

”MUISTOISSA OLEN KOTONA”

Suomalaisten evakkolasten matka lapsuudenkodista kohti tuntematonta

Marja-Riitta Marttila

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalipolitiikka
Pro Gradu -tutkielma
Huhtikuu 2009

SISÄLLYS

SISÄLLYS	2
1 JOHDANTO	5
2 TAUSTA, KESKEISET KÄSITTEET JA TEOREETTINEN VIITEKEHYS	11
2.1 Suomen talvi- ja jatkosota.....	11
2.1.1 Suomalaiset lapset sodan keskellä	22
2.1.2 Maailman lapset tämän päivän aseellisissa konflikteissa.....	30
2.2 Koti ja sen menetys	32
2.3 Evakoiden yhteisöllinen trauma.....	37
2.4 Syrjintää ja vaikenemista	41
2.5 Selviytyminen ja sopeutuminen uuteen	45
3 AINEISTO JA SEN ANALYYSIN FILOSOFINEN, METATEOREETTINEN JA METODOLOGINEN LÄHTÖKOHTA	52
3.1 Aineiston keruu ja kuvaus.....	53
3.2 Minä lukijana: tulen vastaan, otan vastaan	59
3.3 Filosofisena ja metateoreettisena lähtökohtana fenomenologia ja maltillinen konstruktionismi.....	64
3.4 Aineiston analyysi	69
3.4.1 Analyysimenetelmänä koodaus ja teemoittelu.....	71
3.4.2 Metodologisena ratkaisuna tarinallinen ote	70
3.5 Tutkimuskysymykset ja tutkimustulosten yhteiskunnallinen merkitys	73
4 KOTI ELÄÄ MUISTOISSA	79
4.1 Lapsuudessa koetut tunteet	79
4.1.1 Pelko, järkytys ja huoli.....	80
4.1.2 Yksinäisyys ja hylätyksi tulemisen tunne	83
4.1.3 Menetetty lapsuus.....	84
4.1.4 Outouden ja vierauden tunne	84
4.1.5 Ikävä.....	85
4.1.6 Viha ja raivo.....	87
4.2 Aikuisuudessa koetut tunteet.....	87
4.2.1 Juurettomuus	88

4.2.2	Kaipuu	90
4.2.3	Minäkuvan hajoaminen	91
4.2.4	Pelko, ahdistus ja huoli	92
4.2.5	Vastoinkäymisistä vahvuudeksi	94
4.3	Pohdintaa kodin herättämistä tunteista.....	96
5	HILJAISET MUISTOT	98
5.1	Aikuisten malli puhumattomuudesta.....	98
5.2	Puhuminen liian raskasta.....	99
5.3	Puhuminen yhteiskunnallisesti sopimatonta	100
5.4	Ei aikaa eikä tilaa puheelle.....	101
5.5	Vaikeneminen suojeli lapsia	102
5.6	Vaikeneminen sosiaalisesti helpoin valinta	103
5.7	Pohdintaa vaikenemisen syistä.....	104
6	VIERAANA OMASSA MAASSA	106
6.1	Meidän tavat ja teidän tavat	106
6.2	Evakot sodan symboleina.....	109
6.3	Luonne-erot	110
6.4	Pohdintaa syrjinnästä	112
7	EVAKKOLASTEN MONTA VAHVUUTTA	115
7.1	Lapsuuden elämänhallinnan keinot.....	115
7.1.1	Ikä.....	116
7.1.2	Perhe.....	118
7.1.3	Usko	119
7.1.4	Luonto, leikit ja koulu	120
7.1.5	Positiiviset elämykset.....	122
7.1.6	Huumori	123
7.1.7	Sotalapsuus Ruotsissa	123
7.2	Aikuisuuden elämänhallinnan keinot.....	124
7.2.1	Yhteinen tausta.....	124
7.2.2	Yritteliäisyys ja työnteko	127
7.2.3	Luonne	128
7.2.4	Perhe.....	129

7.2.5 Harrastukset.....	130
7.2.6 Usko ja luottamus elämään	131
7.2.7 Unohtaminen	132
7.2.8 Unet ja muistot	133
7.2.9 Kotiseutumatkat	134
7.3 Pohdintaa selviytymiskeinoista.....	137
8 EVAKKOLAPSEN SELVIITYMISTARINA	141
8.1 Tutkimustuloksista konstruoitu tyyppitarina.....	141
8.2 Roosin talonpoikainen elämäkertatyyppe.....	145
8.3 Evakkolapsen selviytymistarina välineeksi pakolaistyöhön?	146
9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA KESKUSTELUA.....	150
LÄHTEET	158
LIITTEET	170
Liite 1. Luovutettu Karjala.....	170
Liite 2. Vuoden 1945 maanhankintalain mukainen sijoitussuunnitelma	171
Liite 3. Aineistopyyntö yksittäisille henkilöille	172
Liite 4. Aineistopyyntö Evakkolapset ry:n puheenjohtajalle	174

1 JOHDANTO

”Eräänä aamuna äiti tuli sisään ja toisti ulkona kuulemansa sotilaan lakonisen toteamuksen ”NO NYT NE JUHLAT ON ALKANEET”.

Sotilaat lähtivät ja päivä kului pelätessä ja ihmeteltäessä mitä pitäisi tehdä. Olin pakahtua uteliaisuutta ja tilanteen outoutta. Jos kysyit mitä, niin vastauksen välttelevyys paljastui lapsellekin. Ilta oli kaamea. Vähän väliä kävi joku katsomassa kamarin ikkunasta rajalta päin nousevaa punaista loimotusta ja tuli entistä totisempaan takaisin. Lapsia ei haluttu päästää ikkunaan. Vainovalkeat paloivat taas kerran Karjalan yössä.

Seuraavana aamuna tuli ratkaisu. Kuorma-auto ajoi postpetäjälle ja sana alkoi levitä: ”puolen tunnin päästä on lähtö”. Veli sai tehtäväksi viedä sana enon perheelle Saareen. Pakkaamistouhu tuntui sekavalta, ota, laita, mää, tuo, vie – voi herrane aika, koht pittää lähtee... Lämpimiä vaatteita päälle, nyssyköitä – lakanoilla kiedottuja – alkoi syntyä. Äiti jakoi niitä syksyllä poimittuja omenoita taskut täyteen – minä en saanut ja siitä paha mieli.

Aamu alkoi valjeta, kun naisia ja lapsia vääntäytyi kantamuksineen autolle. Joku kiipesi lavalle ja alkoi nostaa nyssyköitä ylös sekä vetää käsistä ihmisiä lavalle. Minut isä nosti, isommat pojat kiipesivät itse. Isän piti jäädä evakuoimaan, kun muu perhe lähti. ”Jääkää Jumalan armo haltuu” oli ollut hänen toivotuksensa. Kukaan ei tiennyt nähdäänkö täällä enää.” (s. 301.)

Tutkielmani käsittelee suomalaisten evakkolasten elämänkokemuksia sotavuosina 1939–1944. Sota haavoitti lasten mieliä monin eri tavoin, joita aikuisen saattoi olla vaikea ymmärtää. Sotatila koetteli myös vanhempien mahdollisuuksia tukea lapsiaan. Sota-ajan lasten odotettiin pärjäävän omaehtoisesti ja lapset oppivatkin vähättelemään omia tunteitaan ja avun tarvettaan. (Näre & Kirves 2007, 7–11.) Kuitenkin he kantoivat huolta maan kohtalosta, tulevaisuudesta, perheestä ja sen toimeentulosta voimatta usein jakaa tunnetta kenenkään kanssa. Ikävöinti on raskaimpia ihmiselämän tuntemuksia ja nimenomaan se on ollut lasten osa sodassa. (Kuorsalo & Saloranta 2006, 10.)

Lapsen silmin katsottuna sota oli sekasortoa ja aikuisten järjetöntä käytöstä. Sota merkitsi monelle lapselle huolettoman elämän loppua; eroa vanhemmista, kodin

menettämistä, kuoleman kohtaamista ja perheenjäsenten menetyksiä. Lapset joutuivat kärsimään eroahdistuksesta ja kokemaan hylätyksi tulemisen ja petetyksi tulemisen tunteita. Suomalaisten lasten sotakokemukset ovat hyvin erilaisia riippuen sodanaikaisesta asuinpaikasta. Karjalankannaksella uhka sodan jalkoihin jäämisestä oli todellinen. Karjalaisten lähtö kodeistaan oli kiireinen: mukaan pakattiin vain se, mitä saattoi kantaa. (Sallinen-Gimpl 2006, 14.)

Varsinkin evakkolapsilla ikävä kohdistui kotiin. Koti oli talo tai asunto, jossa lapsuutta oli eletty. Koti oli myös kotiseutu. Koti herättää aina kysymyksiä juurista, muistoista ja tuttuuden tunteesta. Kotiin liittyy ajatus arjesta ja itsestänselvyydestä, perheestä, suvusta, ystävistä, sosiaalisista verkostoista ja kuulumisesta niihin. (Huttunen 2002, 50–51.) Sota ja sen aiheuttamat menetykset jättivät pysyvän jäljen lasten myöhempään elämään. Kuitenkin sodan jälkeen ajateltiin, että lapsille oli parempi olla puhumatta sodasta ja sen vaikutuksista. Lasten katsottiin olevan liian hauraita ymmärtämään tapahtunutta. (Näre ja Kirves 2007, 7–9.)

Tien tutkimusaiheeni valintaan avasi oma henkilöhistoriani, Karjalan kannakselta lähtevät sukujuureni. Toisaalta Suomen talvi- ja jatkosodan historiaan tutustuessani olen havainnut ongelmaksi kokemustiedon puuttumisen. Vähäiset tallennetut kokemukset ovat lähinnä aikuisten kokemuksia, aivan kuin lapsia ei olisi ollut olemassakaan. Kuitenkin vuosina 1939–1944 lähes miljoona suomalaislasta eli lapsuuttaan sodan keskellä. Yli 50 000 lasta jäi sotaorvoksi, 70 000 lasta joutui sotalapsiksi ja vielä suurempi osa menetti kotinsa pommituksissa tai evakkona. Jos sodan merkitys lapselle unohtetaan, sivuutetaan tärkeä vaihe lapsuuden ja tunteiden historiaa. (Kuorsalo & Saloranta 2006, 10.)

Ulla-Maija Peltosen (2007, 221–222) mukaan virallinen tieto sodasta välttelee moraalisia kannanottoja sekä yksilön kokemuksia. Se vetoaa vain tosiasioihin ja yrittää saada meidät uskomaan väkivallan välttämättömyyteen sodankäynnissä. Virallisen tiedon rinnalla sotaa eläneet ihmiset kantavat mukanaan toista tietoa, joka kyseenalaistaa ja haastaa virallisen tiedon. Se on kokemuksellista tietoa, joka tuo esiin unohtetut tai syrjään siirretyt käsitykset. Se on tietoa, joka pohtii vakavasti, kantaa

huolta ja miettii uudelleen inhimillistä olemista vaikeissa sosiaalisissa tilanteissa. Toinen tieto kuvaa ihmisen elämäkokemuksia lähietäisyydeltä, eikä ummista silmiään vaikeiltakaan yksityiskohdilta. (Hänninen & Karjalainen & Lahti 2005, 3–4.)

Tieteen tehtävänä on hahmottaa ja tuoda esiin edellä kuvatun kaltaisia ”näkymättömiä” asioita ja kysymyksiä. Sen tehtävänä on osoittaa ongelmien todelliset syyt ja todelliset seuraukset. Tutkijan velvollisuus on tutkittavien auttaminen tutkimuksen avulla: asioiden tuominen tietoisuuteen reflektiivisyyden keinoin. Refleksiivisyys toteutuu juuri asiantuntijoiden avustuksella, kansalaiset toimivat ja tutkija reflektoi. (Roos 1996, 153–154; Bourdieu ym. 1993, 944.) Tutkielmani tärkeimpänä tavoitteena on auttaa evakkolapsia ja tuoda esiin heidän vaiennettu äänensä.

Suomalaisen elämäkertatutkimuksen pioneerin, J. P. Roosin (1988, 145–146), mukaan kirjoitettu omaelämäkerta on tekniikka, jolla saadaan esiin äärimmäisen autonominen, vapaasti esitetty ja rikas aineisto ja jolla vältetään hyvin merkittävä ja ongelmallinen ”haastattelijan vaikutus”. Olen kerännyt tutkielmaani varten omaelämäkerrallisen aineiston, jonka pohjalta lähdän haastamaan virallista tietoa, pohtimaan ja tuomaan esiin evakkolasten hiljaista tietoa. Varsinaisia tutkimuskysymyksiä muodostui lopulta neljä ja ne kietoutuvat kodin, syrjinnän, puhumattomuuden ja selviytymisen teemojen ympärille: Millaisia tunteita kodin ja kotiseudun pakkomenetyksellä on tuonut evakkolasten elämään? Miksi evakkolapset joutuivat kokemaan syrjintää omassa kotimaassaan? Miksi evakkolapset eivät saaneet puhua sota-ajan kokemuksistaan? Millä keinoin evakkolapset ovat säilyttäneet toivonsa ja selvinneet kokemistaan vastoinkäymisistä? Tarkastelen sodan vaikutuksia evakoihin elinkaarimalliin nojaten: miten sota vaikutti heidän lapsuuteensa ja miten lapsena koettu sota vaikuttaa aikuisuuteen.

Aineistoni koostuu 20 evakkolapsen omaelämäkerrallisesta tarinasta. J. P. Roos (1988, 140) määrittelee elämäkerran ”tarinaksi, joka perustuu henkilön omaan elämään, jossa tarinan kertova henkilö esitetään tarinan subjektina ja jossa hän itse määrittelee mitä tarinaan sisällytetään ja mitä ei”. Kyse on siis historiallisen todellisuuden subjektiivisesta tulkinnasta. Tämän tulkinnan tueksi tuon tutkimuksessani esiin myös

sotahistoriaan liittyviä tosiseikkoja sekä kotiin, traumaan, syrjintään, vaikenemiseen ja selviytymiseen liittyvää aiempaa tutkimusta ja teoriaa. Tähän viitekehykseen pyrin aineistoa lukiessani liittämään myös evakkolapsia koskettaneet kokemukset. Näin teoria ja aineisto käyvät analyysissäni jatkuvaa vuoropuhelua. Koska pro gradu –tutkimukseni on pääaineeni, sosiaalipolitiikan, sekä sivuaineeni, sosiaalityön, yhteinen, tavoitteenani on myös löytää uusia työvälineitä ammattikäytäntöihin. Sosiaalityössä on kyettävä kestämään ihmisten kokemaa toivottomuutta ja jakamaan sitä silloin, kun toinen ei jaksakaan enää yksin kantaa pahaa oloaan. Toisaalta sosiaalityössä on jaksettava ylläpitää toivoa sekä etsiä ja luoda ihmisille uusia toiminnan mahdollisuuksia. (Granfelt 1998, 141; Särkelä 1993, 39–42.) Tutkielmani toisena tavoitteena on etsiä erilaisia selviytymiskeinoja syystä tai toisesta kotinsa ja kotiseutunsa menettäneille lapsille. Näiden keinojen etsinnässä ja uusien toimintamahdollisuuksien luomisessa apunani ovat toivonsa säilyttäneiden ja vastoinikäymisistä selvinneiden evakkolasten elämäntarinat.

Teoreettis-metodologisen, konstruktionistisen lähestymistapani avulla pyrin tarkastelemaan evakkolasten kokemuksia, tunteita ja maailmaa sosiaalisina ja yhteiskunnallisina tuotoksina, joita kertojat rakentavat kielen kautta. Heidän kertomuksia analysoidessani olen nojannut filosofiseen, fenomenologiseen näkökulmaan, joka auttaa minua yhdistämään lasten kokemukset osaksi elettyä ja koettua todellisuutta. Avainasemassa on kokevan subjektin oma tietoisuus ja subjektiivinen kokemus todellisuudesta (Huotelin 1992, 19). Tutkijana sitoudun tarinan kertojien näkökulmaan ja niihin merkityksiin, joita he tapahtumille ja teoilleen antavat. Jokainen selviytymistarina on erilainen ja tarinoiden analyysissä lähdenkin liikkeelle yksilöstä ja hänen näkemyksistään. Kertojan sanat rakentavat minulle todellisuutta ja tätä todellisuutta lähestyn koodauksen ja teemoittelun keinoin. Analyysimenetelmäni tavoitteena on ”rikkoa” aineisto osiin ja nostaa esiin evakkolasten tärkeiksi kokemat ja yhdessä jakamat asiat.

Tutkimukseni on kirjoitettuihin ja kerrottuihin elämäntarinoihin perustuva analyysi evakkolapsista, heidän sota-ajan kokemuksistaan ja heidän näistä kokemuksista tekemistään tulkinnoista. Vaikka jokainen tarina on omansa, tarinoita yhdistävät kuitenkin kovat elämäkokemukset, jotka kietoutuvat yhteen sellaiseksi kasvualustaksi,

josta on lopulta pitkän ja tuskallisen prosessin tuloksena syntynyt sankareita ja selviytyjiä. Evakkolasten elämäntarinat ovat selviytymistarinoita, joiden pohjalta olen analyysini lopuksi kehittänyt tyyppitarinan, eräänlaisen toimintamallin, josta toivon olevan hyötyä ammattikäytännöissä esimerkiksi pakolaislasten kanssa työskenneltäessä.

Identiteetin käsite liittyy läheisesti tutkielmani aiheeseen ja teoreettiseen viitekehykseen. Omaelämäkerrallinen tietoisuus on ihmisen tietoa siitä, kuka hän on, missä hän on ollut ja mihin hän on nyt menossa. Konstruktionistisessa ajattelussa yksilö nähdään tämän yksilöllisen elämäntilanteensa ja kulttuurisen kontekstinsa muokkaamana ja muokkaajana. Yksilöllinen elämänhistoria ja ympäröivä yhteiskunta rakentavat yksilön identiteettiä psyykkisenä, toiminnallisena ja sosiaalisena prosessina. Historialliset ja kulttuuriset tekijät muodostavat kehikon identiteetin kehittymiselle. (Huotelin 1992, 23–24.) Evakkoaikana eletty lapsuus ei ole voinut olla vaikuttamatta evakkolasten identiteetin muotoutumiseen. Tämä muotoutumisprosessi onkin minua aidosti kiinnostava tutkimuskohde. Kuitenkin tutkimusta tehtäessä on kyettävä rajaamaan tutkittava aihe (Karisto & Seppälä 2004, 33). Kaikkea ei voi selvittää yhdessä tutkimuksessa. Vaikka evakkolasten identiteetti ei ole varsinaisena tutkimuskohteenani, se kulkee mukana tutkimusprosessissani heidän elämäntarinoissaan. Kertomalla minulle elämästään, he ilmaisevat samalla identiteettiään ja luovat kuvaa itsestään. Kerrontaa ohjaavat heidän kulttuurisesti ja elämänhistoriallisesti ainutkertaiset elämäkokemuksensa. Identiteetti koostuu näistä elämänkertojen merkittävistä osista ja elämänkertomuksen kertominen on yksi tapa vastata siihen, kuka minä olen.

Tutkimukseni rakentuu seuraavasti. Johdantoluvussa esittelen yleisellä tasolla tutkimukseni kohteen, tutkimuskysymykset sekä lähestymistavan. Toisessa luvussa käsittelen sitä yhteiskunnallista tilannetta, jonka muodostamisessa puitteissa evakkolasten evakkomatka alkoi. Esittelen myös lasten asemaa sodassa sekä kotiin, traumaan, vaikenemiseen, syrjintään ja selviytymiseen liittyvää aiempaa tutkimusta ja teoriaa. Näin muodostuu se maisema, jota vasten evakkolasten kerronta tulee ymmärretyksi. Evakkolasten historia on joidenkin lasten arkipäivää tälläkin hetkellä. Yhtenä tutkimukseni yhteiskunnallisena tavoitteena on etsiä keinoja Suomeen saapuvien pakolaislasten selviytymiselle. Sen vuoksi en voi ohittaa lasten asemaa tämän päivän

aseellisissa konflikteissa. Kolmannessa luvussa esittelen itseni lukijana sekä tuon esiin sen, miten tutkimukseni aineistona olevat kertomukset on kerätty ja millä metodein niitä on analysoitu. Esittelen myös tutkimuskysymykseni, tutkimuksen yhteiskunnalliset tavoitteet sekä tutkimuksen filosofisen ja metateoreettisen lähtökohdan. Luku kuvaa sitä tapaa, jolla lähestyn tutkimuksen aihepiiriä ja tuo esille ajatuksen siitä, että sosiaalinen todellisuus tuotetaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja että kielenkäyttö sekä erityisesti kertomukset ovat yksi tärkeimmistä tämän todellisuuden kuvaamisen välineistä. Tutkimustulokset- luvuissa neljä, viisi, kuusi ja seitsemän analysoin tutkimuskysymys kerrallaan tutkimustani varten keräämääni aineistoa sekä siirryn konkreettisesti tarkastelemaan sitä, mitä evakkolasten kertomukset minulle paljastivat. Jokainen alaluku käsittelee yhtä menetykserkoston temaattista ulottuvuutta. Luvussa neljä huomioni kohteena ovat evakkolasten kertomukset itsestään kotinsa menettäneinä evakkotien kulkijoina. Luvut viisi ja kuusi selittävät syrjintään ja puhumattomuuteen liittyviä syitä sekä luku seitsemän selviytymiskeinoja.

Luennassani ja analyysissäni keskityn siihen, mitä menetyksestä, puhumattomuudesta, syrjinnästä ja selviytymisestä kerrotaan. Tarkastelen asiaa lapsuuden ja aikuisuuden kontekstissa. Esittäessäni aineistostani tekemiäni tulkintoja pyrin samalla antamaan mahdollisimman paljon tilaa evakkolasten omalle äänelle ja siksi esitänkin runsaasti sitaatteja heidän kertomuksistaan. Näistä sitaateista olen poistanut kaikki sellaiset yksityiskohdat, jotka voisivat johtaa kertojan identiteetin paljastumiseen. Tutkielmani kahdeksannessa luvussa kokoon tyypitarinan keinoin yhteen kertomusten analyysin keskeiset tulokset ja pyrin tarinan pohjalta luomaan kokonaiskuvan evakkolasten tunteista kodin menetykseen ja uudelle kotiseudulle asettumiseen liittyen sekä tavoista, joilla he ovat menetyksistään selviytyneet. Lopuksi, luvussa yhdeksän, suhteutan tutkimukseni tuloksia kirjallisuuteen ja hypoteeseihini sekä käyn keskustelua aiemman tutkimuksen kanssa. Esittelen myös mahdollisesti löytämäni uuden tiedon ja pohdin sen hyödyntämismahdollisuuksia tämän päivän yhteiskunnassa.

2 TAUSTA, KESKEISET KÄSITTEET JA TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Suomen talvi- ja jatkosota

Saksan hyökkäys Puolaan 1.9.1939 aloitti toisen maailmansodan Euroopassa. Neuvostoliitto aloitti oman hyökkäyksensä Puolaan 17.9.1939 ja Liettua, Viro sekä Latvia taipuivat kukin vuorollaan Neuvostoliiton vaatimuksiin yhteistyösopimuksista. Neuvostoliitto kutsui myös Suomen edustajat Moskovaan neuvotellakseen sotilaallisesta yhteistyöstä, mutta neuvottelut päättyivät tuloksettomina marraskuussa 1939. Tällöin sodan uhka koettiin Suomessa todellisena. Neuvostoliitto jätti 26.11.1939 Suomen Moskovan suurlähetystöön nootin, jonka mukaan Suomen puolelta, Karjalankannakselta, oli samana päivän ammuttu tykillä Mainilan kylään. (Kilin & Raunio 2005, 10–11.) Suomessa asia tutkittiin heti ja todettiin, että suomalainen tykistö oli asemissa niin kaukana rajalta, ettei se olisi voinut ampua Mainilaan asti. Suomi torjui Neuvostoliiton syytökset seuraavana päivänä jättämässään nootissa, mutta Neuvostoliitto irtisanoi kuitenkin Suomen ja Neuvostoliiton välisen hyökkäämättömyyssopimuksen. Neuvostoliitto katkaisi myös maiden väliset diplomaattiset suhteet ja syytti jo samanaikaisesti Suomea uusista rajaloukkauksista. (Manninen 1989, 91–92.)

Talvisota

Marraskuun 30. päivänä 1939 Neuvostoliiton asevoimat ryhtyivät sotatoimiin Suomea vastaan maalla, meressä ja ilmassa. Puna-armeija työntyi rajan yli Karjalankannaksella sekä itärajalla, Neuvostoliiton laivasto ryhtyi saartamaan Suomen rannikkoa sekä valvomaan kauppamerenkulkua Suomenlahdella ja Itämerellä ja Neuvostoliiton pommikoneet aloittivat Suomen asutuskeskusten pommitukset. (Manninen 1989, 95.) Talvisota oli alkanut. Suomi oli varustautunut talvisotaan huonosti. Aseet olivat vanhentuneita, ammuksista oli pulaa eikä kaikille sotilaille riittänyt armeijan vaatteita tai edes omaa kivääriä. Neuvostojoukoilla oli käytettävänään sotakalustoa enemmän kuin suomalaisilla. (Rajala 1990, 10.) Suurin ero oli kuitenkin sotajoukkojen

vahvuudessa. Suomen armeijan henkilöstövahvuus oli 337 000 miestä eli noin yhdeksän prosenttia Suomen koko väkiluvusta (Juutilainen & Karvinen 1989, 123). Sen sijaan Suomea vastaan oli sotimassa kaikkiaan lähes miljoona miestä (Manninen 1989, 107). Suomen kansa ja armeija taistelivat sananmukaisesti yksin.

Karjalan kannaksen ja Laatokan karjalan taistelut

Talvisodan taistelujen päänäyttämöksi muodostui vajaat 70 kilometriä leveä Karjalankannas, jonne molemmat maat olivat ennen sotaa keskittäneet pääosan sotavoimastaan (Kilin & Raunio 2005, 12). Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksen Karjalankannaksella 11.2.1940. Tykit ja lentokoneet pommittivat suomalaisia yötä päivää. Suomalaiset puolustautuivat sisukkaasti, mutta eivät voineet vastustaa ylivoimaista vihollista. Kova pakkanen, väsymys ja ammusten vähäisyys lisäsivät suomalaisten sotilaiden vaikeuksia. (Rajala 1990, 26, 62.) Seuraavien hyökkäysten kohteena olivat Viipuri ja Karjalan esikaupunkialue. Aseiden vaietessa 13.3 pääosa Viipuria oli kuitenkin vielä suomalaisten hallussa. (Manninen 1989, 107–109.)

Samalla kun suurhyökkäys alkoi, käynnistyivät myös rauhanneuvottelut. Suomalaisten pyrkimyksenä oli saada sota loppumaan. Neuvostoliitto esitti Suomelle kovat rauhanehdot, joita suomalaiset yrittivät lieventää. Talvisota päättyi Moskovan rauhaan maaliskuun 13. päivänä 1940. Sotaa oli kestänyt yli kolme kuukautta ja suomalaisten kannalta tilanne sodassa huononi koko ajan. Suomen oli suostuttava Neuvostoliiton asettamiin rauhanehtoihin (Rajala 1990, 27–28.) Lopulta Suomi joutui luovuttamaan Neuvostoliitolle myös sellaisia alueita, joita vihollinen ei ollut sodassa valloittanut (Rajala 1990, 29). Luovutetun Karjalan alue (ks. liite 1) koostui Karjalankannaksesta, Laatokan Karjalasta ja Raja-Karjalasta. Eteläistä Karjalaa, Karjalankannasta, hallitsevat suuret vedet, Laatokka, Vuoksi ja Suomenlahti. Laatokan Karjala käsittää Käkisalmeista pohjoiseen ja edelleen itään sijoittuvat Laatokan rantapitäjät. Laatokan Karjalan suurimmat asutuskeskukset ovat Käkisalmi ja Sortavala. Impilahti on rajana alueeseen, joka suomalaisin termein tunnetaan Raja-Karjalana. Raja-Karjala jatkui yhtenäisenä alueena yli Tarton rauhan rajalinjan Venäjän puoleiseen Itä-Karjalaan, Aunukseen, ja edelleen Ääniselle ja pohjoisessa Vienaan. Karjalan ”pääkaupunkina” oli

Karjalankannaksen Viipuri ja kaupungistuneina asutuskeskuksina Koivisto ja Johannes. (Kilpeläinen & Pelvas 2007, 21–24.)

Rauhan tultua Suomessa laskettiin liput puolitankoon – näin kansa ilmaisi surunsa. (Rajala 1990, 29.) Talvisodan taistelusta tuli Suomelle paitsi puolustustaistelu myös kamppailu maan itsenäisyyden ja yhteiskunnallisten saavutusten puolesta (Mylly 1989, 71). Sota oli suuri onnettomuus, johon jouduttiin suomalaisten käsityksen mukaan ilman syytä. Käsitys osoittautui oikeaksi myöhemmin, vuonna 1989, kun Venäjän silloinen presidentti Boris Jeltsin myönsi julkisesti, että Mainilan laukauksia ei ammuttu Suomesta, vaan neuvostoliittolaiset ampuivat ne itse. Näin Neuvostoliitto myönsi itse aloittaneensa talvisodan. (Rajala 1990, 9.) Suomen kansalle talvisota oli ensimmäinen yhteinen ja yhdistävä kokemus kansakuntana ja siten kansamme pitkän historian eräs käännekohta (Immonen & Pesonen 1989, 7). Suomi oli pystynyt säilyttämään itsenäisyytensä.

Jatkosota

Toinen maailmansota jatkui muualla maailmassa ja myös Suomessa elettiin epävarmuuden aikaa, jota kutsutaan välirauhan ajaksi (Rajala 1990, 32). Talvisodan rauhansopimus ei tuonut luottamusta Suomen ja Neuvostoliiton välille ja sodan lopputulosta pidettiin Suomessa varsin laajasti väliaikaisena tuloksena, joka olisi oikaistava ensimmäisen tilaisuuden tullen (Iloniemi 1989, 234). Tilaisuuden arveltiin koittaneen keväällä 1941, kun saatiin tieto Saksan suunnitelmista hyökätä Neuvostoliittoa vastaan. Suomalaisilla oli ollut monenlaista yhteistyötä saksalaisten kanssa: Suomi muun muassa sai saksalaisilta aseita, ammuksia ja ruokaa. Kun Hitler aloitti hyökkäyksen Neuvostoliittoon, hän ilmoitti myös suomalaisten taistelevan tässä sodassa Saksan kanssa. Jatkosota alkoi 25.6.1941 ja Suomi lähti uuteen sotaan Neuvostoliittoa vastaan. (Rajala 1990, 34, 45, 63.)

Suomi oli varustautunut jatkosotaan paremmin kuin talvisotaan. Sotajoukkoja oli enemmän ja myös aseet olivat parempia. Suomi aloitti 10.7.1941 vuoden loppuun asti kestäneen, Karjalaan suunnatun päähyökkäyksensä, jossa se valloitti takaisin

talvisodassa menetetyistä alueista Viipurin, Käkisalmen ja Sortavalan. Tämän jälkeen Suomen hyökkäys pysähtyi. Tavoite oli saavutettu ja vanhat alueet oli vallattu takaisin. Monen pettymykseksi sota ei kuitenkaan loppunut tähän. Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksen Karjalan Kannaksella 9.6.1944. Hyökkäys tuli suomalaisille yllätyksenä ja se oli ennen kokemattoman voimakas. Pakoon juosten suomalaisten oli peräännyttävä lentokoneiden pommitusta, valtavaa tykkitulitusta, hyökkääviä panssarivaunuja sekä suurta neuvostoarmeijaa. Hyökkäyksen vuoksi takaisinvallattu Viipuri menetettiin 20.6.1944. (Rajala 1990, 35, 63, 49–50.)

Rauhanneuvotteluissa Neuvostoliiton ensimmäinen vaatimus oli Suomen antautuminen. Seuraavaksi se esitti, että Suomen tulisi katkaista suhteensa Saksaan ja luovutettava maa-alueitaan sekä maksettava sotakorvauksia Neuvostoliitolle. Näillä ehdoin Suomi ja Neuvostoliitto sopivat aselevosta, joka astui voimaan 4–5.9.1944. Lopullinen rauhansopimus tehtiin 19.9.1944, jonka jälkeen Suomi karkotti vielä maassa olleet Saksalaiset niin sanotussa Lapin sodassa 15.9.1944–25.4.1945. (Rajala 1990, 54, 63.)

Sotien rankat kokemukset ja suuret menetykset merkitsivät Suomen väestölle itsetunnon lujittumista kansakuntana kansakuntien joukossa. Koettelemukset ja menetykset nähtiin pakon sanelemina välttämättömyyksinä, jotka eivät murtaneet puolustuskykyä eivätkä tulevaisuudenuskoa. Talvisota on eräs niistä harvoista asioista, mikä maamme historiasta muistetaan muuallakin. Vielä nykyäänkin Suomen tapahtumia pidetään esimerkkinä siitä, miten pienillä mutta taitavasti käytetyillä voimavaroilla voidaan saada paljon aikaan, kun vahvat henkiset arvot ovat kannustimina. (Juutilainen & Karvinen 1989, 143.)

Turvaan sodan jaloista

Talvi- ja jatkosodassa Suomi menetti 13 prosenttia maa-alastaan Neuvostoliitolle (Kujala 2007, 166) ja sotien seurauksena 11,6 prosenttia Suomen väestöstä joutui jättämään kotiseutunsa ja asettumaan asumaan muualle maahan. Koska sota oli monivaiheinen, evakuinteja tapahtui useampaan otteeseen. Evakuointi merkitsee alueen tyhjentämistä eli väestön ja tavaroiden siirtoa pois omien sotatoimien piiristä

(Sallinen-Gimpl 2005, 11–12.) Koska taisteluja käytiin rintamantakaisen väestön turvaamiseksi, väestö oli evakuoitava myös vihollisen haltuun jääviltä alueilta (Paukkunen 1989, 18).

Karjalan rajaseudun siviiliväestölle talvisodan pommitusten alkaminen ja evakuointitilanteeseen joutuminen olivat yllätys. Suomessa evakuoiteja hoitivat sisäasiainministeriön alaiset lääninhallitukset ja suunnitelmien toimeenpanijoina olivat viime kädessä poliisiviranomaiset sekä suojeluskuntalaiset. Suunnitelmat eivät aina olleet selkeitä, eikä aina oltu määritelty sitä, mihin evakuoitavat tulisi kuljettaa. (Sallinen-Gimpl 2006, 12–15.) Evakuoinnit jouduttiinkin suorittamaan osin kaksivaiheisena: pikaevakuointina uuden rajan taakse ja sieltä eteenpäin tavoitealueiksi määritellyille, mahdollisimman turvallisiksi katsotuille alueille läntiseen Suomeen. Jonkin verran evakkoja hakeutui omatoimisesti muihinkin kuin määriteltyihin evakuointikuntiinsa. (Kuikka 1999, 191.)

Jatkosodan alussa tapahtuneen luovutetun Karjalan takaisinvaltauksen jälkeen 270 500 henkeä, eli noin 67 prosenttia koko siirtoväestä, palasi takaisin kotiseuduilleen (Paukkunen 1989, 18). Karjalaan palanneet ehtivät jo aloittaa kotiseudun kunnostamisen: rakentaminen eteni, kotieläimiä, maatalouskoneistoa sekä henkilökohtaista irtaimistoa hankittiin (Kuikka 1999, 191). Osassa perheitä vain naiset ja lapset palasivat kotiseudulleen, koska perheenisät joutuivat olemaan rintamalla. Tämä tiesi ponnisteluja myös lapsille, jotka naisten apuna osallistuivat kotiaskareisiin, karjanhoitoon, viljelystehtäviin sekä kodin kunnostukseen. Työt olivat lapsille usein velvollisuus, joka ohitti opiskelun. Eräs kotiseudulle palannut evakko kuvaa jälleenrakennusvaihetta seuraavasti:

”Sota-ajasta huolimatta väestö ylsi melkoiisiin saavutuksiin kotiseudun sotatuhojen korjauksessa ja maanviljelyksessä. Kannustimena oli ollut kotiseudun takaisinvaltaus, karjalainen innostus ja tulevaisuuden usko. Tuo usko säilyi loppuun asti.” (s 396.)

Sotatilanteen huonontuessa edessä oli kuitenkin uusi, niin sanottu toinen evakuointi. Alkukesällä 1944 evakuoitiin noin 260 000 ihmistä, loput vasta Moskovan välirauhan

solmimisen jälkeen syyskuussa 1944. Lapin väestön evakuointi Ruotsiin tuli järjestettäväksi vielä saman syksyn aikana. Kaikkiaan sota oli sysännyt liikkeelle yli 400 000 ihmistä. (Sallinen-Gimpl 2005, 12.) Toinenkin evakuointi tuli yllätyksenä ja oli paikoin jopa ensimmäistä sekasortoisempi – varsinkin Kannaksella. Väestö oli viivytellyt lähtöään viimeiseen asti tilanteen muuttumisen toivossa. (Oksanen 2007, 87.) Evakuointiin oltiin valmistautumattomia ja erään evakon sanoin ”*vihollinen määräsi aikataulun ja jokainen perheenpää joutui laatimaan oman selviytymissuunnitelman itsensä ja perheensä pelastamiseksi*” (s 399). Kesäaika mahdollisti kuitenkin sen, että Karjalasta saatiin evakuoitua talvisodan evakuointiin verrattuna enemmän myös karjaa ja omaisuutta (Kuikka 1999, 191). Toinen lähtö merkitsi kuitenkin sitä, että oma koti ja kotiseutu oli jälleen jätettävä taakse. Tällä kertaa lopullisesti. (Oksanen 2007, 87.)

Nopea evakuointi oli henkisesti raskasta sekä lapsille että aikuisille. Evakkomatka oli kaoottinen, tiet olivat täynnä kulkijoita, lähinnä naisia, lapsia ja vanhuksia. Vahvemmat kulkijat ohittivat hitaammin kulkevia. Taustalla kuului sodan kumina ja taivaalla lentelivät pommikoneet. (Sorvali 2004, 7–8.) Junien tavaravaunuihin lastattiin itkeviä lapsia sekä hätäileviä aikuisia. Vaunuissa kuljetettiin myös eläimiä. Junien eteneminen oli hidasta ja matkustaminen näissä vaunuissa oli sekä henkisesti että ruumiillisesti raskasta, kuten seuraavasta evakon kuvauksesta käy ilmi.

”Me ei mahuttukaa sellasii umpinaiisii vaunuihin, vaa meille osotettii avovaunu. Siin ei ollut kattoo. Eläimet – lehmät ja lampaat ja hevoset – tuli sinne vaunuun. Sit ne rakensi sinne tolppien päähän riuúista, risuista ja oljista semmosen katon ja sinne tikarappuset ja sitten ihmisten piti asettua sinne. Siin ei ollu reunoja edes... Ja ku se lähti se juna, ni se alko heilumaan se katos ja minuu rupes pelottamaan. Ja mie menin sitte, ku lampaille oli tehty sinne nurkkaan oma karsina, ni mie olin sitte niitte lampaitte kanssa siinä karsinassa. Sitte me nukuttii siellä yölläkin ja me nukuttiin niin, että me oltiin kumpikin, X [sisarus] oli toisessa kainalossa ja mie olin toisessa kainalossa. Sen takii myö oltii hänen [äidin] kainalossaan, et jos myö oltais lähetty liikkeelle yöllä, ni myö ois pudottu sielt katolta. Oli sellanenki yö, että oli satanu, että ei ollut mitää muuta kuivaa paikkaa, ku se selkäpuoli, kun nukku... Tää matkan kohta ni se on miust ollu jotenki aika kauheaa... Tää matka kesti varmaa sellaset kolmisen viikkoa.” (DVD3, 46.00.)

Lähdöt asemilta tapahtuivat usein illan hämärässä ja pommitukset olivat jatkuvana uhkana. Pommitusten pelossa matkaa tehtiin pimeissä vaunuissa ja pommitusten odottaminen merkitsi altistumista jatkuvalla stressillä. (Oksanen 2007, 78–81.) Lasten erityisenä pelkona oli eksyminen äidistä. Sitä pelättiin jopa enemmän kuin pommituksia. Junat saattoivat seisoa pitkään sivuraiteella, koska tilaa piti antaa kiireellisemmille kuljetuksille, kuten rintamalle meneville sotajunille sekä sieltä palaaville haavoittuneita kuljettaville potilasjunille. (Sorvali 2004, 7–8.) Kylmissä evakkovaunuissa moni sairastui, osa myös kuoli. Matkantekoa sävytti epätietoisuus tulevasta ja astuminen näihin vaunuihin olikin monelle lapselle ensimmäinen tietoinen kokemus todellisesta hätätilasta. (Oksanen 2007, 78–81.) Eräs evakkolapsi pohtiikin tuota matkaa muistellessaan, kuinka ”*muutaman kymmenen kilometrin matkalla elämä voi niin täysin murskaantua*” (DVD2, 46.33).

Karjalan evakuointi on ainoa rauhanomaisesti tapahtunut huomattava väestönsiirto koko maailmassa. Suomi on ainoana maana maailmassa selviytynyt tällaisesta tilanteesta ilman pakolaisleirejä ja sen mahdollisti sodan poikkeusoloissa laadittu laki asutustoiminnasta. Lain avulla valtion, kuntien, seurakuntien, yhtiöiden, erilaisten yhteisöjen ja yksityistenkin osittain pakkolunastettuja maita jaettiin kotinsa menettäneille evakoille sekä rintamamiehille asutustiloiksi. (Kujala 2007, 166–167.) Evakoiden sijoittaminen uusiin asuinkuntiin riippui pääsääntöisesti luovutetun alueen asuinpaikasta. Länsi-Kannaksen kunnat sijoitettiin pitkin etelärannikkoa, Keski- ja Itä-Kannaksen kunnat sijoitettiin näiden pohjoispuolelle. Pohjoisimmaksi sijoitettiin Laatokan Karjalan ja Raja-Karjalan kunnat. Pohjoisrajana oli Kajaani–Haapavesi-linja, joka tietysti voitiin ylittää vapaaehtoisesti evakoiden näin halutessa. Evakot jäivät talven yli niille alueille, joille he olivat evakuoinnin yhteydessä joutuneet. Seuraavana keväänä ja kesänä 1945 he kuitenkin alkoivat siirtyä muualle pääsuunnan ollessa pois Pohjanmaalta tavoitteena Kymen, Uudenmaan ja Hämeen läänit. Tähän suuntaan heitä ohjasi myös vuoden 1945 aikana valmistunut maanhankintalaki ja siihen liittyvä kunta- ja kyläkohtainen sijoitussuunnitelma (ks. liite 2) (Paukkunen 1989, 19.) Sijoitussuunnitelma pyrki sijoittamaan evakuoidut seudulle, jonka olot muistuttivat heidän aikaisempia elinolojaan Karjalassa. Periaatteena oli myös pitää evakot koossa kyläkohtaisesti. (Aro ym. 2002, 46–47.)

Siirtoväki

Siirtoväki-käsite syntyi suomen kieleen 1940-luvulla ja sillä tarkoitetaan pakkosiirron kohteeksi joutunutta väestöä, joka on joutunut lähtemään omalta kotiseudultaan ja asettumaan pysyvästi muualle oman maan rajojen sisäpuolelle (Paukkunen 1989, 14). Käsite pitää sisällään talvi- ja jatkosodan johdosta siirretyn väestön Karjalan, Petsamon, Sallan, Kuusamon, Hangon sekä Porkkalan alueilta. Kyseessä on siis väestönosa, joka on saman valtion kansalaisia kuin muun Suomen väestö, mutta joka on talvi- ja jatkosodan seurauksena menettänyt asuinpaikkansa Neuvostoliitolle luovutetulla alueella. Vuonna 1944 Suomessa oli noin 450 000 siirtoväkeen kuuluvaa ihmistä, joista luovutetun Karjalan väestöä oli 406 807 henkilöä, Porkkalan väestöä 5 800 henkeä sekä Petsamon, Sallan ja Kuusamon väestöä 10 800 ihmistä. Aivan tarkkaa lukua on kuitenkin mahdoton ilmoittaa, sillä sota kesti vuosia ja sen aikana ihmisiä syntyi, mutta toisaalta oli luonnollista poistumaakin. (Sallinen-Gimpl 2005, 11–15.) Kansankieleen virallisen siirtoväki-ilmaisun rinnalle syntyi sodan sytyttyä ruotsinkielistä perua oleva evakko-käsite, jolla viitataan erityisesti tiettyyn evakuoimisaikaan. Maataloudesta toimeentulonsa saanut siirtoväkihän sijoitettiin eli evakkona olo päättyi sijoitukseen. Kuitenkin kansankielessä evakko-käsitteellä tarkoitetaan henkilöä, joka on kokenut evakkouden talvi- ja jatkosodan aikana. (Sallinen-Gimplin 2006, 12.) Myös omassa tutkimuksessani käytän aineistoni kertojien tapaan käsitettä evakko. Suurin osa näistä lähtijöistä, evakoista, oli lapsia ja nuoriksi sodan aikana varttuneita (Kuorsalo & Saloranta 2005, 7).

Siirtoväki käsite luotiin lainsäädäntöä varten. Siirtoväkeen kuulumisesta seurasi oikeuksia ja velvollisuuksia; muun muassa maataloudesta eläneet saivat oikeuden maansaantiin muualta Suomesta ensin vuoden 1940 pika-asutuslain ja sitten vuoden 1945 maanhankintalain nojalla. Kaupunkilaiset saivat valita asuinpaikkansa. (Sallinen-Gimpl 2006, 11.) Suuri yhteiskunnallinen muutos pyyhkäisi yli maan, mutta valtava muutoshaaste ratkaistiin omin voimin. Osaltaan apuna oli maan teollistuminen. Tehtaisiin luotiin työpaikkoja, sillä jo sotakorvausten maksaminen vaati käynnistämään uudenlaisen tuotannon. Rintamalta tulleet kaipasivat omaa kotia ja ratkaisuksi kehitettiin suuri asunto-ohjelma, jolla ratkaistiin suuri osa siirtoväen sijoituksesta.

Maanhankintalain perusteella myös perheelliset rintamamiehet, sotainvalidit, sotalesket ja sotaorvot sekä lain toimeenpanon vuoksi työnsä menettäneet saivat oikeuden hakea maata asutustilan tai asutustontin saamiseksi. Yleinen muutos, teollisuuden kasvu ja asutuskeskusten laajeneminen toivat nousun odotusta, myönteistä tulevaisuudenuskoa ja innovatiivisuutta. (Sallinen-Gimpl 2005, 15–16.)

Suomen siirtoväen joukossa luovutetun Karjalan evakuoidut ovat määrältään ehdottomasti merkittävin ryhmä. Tämän ryhmän erottamiseksi muusta siirtoväestä on otettu käyttöön nimitys karjalainen siirtoväki. Tämän lisäksi on käytössä rinnakkaiskäsite siirtokarjalaiset. Siirtokarjalaiset itse puhuvat vain karjalaisista. Puhuttaessa karjalaisista ja nimenomaan siirtokarjalaisista on huomattava, että käsite on muodostunut vain asuinpaikan mukaisesti. Minkäänlaisia biologisista tuntomerkeistä, ”heimo-ominaisuuksista”, ei tässä yhteydessä ole kysymys. (Waris 1952, 17, 42–43.) Kuitenkin siirtokarjalaisia koskevissa tutkimuksissa (ks. esim. Waris 1952 ja Sallinen-Gimpl 1994) löytyy myös siirtokarjalaisia yhdistäviä ominaisuuksia ja muut suomalaiset ovat luonnehtineet heitä muun muassa ”iloisiksi, puheliaksi, sopeutuviksi, joustaviksi, seurallisiksi, välittömiksi, vilkkaiksi, vieraanvaraisiksi, ystävällisiksi, avuliaiksi, ahkeriksi ja yritteliäiksi.” Vaikka siirtokarjalaisilla onkin omia viestintätapoja, murteita, sosiaalisen vuorovaikutuksen malleja ja tietty identiteetti, jonka myös muut suomalaiset tunnistavat, Suomen siirtokarjalaisia ei tule pitää etnisenä ryhmänä Suomessa (Sallinen-Gimpl 1994, 48). Karjalan siirtoväki on aina kuulunut syvästi yhteen Suomen ja Suomen kohtalon kanssa (Sallinen-Gimpl 1994, 48; Allardt & Starck 1981), eikä siirtoväki- tai evakko-käsitteitä tule sekoittaa käsitteeseen pakolainen, vaikka yhdistäviäkin tekijöitä on.

Pakolainen

Myös pakolaisuutta keskeisesti määrittäväksi tekijäksi ymmärretään jonkinlainen pakko: lähteminen ei ole vapaaehtoista (Huttunen 2002, 175). Yhdistyneiden Kansakuntien pakolaissopimus vuodelta 1951 määrittelee pakolaiseksi henkilön, jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainon kohteeksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen takia kotimaassaan. Lisäksi

pakolainen oleskelee kotimaansa ulkopuolella. Tämä määritelmä on yleisesti hyväksytty. Pakolaisen aseman edellytys on nimenomaan kotimaan rajojen ulkopuolelle siirtyminen, toisin kuin Suomen siirtoväen kohdalla tapahtui. (Paukkunen 1989, 14.) Karjalan pakolainen on tarkoittanut suomen kielessä esimerkiksi Vienan tai Aunuksen suunnalta vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen paenneita, jotka pakenivat omasta maastaan Suomeen, toiseen valtioon (Sallinen-Gimpl 2006, 12).

Talvi- ja jatkosodan vaikutukset Suomen siviiliväestöön

Sodat aiheuttivat suomalaisille monenlaisia ongelmia. Suomen puolustusvoimien henkilötappiot talvisodassa olivat yhteensä 66 387 miestä: 21 396 kaatunutta, 1 434 lopullisesti kadonnutta ja 43 557 haavoittunutta. (Juutilainen & Karvinen 1989, 141–142.) Jatkosodassa kaatui tai katosi 58 715 sotilasta, kuoli 1 500 siviiliä ja lisäksi 158 000 ihmistä haavoittui (Wikipedia). Sodan armottomuus jouduttiin kokemaan myös kotirintamalla. Toistuvat sankarihautajaiset toivat taistelukentät ihmisten silmien eteen. Henkilöstötappioiden lisäksi on muistettava vaikeasti mitattavat taloudelliset tappiot ja henkiset kärsimykset. (Juutilainen & Karvinen 1989, 141–142.) Talvi- ja jatkosodassa Suomi menetti 13 prosenttia maa-alastaan Neuvostoliitolle (Kujala 2007, 166) ja luovutetuilta alueilta evakuoitiin lähes 450 000 kotinsa menettänyttä. Pommitukset tuhosivat lisäksi 31 000 kotia muualla Suomessa. Asuntopula oli huutava ja sitä purettiin muun muassa lailla, joka esti kohtuuttomien vuokrien perimisen. (Hietanen 1990, 318–319.)

Suomen sotavuosien säännöstelyjärjestelmässä oli myös kolme muuta tärkeää osaluuetta: maataloustuotannon säännöstely, tuottajaan kohdistunut säännöstely ja elintarvikkeiden säännöstely. Elintarviketuotteiden säännöstelyjärjestelmä alkoi syksyllä 1939 ulkomaankaupan vaikeuduttua sodan vuoksi. Tällöin perustettiin kansanhuoltoministeriö, jonka tehtävänä oli alkuun sokerin ja kahvin säännöstelyn aloittaminen. Myöhemmin säännöstelyn piiriin tulivat myös leipävilja, maito, voi, liha, peruna, juurekset, kananmunat, merikalat sekä nautintoaineista tupakka. Kuluttajan käyttöönsä saamat elintarvikemäärät ja säännöstelyn piiriin kuuluvat elintarvikkeet vaihtelivat tilanteen, esimerkiksi satovuoden, mukaan. Tiukimmillaan kuluttajan sokerin

perusannos oli 250 grammaa kuukaudessa, pienin jaettava leipäannos 150 grammaa päivässä ja voin perusannos 150 grammaa kuukaudessa. Maidon säännöstelyn tavoitteena oli taata pikkulasten riittävä maidonsaanti. Niinpä aikuisväestö sai maitoa vain, jos sitä riitti ja silloinkin maitoannos oli vain 2–3 desilitraa päivässä. Sama koski kananmunia, joita tiukimpina aikoina voitiin tarjota vain lapsille ja heillekin vain 2 kappaletta kuukaudessa. Vuosittainen liha-annos oli alle 7 kilogrammaa. Perunaa sai pienimmillään 10,5 kilogrammaa kuukaudessa. Kahvintuonti päättyi kokonaan vuonna 1941, jonka jälkeen oli saatavissa vain viljasta, sokerijuurikkaasta ja sikurista valmistettua kahvinvastiketta, joka sekin joutui säännöstelyn piiriin. Tupakka oli sotajan Suomen nautintoaine, jonka kulutuksessa armeijan tarve ohitti selvästi siviiliväestön mielihalut. (Hietanen 1990, 306–311.)

Maataloustuotannon säännöstelyllä pyrittiin takaamaan taistelevalle armeijalle ja kuluttajille niukkuuden oloissakin riittävä määrä syötävää. Armeija asioi tuottajien kanssa suurimmaksi osaksi suoraan pakko-otoin. Toisaalta tuli myös valvoa sitä, että maataloustuotannosta ohjautui viljelijöiden oman ravinnontarpeen tyydyttämisen jälkeen vielä ainakin korttiannoksiin tarvittava määrä elintarvikkeita kuluttajille. Maatalouden säännöstelyllä pyrittiin paitsi lisäämään tuotantoa ja kohdistamaan sitä kansanhuollollisesti tiettyyn suuntaan myös ohjaamaan tuotteet tehokkaasti pois pelloilta ja navetoista kuluttajille. Käytössä oli pakkoviljelyjärjestelmä, jolla sidottiin tuottajia viljelemään jo keväällä määrättyllä alalla leipäviljaa ja myös perunaa. Luovutusvelvollisuuden ylittäneestä niin sanotusta ylijäämäviljasta tuottaja sai lisähinnan. Meijeripakon avulla kaikki yli oman sallitun kulutuksen tuotettu maito oli lähetettävä meijeriin. Maataloustuotannon säännöstelyjärjestelmä satoi suomalaiset viljelijät kansanhuollon holhoukseen, mutta ei yhteiskunnan riiston kohteeksi. Tuottajaperheen omaan käyttöön varattavissa olleiden elintarvikkeiden määrät ylittivät selvästi kuluttajan korttiannokset. Tehokkainkaan säännöstelyjärjestelmä ei kuitenkaan onnistunut estämään elintarvikkeiden siirtymistä myös mustan pörssin harmaille markkinoille. Nämä markkinat kiistatta nostivat viljelijöiden ansiotasoa. Toisaalta on muistettava, että juuri viljelijäväestö joutui osallistumaan muuta kuluttajaväestöä ankarammin varsinaisiin sotaponnistuksiin. (Hietanen 1990, 311–313.)

Kaupansäännöstelyyn kuului tavaran hankinta ja sen jakelu, joka oli keskitetty neljälle keskusliikkeelle. Keskusliikkeet jakoivat sovussa osuutensa kaupasta sotaan edeltäneitä kiintiöitä kunnioittaen. Kuluttajien ennakkotilausten perusteella kuhunkin myymälään toimitettiin vain kiinteä määrä elintarvikkeita. Kuluttaja oli sidottu ostamaan tuotteensa omasta myymälästään. (Hietanen 1990, 313.) Aineistoni evakkolasten kokemusten mukaan ”säännöstelystä huolimatta kaupoissa ei ollut aina osoitettavana korttiannoksiakaan. Kauppa ei yksinkertaisesti saanut tavaraa, esimerkiksi sokerin loppuminen kaupoista muistetaan.” (s 107.) Evakkomatkalaiset kokivat ongelmaksi myös kangaspulan. ”Vuosien mittaan evakoilta alkoivat loppua ne vähäiset vaatteet, joita he pystyivät ottamaan mukaan evakkomatkalleen. Kasvavilla evakkolapsilla vaatteet luonnollisesti jäivät myös pieniksi. Kuitenkin säännöstelystä huolimatta uusien vaatteiden ja kankaiden saanti oli lähes olematonta, vaikka kortissa olisikin ollut pisteitä vaatteiden ostoon.” (s 185.)

2.1.1 Suomalaiset lapset sodan keskellä

Sota vuosina 1939–1945 on ollut silloisille suomalaislapsille heidän elämäänsä ja tunteisiinsa vaikuttava kokemus, joka rikkoi turvallisen lapsuuden. Vaikka lasten sotakokemukset riippuvatkin iästä, lapsen kannalta järkyttävät tapahtumat muistetaan iästä riippumatta. Lapsi koki sodan vaikutukset kokonaisvaltaisesti. Häneen välittyvät myös aikuisten tunteet, reaktiot ja käyttäytyminen. (Sallinen-Gimpl 2005, 18–22.) Vaikeinta oli lapsilla, jotka joutuivat olemaan miltei sodan jaloissa Karjalassa, Itä-Suomessa, Lapissa ja Helsingin seudulla. Sota kosketti syvästi myös niitä lapsia, jotka joutuivat evakkoon outoihin olosuhteisiin, sotalapsiksi vieraaseen maahan tai joiden isä kaatui tai haavoittui vakavasti sodassa. (Kujala 2007, 28.) Tilanne herätti aineistoni lasten mielissä lukemattomia kysymyksiä: ”Mihin menemme? Milloin tulemme takaisin? Miksi lähdemme?” (DVD1, 40.53).

Evakkolapsi

Suuri osa evakoista oli lapsia tai nuoriksi sodan aikana varttuneita. Evakuointien seurauksena he asettuivat asumaan ympäri Suomea. Asutustoiminnan ollessa vielä kesken, evakkolapsia myös syntyi ennen uusille, pysyville asuinsijoille asettumista. (Kuorsalo & Saloranta 2005, 7–8.) Evakkolasten kokemukset riippuvat iästä. Lapsista pienimmät kulkivat äitinsä mukana ja pystyivät vain seuraamaan tapahtumia. Heidän kokemuksissaan yhdistyvät matkanteko ja siitä johtuva väsymys, ihmispaljous, härkävaunut, sotilaat sekä lotat jakamassa ruokaa. Iältään vanhemmille, 10–15-vuotiaille, evakkolapsille uskottiin paljon vastuuta. Evakkomatkoilla heidän tehtäväkseen muodostui karjasta huolehtiminen, nuoremmista sisaruksista huolehtiminen, evakkokuljetuksissa auttaminen, välineiden vartiointi, lastausapuna toimiminen sekä avustavat tehtävät ilmatorjunnassa ja sairaanhoidossa. Nämä lapset näkivät sodan todellisuuden hyvin läheltä. (Sallinen-Gimpl 2005, 21–24.)

Karjalainen kulttuuri kehitti evakkolapsille ominaisuuksia, jotka antoivat valmiutta tulla toimeen uusien ihmisten ja uusien olosuhteiden kanssa. Karjalaiseen perhemalliin kuului vanhempien kunnioittaminen sekä vanhimman sukupolven päätösvalta. Kasvatuksessa evakkolapsia totutettiin sopeutuvuuteen, joustavuuteen, alttiuteen palvelulla sekä hyvään huomiokykyyn, työtaitoihin ja nopeuteen. Karjalassa järjestötoiminta oli vilkasta ja tämä korostui yhteisöllisyytenä niin työssä kuin riennossakin. Tällainen yhteisöllisyys ilmeni yhteistyönä ja talkoohenkenä myös sodan jälkeisessä uudisraivausvaiheessa. (Sallinen-Gimpl 2005, 26–27.)

Useat muutot ovat ehkä eniten evakkolapsia yhdistävä kokemus (Kujala 2007, 176). Pirkko Sallinen-Gimpl (2005, 20, 23) painottaakin evakkolasten elämän olleen jatkuvaa sopeutumista ja kaipuuta kotiseudulle. Tätä kaipuuta lievitti talvisodan jälkeinen mahdollisuus palata kotiin. Tähän tilapäiseen ajanjaksoon liittyi evakkolapsille arvokkaita kokemuksia, vaikka kodista saattoi palatessa olla jäljellä vain kellari tai sauna. Ulkona, raunioiden keskellä, leivinuunissa saattoi kuitenkin paistaa leipää ja ehkäpä pommi oli tehnyt uimalammen kodin lähelle.

Sotalapsi

Ruotsissa heräsi jo vuonna 1919 ajatus auttaa sodan johdosta kärsimään joutuneita lapsia kutsumalla heidät Ruotsiin. Talvisodan sytyttyä vuonna 1939 ruotsalaisten auttamisen halu kohdistui Suomen kansaan. Suomen ulkoministeriön kanta lasten lähettämiseen oli kuitenkin kielteinen. Kannanoton mukaan lapsia ei lähetettäisi ulkomaille, vaan Ruotsiin ilmoitettiin, että vastaavalla avustuksella Suomeen toimitettuna olisi suurempi merkitys. Ruotsalaisten Suomen lapsiin kohdistama avustustoiminta ei kuitenkaan ohjautunut tämän kannan mukaisesti, vaan Suomelle esitettiin uusi kutsu Suomen lasten saapumisesta Ruotsiin. Tällöin ainakin 5 000 ruotsalaisperhettä oli ilmoittanut halukkuutensa ottaa vastaan suomalaisia lapsia. Helsinkiin perustettiin yksityinen keskusjärjestö, ”Pohjoismaiden Avun Suomen keskus”, jonka päätehtävänä oli organisoida Suomen kansalaisten siirtoa Ruotsiin vastaamalla lasten ja äitien valinnassa noudatettavista periaatteista. Sotalapsien enimmäisiäksi määrättiin 12 vuotta ja äidit saivat seurata lapsiaan vain, jos joku lapsista oli alle 3-vuotias. Poikkeuksia voitiin myöntää vain ”erikoisen säälittävissä tapauksissa”, esimerkiksi lapsen ollessa sairas. (Kavén 2004, 17, 40–47.)

Ensimmäinen lapsikuljetus lähti matkaan 15.12.1939. Kevääseen 1940 mennessä Ruotsi oli vastaanottanut ja huolehtinut 12 000 suomalaisesta, joista 9 000 oli lapsia ja 3 000 äitejä ja vanhuksia. Ruotsin lisäksi Tanska ja Norja ilmoittivat halukkuutensa auttaa suomalaisia. Tarjoukseen suostuttiin ja Tanskaan matkusti 93 ja Norjaan 107 lasta ja äitiä. Kaikkiaan sotalapsia arviointiin olevan 67 000 ja tämä määrä muodosti 7,2 prosenttia vuosien 1941–1945 1–14-vuotiaiden keskiväkiluvusta. Hyvin suuri merkitys lastensiirtojen laajamittaiselle käynnistymiselle oli marsalkka Mannerheim ja hänen perustamansa Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton asialle antama moraalinen tuki. (Kavén 2004, 47–49, 51, 96.) Lastensiirtojen tarkoituksena oli turvata Suomen nousevan sukupolven elämä ja terveys sota-aikana. Tavoitteena oli saada lapsista terveitä ja voimakkaita isänmaan jälleenrakentajia. (Kavén 2004, 11–15.)

Yleisin syy lasten sotalapseksi lähettämiseen oli evakuointi. Valtaosa tähän syyryhmään kuuluvista tapauksista sijoittuu ymmärrettävästi Viipurin lääniin. Toisella sijalla oli lapsen sairaus. Eniten sairaita lapsia lähetettiin Uudenmaan ja Lapin läänistä. Perheen monilapsisuus oli kolmas johtava syy. Näitä tapauksia oli eniten Oulun läänissä. Neljänneksi yleisin syy oli isän rintamalla olo. (Kavén 2004, 99.) Lastensiirtokomitean pöytäkirjassa 3.9.1941 siirtojen syiksi mainitaan lisäksi elintarvikepula ja se, etteivät takaisinvaltatun alueen jälleenrakentamisessa tarvittavat karjalaisemännät voineet viedä mukanaan pieniä lapsia. Tästä seurasi myös seuraavien lapsiryhmien lähettäminen Ruotsiin: karjalaislapset, joiden vanhemmat palasivat jälleenrakennustöihin Karjalaan, pommituksessa vaurioituneiden kotien lapset, invalidien lapset ja kaatuneiden lapset, jotka eivät saaneet kummiavustusta. Myöhemmin sosiaaliministeri laajensi edelleen siirrettävien lasten piiriä myös seuraavilla lapsiryhmillä: lapset, joiden isät olivat asepalveluksessa äidin ollessa samalla ansiotyössä sekä lapset, joiden äiti oli raskaana, eikä sen takia, muun avun puutteessa, jaksanut riittävästi huolehtia taloudesta ja lastensa hoidosta.

Lastensirroissa kyse oli lasten elämän pelastamisesta ja sairaiden lasten osalta siirrot olivat parhaiten perusteltuja. Noin 5 000 sairaana Ruotsiin siirretylle lapselle siirto merkitsi henkiin jäämistä, sillä Suomelta puuttuivat sota-aikana riittävät hoitoresurssit. Terveidenkin lasten osalta Ruotsissa vietetty aika merkitsi monelle hengissä säilymistä. Sotalasten kuolleisuus Ruotsissa oli selvästi vähäisempää kuin Suomeen jääneiden lasten kuolleisuus. Vuosina 1941–1942 se merkitsi Ruotsissa keskimäärin 0,7 promillen kuolleisuutta vuodessa, kun vastaava luku Suomessa oli 4,4 promillea. (Kavén 2004, 62–64, 106–107, 167.)

Väestöpoliittisesti tarkasteltuna lastensierrojen lopputulos oli Suomelle kielteinen. Lastensiirtokomitean periaate kaikkien sotalasten palauttamisesta kotimaahansa ei sujunut toivotulla tavalla. Suomeen palasi vuosina 1944–1949 vain 32 775 lasta. Ero oli selvä Ruotsiin lähetettyjen sotalasten määrään verrattuna. Kotimaahan palaamatta jääneiden sotalasten lopullisesta määrästä on vaihtelevia käsityksiä. Ruotsiin ja Tanskaan pysyvästi jääneiden lasten lukumääräksi voitaneen arvioida noin 10 000 lasta. Kun tarkastellaan Suomen sodissa kärsimää väestönmenetystä, joka oli talvi- ja

jatkosodassa 2,2 prosenttia vuoden 1944 väkiluvusta, nostaa sotalasten menetys tämän luvun noin 2,5 prosenttiin. Lastensirtojen voidaankin todeta vain lisänneen Suomen sodassa kärsimää väestönmenetystä. (Kavén 2004, 108, 168–170.)

Sotaorpo

Vuosien 1939–1945 taisteluissa Suomi menetti kaatuneina noin 90 000 miestä (Karhos 2005, 7). Noin 90 prosenttia näistä miehistä oli 20–40-vuotiaita. Perheellisiä heistä oli talvisodassa joka toinen ja jatkosodassa joka neljäs. Sotaorvoiksi on kirjattu 50 343 lasta. Vajaa kolmannes näistä lapsista ei ehtinyt edes nähdä isäänsä ja osa heistä menetti myöhemmin myös äitinsä. Sota toi sotaorpoja kaikkialle Suomeen ja sotaorpojen määrä kasvoi vielä sodan jälkeenkin, kun osa sotainvalideista kuoli vammoihinsa. (Näre 2007, 139.) Evakkoon lähteneille sotaorvoille sodan aiheuttamat menetykset olivat vielä suurempia: isän lisäksi he menettivät myös kotinsa. Isän menettäminen oli jo sinänsä murheellinen tapahtuma, mutta sen tuottamaan suruun ja ahdistukseen liittyi monesti myös taloudellinen ahdinko, jota silloinen yhteiskunnan tuki helpotti vain osittain. Toisaalta mikään taloudellinen apu ei edes pystynyt korvaamaan isän menettämisen aiheuttamaa kaipuuta. (Karhos 2005, 7–9.)

Menettämisen surua ei jaettu. Sotaorvon luovuttamasta uhrista, omasta vanhemmasta, vaiettiin sodan jälkeen. Edes sotaorpojen kesken ei puhuttu sodan aiheuttamasta orpoudesta. (Näre 2007, 139.) Menetykset toi lisäksi lapsille ja nuorille mukanaan suurta vastuuta. Kun isä joutui ja jäi sotaan, jonkun oli tehtävä kodin työt. Yhdessä sotaleskiäitien kanssa sotalasten täytyi selviytyä arjesta, suunnitella ja rakentaa elämää ja tulevaisuutta. Maalaistaloissa pellot oli kynnättävä ja kylvettävä, osa lapsista hankki perheelle elantoa kerjuulla, toiset olivat jo lapsen iässä vieraalla töissä ja sen lisäksi koulukin oli hoidettava. Isänsä menettäneiden perheissä vastuun kantaminen jatkui sodan jälkeenkin ja suru sekä ikävä täytyi peittää. (Karhos 2005, 7–9.)

Vaikka sotaorpojen elämää tuettiin erilaisilla virallisilla tuilla, joista tärkeimpiä olivat kaatuneiden perheille maksettavat eläkkeet, kantava voimavara sota-aikana oli kuitenkin yhteisvastuu ja lähimmäisistä huolehtiminen. Kun sodan aiheuttama hätä oli yhteinen ja

koko kansaa koskettava, niin se otettiin sellaisena myös kotirintamalla. Perheitä, joista isä kaatui sodassa, pyrittiin auttamaan yhteisvoimin. (Kujala 2007, 141.) Sotaorpojen tarinoita koonnut Sari Näre (2007, 145–146) toteaa, että varsinkin karjalaisten sotalapsien tarinoissa karjalainen perinne on antanut lohtua ja suojaa sotaorvon elämään. Karjalaisille sotaorvoille paikallisen yhteisön tuki onkin ollut merkittävä tekijä orpoudesta selviytymisessä. Mitä enemmän yhteisöllisyyttä vaalittiin, sitä paremmin sotaorpoja voitiin taloudellisestikin tukea. Tämä apu oli usein talkootyötä isänsä menettäneen perheen hyväksi. Myös sotakummitoiminta, jossa sotaorpoja otettiin avustettaviksi kummilapsiksi, oli tärkeä osa sotaorpoja auttavaa vapaaehtoistoimintaa. Käytännössä sotakummitoimintaa toteutettiin esimerkiksi monilla työpaikoilla, joissa miehet ottivat kummilapsiksi rintamatoverien lapsia, joille annettiin kuukausittain tietty summa palkasta. Sotakummeja oli Suomen lisäksi Ruotsista, Norjasta, Sveitsistä ja Yhdysvalloista. (Näre 2007, 151–152.)

Lapset sota-ajan työtehtävissä

Lasten ja nuorten tarjoamalla avulla oli suuri merkitys sota-aikana. Sotilaspoikien tekemä työ vapautti asekelpoiset miehet sotilaspalvelukseen ja lottatyötöt auttoivat isompiaan monissa erilaisissa sota-ajan työtehtävissä. Ajan hengen mukaista oli, että aikuiset miehet olivat arvohierarkiassa ylimpänä ja vasta heidän jälkeensä tulivat naiset ja lapset, joiden ei nähty tarvitsevan erityistä psyykkistä eikä välttämättä fyysistäkään suojelua. Niinpä lapset joutuivat jatkuvasti elämään lähellä kuolemaa ja heitä saatettiin asettaa liian nuorina liian vaativiin tehtäviin. Lapset jäivät tekemästään työstä vaille tunnustusta ja heidän tekemäänsä työtä on vähätelty. Kuitenkin juuri lasten sota-aikana tekemä työ tulisi nähdä monessa mielessä aikuisten tekemää työtä vaativammaksi, koska heidän henkinen ja ruumiillinen kehityksensä oli tuolloin vielä kesken. (Näre 2008, 176–178.) Vaikka sota opetti lapset selviytyjiksi, tapahtumien paljous sekä emotionaaliset järkytykset tekivät lapsista liian aikaisin vanhentuneita pikkuaikuisia (Kirves ym. 2008, 213).

Monet nuoret evakkotyöt hakeutuivat lottatyöiksi ja sitä kautta myöhemmin lotiksi (Sallinen-Gimpl 2005, 24). Pikkulottatoiminta käynnistettiin virallisesti vuonna 1931 ja vuonna 1943 pikkulotta-nimike vaihtui lottatyöksi. Toiminta käynnistyi, koska aikuisten lottien kokouksiin mukana tulleille tyttärille piti keksiä tekemistä. Lottatyöiksi pääsivät 8–16-vuotiaat tytöt ja tyttötyön tarkoituksena oli kasvattaa heistä siveellisiä ja hyvätapaisia nuoria naisia, jotka arvostavat luonnollista ja hyvää elämää. Aluksi lottatyttöjen tärkein tehtävä oli huolehtia suojeluskuntapoikien varusteista, mutta toiminnan vakiintuessa myös työtehtävät laajenivat. Tyttöille opetettiin terveydenhoitoa, ruoanlaittoa, pöydän kattamista, käsitöitä sekä askartelua ja he osallistuivat erilaisiin tempauksiin, joissa kerättiin rahaa suojeluskunnan poikatoimintaa varten. Lottatyttöjen yhteishenkeä vahvistettiin yhteisen univormun eli lottapuvun sekä pikkulottapinssin avulla. Lottien tyttötyö nojautui koti, uskonto ja isänmaa-kolminaisuuden varaan ja aatteellisesta kasvatus- ja opetustehtävästä huolehti oma lehti. Tyttöjen äidillisiä ominaisuuksia – hyvää huomiokykyä, vastuuntuntoa, huolellisuutta, tarkkuutta ja järjestelmällisyyttä - pyrittiin kehittämään ja lotat nähtiinkin esimerkkinä yhteiskunnallisesta äitiydestä. Tyttöjen kuului olla pirteitä, raikkaita sekä pyyteettömiä ja heiltä vaadittiin myös luonteenlujuutta, rohkeutta, ahkeruutta, siisteyttä, arvokkuutta ja hyviä tapoja. (Kirves 2008, 99–117, 120.)

Talvisota muutti lottien tyttötyön työpainotteiseksi. Sotien aikana lottatyöt osallistuivat isänmaan puolustukseen parhaansa mukaan. Kotirintamalla heidän tehtävinään olivat muun muassa sotajoukkojen ruokahuollon järjestäminen, leipominen, vaatteiden kutominen sotilaille ja hautajaisseppeleiden valmistus sotasankareille. Yksi lottatyttöjen raskaimmista tehtävistä oli sankarihautajaisiin osallistuminen. Heidän tehtävänä oli muodostaa kunniakuja arkkua kannettaessa sekä laskea kukkia haudalle. Köyhien auttaminen oli tärkeää kotirintamatyötä, jolla kasvatettiin tyttöjen sosiaalista vastuuntuntoa. Rintamalla, jonne hyväksyttiin vain 16-vuotta täyttäneet lottatyöt, tehtäviin kuuluivat muonitusjaostossa ruoanvalmistuksesta, tarjoilusta, ja siivouksesta huolehtiminen, varusjaostossa sotilaiden varusteiden ompelu ja paikkaaminen sekä kanslia- ja keräysjaostossa ilmavalvontaan osallistuminen ja läheteinä sekä puhelinkeskuksina toimiminen. Lottatyttöjen apua tarvittiin myös sotasairaaloissa ja kaatuneiden evakuoimiskeskuksissa. Työ rintamalla oli lapselle psyykkisesti hyvin

raskasta. Varusjaostossa sotilaiden vaatteet saattoivat olla verisiä ja joskus niistä joutui jopa irrottamaan ruumiinkappaleita. Kaatuneiden evakuoitikeskuksissa työ oli hermoja raastavaa ja intensiivisten taistelujen aikana tytöt joutuivat valvomaan päiväkausia yhteen menoon. Sodan raadollisuudesta huolimatta lottatoiminta piti kuitenkin tiukasti kiinni aseettomuudesta ja keskittyi elämän ylläpitoon. Vaikeat olosuhteet kypsyttivät nuoret lottatyöt nopeasti aikuisuuteen. (Kirves 2008, 99–130.)

Vuonna 1917 alkanut, 10–17-vuotiaille pojille suunnattu, sotilaspoikatoiminta oli osa suojeluskuntatyötä. Suojeluskuntien tehtävänä oli laillisen yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen ja kansan puolustuskuntoisuuden edistäminen. Suojeluskuntien poikatyössä keskeiseksi tuli liikunnan, urheilun ja sotilaallisuuden harjoittaminen taistelu- ja maanpuolustuskuntoisuuden saavuttamiseksi. Yhteislauluin, maastoleikein ja kilpailuin kohotettiin poikien isänmaallisuutta. Poikatyötä alettiin uudistaa ennen talvisotaa kehittämällä yhteistyötä muiden nuorisjärjestöjen kanssa. Jatkosodan syttyä poikatoimintaan otettiin kansalais- ja liikuntakasvatuksen rinnalle myös asekoulutusta. Toiminnan keskeinen tavoite oli opettaa poikia hallitsemaan hermonsa yllättävissäkin tilanteissa. Kasvatuksellisen aatteen levittämisessä tärkein kanava oli Sotilaspoika-lehti ja myös sotilaspoikia yhdisti yhteinen univormu. (Näre 2008, 139–142, 150.) Poikien perustehtävänä olivat vartiointi- ja lähettitehtävät, jotka liittyivät ilmahälytyksiin, sairaanhoitoon ja väestönsuojeluun, mutta myös suruviestien viemiseen kaatuneiden omaisille. Lisäksi sotilaspojat keräsivät talkoovoimin muun muassa metalliromua sotatarviketuotantoon. Sotilaspojat joutuivat hoitamaan myös monia järkyttäviä tehtäviä ja toisinaan tehtävät muistuttivatkin lapsisotilaiden tehtäviä, kun heidät määrättiin aseiden kera desanttijahtiin. (Näre 2008, 145–152, 155–156.) Monikaan rintamalle halunnut alaikäinen sotilaspoika ei ymmärtänyt sodan vaaroja, eikä sotilaspoikatyössä vältytty lapsiuhreilta (Näre 2008, 166, 175).

2.1.2 Maailman lapset tämän päivän aseellisissa konflikteissa

Tämän päivän pakolaisongelmien syyt ovat erittäin huolestuttavia. Yksilöihin kohdistuvan väkivallan rinnalle ovat tulleet valtionsisäiset konfliktit, ihmisoikeusloukkaukset ja jopa kansanmurhat. Pakolaisten kotiseudut on tuhottu ja heidän henkilöllisyytensä on hävitetty. Miljoonat ihmiset elävät tilanteessa, jossa heillä ei ole identiteettiä eikä kotimaata. (Kourula 1999, 57.)

Valtaosa nykyisistä aseellisista selkkauksista on valtioiden sisäisiä ja niiden taustalla on usein etnisiin, uskonnollisiin ja kulttuurisiin seikkoihin liittyviä tekijöitä. Sotatoimia on kohdistettu tarkoituksellisesti kulttuuri ja uskonnollisiin kohteisiin etnisen ”puhdistuksen” aikaansaamiseksi. Tämän päivän konflikteissa myös siviiliväestöön kohdistuu tietoista väkivaltaa ja siviilejä käytetään osana sotakoneistoa, vaikka siviiliväestön suojeleminen sodan oikeussääntöjen keskeisimpiä periaatteita. Välittömän väkivallan kohdistaminen erityisesti lapsiin on hyvin traumaattinen kokemus. Konflikteja seuraavat pakolaisuus ja hallitsemattomat muuttovirrat ovat rajuja perheeseen ja koko yhteiskuntaan kohdistuvia muutoksia. Pakolaisista ja kotiseudultaan poisjoutuneiden enemmistö on tänäkin päivänä naisia ja lapsia. (Halonen 1999, 1.)

Suomi auttaa omalta osaltaan hädässä olevia ihmisiä muun muassa ottamalla vastaan pakolaisia joko pakolaiskiintiön puitteissa tai myöntämällä oleskelulupia henkilöille, jotka hakevat kansainvälistä suojelua. Ensimmäiset pakolaiset saapuivat Suomeen 1970-luvun alkupuolella. Tällöin heitä tuli kaikkiaan noin 200 henkilöä. Tällä hetkellä Suomi on sitoutunut vastaanottamaan vuosittain 750 kiintiöpakolaista. Vuoden 2006 loppuun mennessä Suomi oli vastaanottanut 27 757 pakolaista. (Maahanmuuttovirasto 1.)

Lasten osuus pakolaisväestöstä alkoi kasvaa 1990-luvulla, kun Suomi otti vastaan perheellisiä pakolaisryhmiä. Myöhemmin myös perheenyhdistämiset ovat kasvattaneet lasten määrää. Vuonna 2006 ulkomaalaisväestöstä noin 15 prosenttia (noin 4164 henkilöä) oli lapsia. (Nieminen & Värjölä 2007, 10, 29.) Turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten määrä on jatkuvassa kasvussa. Vuonna 2007 Suomesta haki turvapaikkaa 1505 henkilöä. (Maahanmuuttovirasto 2.) Ilman huoltajaa tulevien alaikäisten

turvapaikanhakijoiden määrä on vaihdellut Suomessa viime vuosina muutamista kymmenistä yli kahteensataan. Näistä lapsista monen perheenjäseniä on kuollut tai kadonnut. Heidän evakkomatkinsa taustalla on usein sisällissota, joka on lapselle varmasti ristiriitaisempi muistettava kuin kansallisesti yhtenäiseksi taisteluksi muistettu ja määritelty Suomen talvi- ja jatkosodan aika. Yksin tulleet lapset ovat erityisen haavoittuvainen ryhmä turvapaikanhakijoiden joukossa. Tehtävänämmä on suojella näitä lapsia paitsi pakolaisina myös lapsina YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti. (Suomen pakolaisapu.)

Erityisen huolestuttavaa on lasten kohtalo tämän päivän aseellisissa konflikteissa. Vuosien 1989–1999 aikana 20 miljoonaa lasta on kuollut sodan uhrina ja 60 miljoonaa lasta on haavoittunut tai vammautunut. Lapsia käytetään myös lapsisotilaina. (Halonen 1999, 1.) Lapsisotilaiden käyttö yleistyi 1950–1960-lukujen taitteessa, jolloin lapset enenevässä määrin osallistuivat aseellisiin konflikteihin lähinnä kehitysmaissa. 1990-luvun lopulla noin 300 000 alle 18-vuotiaan lapsen arvioitiin osallistuvan aseellisiin selkkauksiin joko hallitusten asevoimissa tai oppositioryhmien joukoissa taistellen. Useat lapset eivät siis ole vain sodan uhreja, vaan joutuvat itse osallistumaan sotilaina sodan julmuuksiin – osa heistä pakon edessä. (Hagelström 1999, 1.) Lasten käyttö sodassa on vakava ihmisoikeusloukkaus sekä humanitaarisen oikeuden loukkaus. Sodan jättämät arvet eivät jää rintamalle, vaan ulottuvat jokaiseen kylään ja kotiin vaikuttaen siten pitkäaikaisesti myös yhteiskunnalliseen kehitykseen. Kun lapsilta viedään lapsuus, viedään samalla myös yhteiskunnan tulevaisuus. (Halonen 1999, 1.) Vasta viime vuosikymmeninä on kehitetty joukko kansainvälisiä ja alueellisia ihmisoikeusasiakirjoja, joissa säännellään lasten erityissuojelua aseellisissa selkkauksissa. Lasten haavoittuvuuden ja erityissuojelun tarve myös sota-aikana on näiden sopimusten myötä lopulta tunnustettu. (Hagelström 1999, 1, 10.)

2.2 Koti ja sen menetyks

”Koti on pesä, jota lintu muokkaa omalla ruumiillaan itsensä muotoiseksi. Se on suoja, lämpö, läheisyys, ruoka – itselle tehty perheen ja poikasten kasvun ja perustarpeiden tyydyttämisen paikka.” (Vilkkonen 2001, 55; Bachelard 1969.)

Kotikäsite levisi ja vakiintui talo- ja huusholli-käsitteiden rinnalle 1800-luvulla. Käsite on saanut erilaisia sisältöjä historian kuluessa. Alun perin käsitteen käyttöön liittyi moraalivallan käyttöä, jolla pyrittiin vaikuttamaan sekä yksilöön että yhteiskuntaan. Koti-ideologia korosti perheen, äitiyden, kasvatuksen ja moraalien merkitystä. Naisen ja kodin tehtävä oli houkutella mieskin kotiin. Kodin siisteyttä, yhteisiä ruoka-aikoja ja lämmintä ruokaa pidettiin tärkeinä yhteisöä koossa pitävinä tekijöinä. Koti-ideologian avulla säädeltiin niin terveyttä, hygieniää kuin perhe-elämääkin. Kotia kutsuttiin jopa ”kapinan haudaksi”, sillä koti nähtiin yhteiskuntaa koossapitäväksi voimaksi ja sen katsottiin myös turvaavaan yhteiskunnallista järjestystä. Taustalla oli ajatus siitä, että ”koti tekee ihmisen, mutta ihminen tekee yhteiskunnan” eli elämässä epäonnistuneen yksilön onnettomuuden syynä oli usein kelvoton koti. Kotikäsite liittyikin kansalliseen heräämiseen, jossa kansaa haluttiin valistaa. Yhteiskunnallisesti tarkasteltuna kyse oli köyhien ja perheiden hallinnoinnista. (Juntto 2001, 25–27.)

Koti ei aina ole ollut itsestänselvyys kaikille. Vuosisadan alussa tilattomuus merkitsi sitä, ettei ollut mitään omaa paikkaa. Asteittain tilattomat asutettiin ja oman kodin kautta he saivat itsenäisen elämän, yksityisen ja oman tilan, joka rajautui selkeästi julkisesta. (Juntto 2001, 27.) Tässä tilassa on mahdollisuus hallita omaa ruumista ja omaa ympäristöä sekä tehdä mielekkääksi koettuja asioita (Huttunen 2002, 328.) Koti elää kuitenkin myös jatkuvassa vuorovaikutuksessa ulkopuolella olevan maailman ja tämän muuttumisen kanssa (Korvela 2001, 83). Koti tuleekin nähdä yhteisöön liittyvänä käsitteenä: koti on ihmisen kiintopiste, josta ihminen on suhteessa maailmaan (Huttunen 2002, 328). Suomen sotien välillä koti-ideologiaan liittyvän terveys- ja hygieniavalistuksen rinnalla alettiin korostaa myös asunnon viihtyisyyttä sekä mahdollisuuksia perheen yhdessäoloon ja eristäytymiseen. Koti- ja perhekeskeisyys

vakiintuivat koko kansan keskuuteen kuitenkin vasta toisen maailmansodan jälkeen, yhteiskunnan teollistuessa. (Juntto 2001, 27, 32.)

Kodin merkitys

Kotiin liittyy kiinteästi ajatus perheestä ja suvusta, sekä kuulumisista niihin (Huttunen 2002, 51; Brah 1996, 4). Koti rakentuu sinne kuuluvista ihmisistä, yhdessä koetusta elämästä ja arjesta (Juntto & Vilkkonen 2005, 130). Perheet viettävät tutkitusti (esim. Korvela 2001, 66, 81–82; Abrahams 1991, 6; Roberts 1992) paljon aikaa kodissaan ja perheiden sosiaalinen elämä tapahtuu pääasiallisesti kodin seinien sisäpuolella. Kotia tuotetaan arjen ylläpidolla ja päivittäisillä teoilla: perheen sisäisellä huolenpidolla ja hoivalla sekä sosiaalisella elämällä. Kodin tuottamiseen liittyy runsaasti keskinäistä seurustelua, puhumista ja tunteiden osoittamista. Perheen jäsenten omat ja yhteiset tekemiset ja puhumiset kietoutuvat yhteen ja muodostavat yhdessä kodin arjen. Riitta Granfelt (1998, 114) kuvaakin kotia arkisista arkisimpana, mutta samalla ehdottoman välttämättömänä.

Perheeseen liittyy myös kodin merkitys taloudellisen turvan antajana sekä kasvatuksen, sivistyksen ja rakkauden työssijana. Koti merkitsee turvaa ja suojaa, se on sosiaalisten suhteiden kasvualusta, kasvatustehtävien toteuttaja, taloudellinen yksikkö sekä voimavara ihmisen itsensä kehittämisessä. (Heinilä 2001, 16–17.) Koti on paikka, jossa korostuu perheenjäsenten välinen vuorovaikutus sekä toinen toisensa kannustaminen henkiseen kasvuun ja luovaan aktiivisuuteen. Kodilla onkin todettu olevan suuri merkitys ihmisen tunneilmapiirin ylläpitäjänä. Vaikka koti olisi materiaalisesti köyhä, se voi henkiä välittämisen ilmapiiriä. (Salonen 2001, 98.)

Koti voi merkityksellistyä myös toiminnallisesti. Tiina Silvasti (2001, 273–274, 281) on tutkimuksessaan selvittänyt maanviljelijöiden suhdetta kotiin, tilaan ja maahan. Hänen mukaansa maanviljelijöille koti on koko tila maineen ja metsineen. Suhde kotipaikkaan on syntynyt arkisen toiminnan, oman työn, kautta ja erityisen voimakkaaksi tämä suhde on rakentunut itse raivatun maan osalta. Kodin tuottamisessa apuna on ollut kodin rakentamiseen kohdistuva oma työpanos, jota arkisimmillaan on myös kodinhoito

toistuvine rutiineineen. Silvasti kytkee oman työn kautta rakentuneen kodin osaksi ihmisen identiteettitarinaa. Kotia käytetään itsensä toteuttamiseen, kotona voi sanoa tietävänsä kuka on ja miten on (Junnto & Vilkkö 2005, 130 ja Granfelt 1998, 107).

Kotona tapahtuva ihmiselle merkityksellinen toiminta muokkaa tilaa emotionaalisessa mielessä omaksi. Anni Vilkkö (2001, 53–54, 59) kirjoittaa ”kodin tunnusta”, jossa koti kytkeytyy mieleen: kokemuksiin, tuntemuksiin, tunteisiin ja niiden reflektointiin. Kodin tuntu piilee omissa kalusteissa ja tavaroissa sekä niihin kätkeytyvissä muistoissa ja tutuissa rutiineissa tuttujen tavaroiden ympäröimänä. Kodin tunnussa yhdistyvät konkreettinen paikka toimijoihin ja myös paikkaan liittyvät tunnerakenteet. Sosiaalisen kanssakäymisen tapahtumapaikan lisäksi koti toimii myös mielen kotina. Kodin tuntu täyttää tilan, joka sitä ennen on ollut vajaa, haltuun ottamaton asunto. Kodin tuntu on sidoksissa ikään ja elämänvaiheeseen, eikä se koostu samoista aineksista aina ja kaikille. Esimerkiksi lapselle se on yleensä yksi huone tai vähintään nurkkaus isommassa kokonaisuudessa, mutta laajenee aikuisiässä koko kodin hallintaan. Ilmauksena kodin tuntu kertoo positiivisesta ja saavutetusta kodin ideasta. Siksi kotia ei voi antaa kenellekään valmiina, vaan suhde kotiin täytyy muodostaa henkilökohtaisesti, sitoutumalla tilaan persoonallisesti (Granfelt 1998, 104; Hollander 1985, 46 ja Granfelt 1998, 114; Rykwert 1991, 51–60).

Edellä esitetyt kodin merkitykset voi tiivistää Riitta Granfeltia (1998, 104–105) lainaten kodin kolmitasoiseksi kuvaukseksi, jossa kodin ensimmäinen taso on elämyksellinen ja ruumiillinen kokemus tilasta. Kyseessä on ihmisen oma tila, jonka hän on ottanut myös emotionaalisesti omakseen ja johon hän kokee kuuluvansa. Tämän haltuunoton ansiosta kodista tulee selvästi muusta ympäristöstä erottuva alue, joka on osa itseä. Toiseksi koti on suhde, joka muodostuu ihmisen ja hänelle rakkaan toiminnan sekä sitä symboloivan tilan väliselle vuorovaikutussuhteelle. Tämä suhde luo mahdollisuuksia ja vapauttaa luovuutta. Kodin kolmas taso muodostuu ihmisen sisäisestä maailmasta nousevien merkitysten ja ulkoisen todellisuuden välisessä vuorovaikutuksessa. Kyseessä on ihmisen itsensä luoma alue, sisäinen koti, joka realisoituu niinä hetkinä, jolloin ihminen eläytyy toimintaan, johon hänellä on edellä kuvatun kaltainen erityinen suhde ja josta hän on luonut itselleen oman tilan.

Kodin menetys

Kotiin liitetyt positiiviset merkitykset kutsuvat esiin myös kodin ideaalin kääntöpuolen: kodin puuttumisen, epävarmuuden ja vierauden kokemukset (Vilkkonen 2001, 54). Arjessa toimivalle ihmiselle koti onkin usein itsestään selvyyksien, rutiinien ja jatkuvuuksien näyttämö, jonka merkitys tulee esille vasta elämän muutosvaiheessa (Salonen 2001, 98). Vilkon (2001, 54, 59) mukaan ihmisen on vaikea irrottaa kotia itsestään ja ruumiillisuudestaan. Kotiin kiinnittymisen syvyys tulee näkyväksi erityisesti silloin, kun koti ja omissa kalusteissa, tutuissa tavaroissa, niihin kätkeytyvissä muistoissa sekä tavaroihin liittyvissä rutiineissa piilevä kodin tuntu kyseenalaistuvat.

Evakkojen oli luovuttava kodin ja tutun elinympäristön lisäksi paljolti myös kodin irtaimesta omaisuudesta (Sallinen-Gimpl 1994, 10). He menettivät sekä fyysisen kodin ja sen synnyttämän turvan tunteen että kodin tunnun kotiin liittyvän esineympäristön ja niihin liittyvien muistojen kautta. Lasten kannalta erityisen surullista oli rakkaiden leikkikalujen ja kotieläinten jättäminen menetettyyn kotiin. Nukun mukaan ottaminen evakkomatalle saattoi tuntua aikuisten mielestä turhalta, mutta kodin menetyksen hetkellä tällainen pieni myönnytys olisi voinut helpottaa monen lapsen hätää. Myös kotieläimiin liittyvät muistot ovat lohduttomia. Isä joutui ehkä lopettamaan perheen kotieläimet ennen evakkomatalle lähtöä. Tai muistiin on piirtynyt kuva omasta lemmikkikoirasta, joka seurasi evakkotiellä perheen perässä, kunnes sekin jouduttiin lopettamaan. (Oksanen 2007, 77.)

Ihmiselle kokemus kuulumisesta johonkin on tärkeä: ihminen kuuluu johonkin paikkaan ja tuo paikka kuuluu ihmiselle. Kysymys on laadullisesta kokemuksesta, jonka vastakohtana voidaan nähdä kodittomuus. Kodittomuus tulee ymmärtää subjektiiviseksi kokemukseksi, jota ulkopuolisen on vaikea ymmärtää ja määritellä. Riitta Granfeltin (1998, 104–106) esittää kodittomuuden kolmetasoisena kokemuksena, jossa äärimmäinen kodittomuus merkitsee sitä, ettei ihmisellä ole missään omaa tilaa. Ei edes pienintä nurkkausta, joka tuntuisi omalta, johon ihminen tuntisi kuuluvansa ja jossa hänellä olisi mahdollisuus itselle merkitykselliseen toimintaan. Toiseksi kodittomuus voi ilmetä laadullisena kokemuksena, yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden tunteina, joita

koetaan suhteessa toisiin ihmisiin. Siten myös perheessä elävä voi tuntea yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden kokemusten luomaa kodittomuutta ja toisaalta taas hyvinkin eristäytynyttä elämää elävä ihminen ei välttämättä tunne itseään yksinäiseksi. Kodittomuuden kolmas taso eli sisäinen kodittomuus tarkoittaa sisäisen autonomian, lämmön ja turvallisuuden katoamista. Tätä kodittomuuden muotoa luonnehtivat tyhjiys ja tarkoituksettomuus, elämästä kadonnut merkitys. Sisäiseen kodittomuuden kokemus on yksi vaihe traumaattisissa menetykskriiseissä ja selittää näin identiteetin tilapäistä kadoksissa oloa näiden kriisien aikana. Pahimmillaan sisäisen kodittomuuden tunne saattaa johtaa toivottomuuden sävyttämään luovuttamiseen.

Koti on yksityisyyden, henkilökohtaisuuden ja intiimisyyden alue, joka rajautuu selkeästi julkisesta. Sodan aiheuttama evakuointitilanne teki evakolasten kodista julkisen alueen, jossa edes pienen yksityisyyden säilyttäminen oli hankalaa. Ei ollut enää kotia, ei pienintä yksityistä nurkkaa, ei rakkaita esineitä. Kuitenkin mukana evakkomatalla kulki sisäinen koti, jonka avulla voi rajata tärkeimpänsä muiden ulottumattomiin. Sisäistä kotia voisi kuvata ihmisen sisällä olevaksi huoneeksi, johon on mahdollisuus vetäytyä maailman asettamien vastoinkäymisten edessä. Sisäinen koti mahdollistaa eheyden, elävyyden ja psyykkisen autonomian kokemuksen sekä puolustautumisen minuuden rajojen loukkaukselta. Sisäisestä kodista voi hakea tuntumaa ajatuksilleen, tunteilleen ja pyrkimyksilleen. Se on sisäinen maailma, jonne ei ulkopuolisella ole pääsyä. Ihminen voi rakentaa sisäisen kodin juuri sellaiseksi kuin haluaa ja sijoittaa sinne kalleimmat aarteensa. Näitä aarteita ei kukaan voi nähdä, eikä niistä tarvitse koskaan luopua. (Granfelt 1998, 105–107.)

Riitta Granfelt (1998, 103) kuvaa kotia ”lähtevien laivojen satamaksi”, josta lähdetään matkalle, jota ikävöidään ja johon palataan. Evakolapsille paluu sodassa menetettyyn kotiin ei ollut mahdollista. Evakuointitilanne särki kodin itsestäänselvyytenä ja arjen ympäristönä. Koti menetettiin ja jäljelle jäi ikävä. Uuden kotipaikan merkitys muodostuu aina suhteessa menneeseen, sillä uudessa ympäristössä ihminen on muistin ja tulevaisuuteen suuntautumisen risteyskohdassa. Ajatukset kulkeutuvat nykyisen asuinpaikan rajojen ulkopuolelle, menetettyyn kotiin. Näiden omakohtaisten muistojen kautta ihminen voi joko kiinnittyä menneisyyden maisemiin tai kesyttää nykyisiä

omikseen. Lähtöpaikka voi olla ikuinen koti, johon sijoittuu hyviä henkilökohtaisia muistoja. Mutta vähitellen henkilökohtaisia muistoja voi alkaa rakentua myös uudelle maaperälle, jolloin suhde uuteen kotipaikkaan alkaa muodostua. Lopulta tulevaisuuden koti voi olla toinen kuin menneisyyden koti. (Huttunen 2002, 97–99.)

Kodin menettäminen ja siihen kohdistuva ikävä tulee ymmärtää asunnottomuutta laajemmaksi, subjektiiviseen hyvinvointiin liittyväksi kokemukseksi. Käsite on monimerkityksinen ja tunnelautunut. Asunnottomuudella viitataan konkreettiseen olosuhteeseen: asunnon puuttumiseen. Asunto on kuitenkin vain fyysinen esine, se voidaan rakentaa, omistaa tai vuokrata. Koti sen sijaan perustetaan tai luodaan. Asunnolla on hinta, mutta kodilla on henki. Asunnottomuutta voidaan hoitaa asuntojen tuotannon ja jaon avulla, mutta kodittomuuden vähentäminen edellyttää muitakin tukitoimia, jotka kohdistuvat sekä kodin ihmissuhteisiin että kodin ympäristöön. (Granfelt 1998, 47–48.)

2.3 Evakoiden yhteisöllinen trauma

Psykologia ja psykiatria määrittävät trauman stressaavaksi tapahtumaksi, ”joka on normaalin inhimillisen kokemuspäiirin ulkopuolella ja joka olisi hyvin ahdistava kenelle hyvänsä”. Traumatisoivaksi kokemukseksi määritellään ”vakava uhka, joka kohdistuu yksilön elämään tai fyysiseen koskemattomuuteen; vakava uhka tai vahingoittaminen, joka kohdistuu yksilön lapsiin, puolisoon tai muihin lähisukulaisiin; yksilön kodin tai yhteisön äkillinen tuhoutuminen; fyysisen väkivallan tai onnettomuuden seurauksena vakavasti loukkaantuneen tai kuolleen ihmisen näkeminen”. (Levine 2008, 33–34.)

Kriisi- ja katastrofipsykologia kehittyi vasta 1990-luvulla. Sen avulla on paremmin opittu ymmärtämään sitä, miten ihminen reagoi traumaattisiin tapahtumiin ja miten hänen selviytymistään voidaan edistää. Järkyttävässä tilanteessa, kuten sodassa, ihminen ei tiedä, miten hänen tulisi toimia ja siksi toiminta on hyvin vaistonvaraista: ihminen tekee sen, mitä sillä hetkellä parhaaksi näkee. Vasta jälkeinpäin hän alkaa läpikäydä kokemaansa ja pohtia tarkemmin tapahtunutta. Tämän prosessin eteneminen vaikuttaa hänen traumasta selviytymiseensä. (Furman 1997, 40–41.)

Aineistoni tarinat ovat kertomuksia sodan lävistämästä lapsuudesta. Tarinat avaavat sodan kokeneiden lasten lukittuja ovia ja sisälle padottuja tunteita. Miltä pienestä lapsesta tuntuu, kun turvallinen elämä yllättäen katkeaa sotaan? Yllä oleva trauman määritelmä ei jätä epäselväksi sitä, etteikö sota seurauksineen vaikuttaisi väistämättä traumatisoivasti jokaisen sen kokeneen elämään ja mieleen. Evakkolapset menettivät äkillisesti kodin ja tutun kyläyhteisönsä. Lisäksi heidän elämäänsä varjosti pelko omasta ja perheen kohtalosta. Evakkomatkoilla lapset joutuivat näkemään järkyttäviä asioita, muun muassa sodassa haavoittuneita tai kuolleita sotilaita. Trauman kokeminen on aina yksilöllistä ja ainutkertaista, mutta tapahtumien historiallisesta kontekstista johtuen samat tapahtumat ja kokemukset osaltaan myös yhdistävät evakkolapsia luoden heille yhteisöllisen trauman kokemuksen. Trauman oireet eivät välttämättä synny hetkessä ja osa evakoista onkin jättänyt ylivoimaiseksi käyneet tapahtumat taakseen ja kantanut osan elämästään tai jopa läpi elämänsä sisällään suurta ja sulattamatonta traumaa. Aineistossani he ovat puhuneet ja tutkimustulokset luvussa annan äänen näille evakkolasten ainutkertaisille kokemuksille.

Traumaattinen reaktio

Traumaterapian uranuurtajan, Peter A. Levinen (2008, 144) mukaan traumaattisen reaktion ytimen muodostavat neljä avaintekijää: ylivireys, supistuminen, dissosiaatio ja avuttomuus. Nämä neljä tekijää ovat jossain määrin havaittavissa kaikissa traumatisoituneissa ihmisissä. Ne nousevat esiin traumatisoivan tapahtuman yhteydessä ja kestäessään pidempään toimivat merkinä tapahtuman purkamattomista jäänteistä.

Ylivireys on elimistön kohonnut sisäinen vireystila, jolla vastataan potentiaaliseen uhkaan. Ylivireyteen liittyy aluksi kehon ja aistimusten supistuminen, joilla elimistö varmistaa kaikkien ponnistelut kohdistuvan parhaalla mahdollisella tavalla uhan aiheuttajaan. Supistumisessa myös ihmisen aistinvarainen tietoisuus ympäristöstä supistuu siten, että koko huomio kohdistuu vain uhkaan. Ylivireys ja supistumistila auttavat ihmistä selviytymään tilanteessa, jossa hän ei normaalioloissa selviäisi. Toinen klassinen, mutta myös arvoituksellinen trauman oire on dissosiaatio. Se aiheuttaa murtumaa kehotuntuman jatkuvuudessa ja johtaa usein ajan ja aistimusten

vääristymiseen, olo on ”poissaoleva” ja tapahtumat näyttävät kokijalle kuin hidastettuina. On todettu, että esimerkiksi sodassa haavoittuva sotilas saattaa kokea kehosta irtautumista – huomata rauhallisesti katsovansa sivusta jotakuta toista, sen sijaan, että kohtaisi oman kuolemansa. (Levine 2008, 145–150.)

Traumaattisen ihmisen kokema avuttomuus ei ole tavanomaista, kenen tahansa, kokemaa avuttomuutta. Tunne jähmettymisestä ja avuttomuudesta ei ole vain aistimus, tuntu on todellinen. Keho ei pysty liikkumaan, ihminen tuntee ”jäävänsä jalkoihin”. Ajan kuluessa nämä traumaattisesta reaktiosta muodostuvat oireet alkavat kehittää myös henkisiä ilmenemismuotoja ja ulottuvat lopulta ihmisen elämän kaikille osa-alueille. Tuloksena on trauma, joka krooniseksi muuttuessaan kovettuu traumaattisen ahdistuksen tilaksi, joka kattaa traumasta kärsivän jokaisen hetken. (Levine 2008, 154–155.)

Evakkolasten elämäntarinoissa on havaittavissa kaikki neljä trauman osatekijää. Vaikka yleisesti ottaen menetettyä kotiseutua kuvataan hyvin yksityiskohtaisesti, kotipiikan ja koulutien erilaisia kukkalajeja, kotiseudun rantoja ja rantakiviä, lintujen laulua ja tuulen huminaa myöten, evakkomatkojen kuvauksissa tällaiset yksityiskohdat eivät tule esiin. Traumaattisesta reaktiosta johtuen sotaa pakenevien evakkolasten aistimukset ovat supistuneet, eivätkä he tarinan kerronnan tässä vaiheessa kiinnitä huomiota ympäröivään luontoon. Avuttomuuden tunne korostuu lasten kodin jättämisen kuvauksissa sekä pommituksiin liittyvissä tilanteissa, joissa aikuisten pelko heijastuu myös lapsiin. Aikuisten pakatessa epätoivoisena nyyttejä evakkomatkaa varten tai heidän juostessa pommikoneita pakoon, lapset kokevat jähmettyvänsä pelosta ja ”jäävänsä jalkoihin”. Ylivireystila tulee näkyviin varsinkin evakkoajan jälkeisenä jatkuvana työntekona ja puurtamisena ja dissosiaation kokemukset vuosikymmeniä kestäneen traumaattisen ahdistuksen purkautuessa.

Lapsen kokema trauma

Tuskin kukaan pystyy ennalta valmistautumaan sodan aiheuttamiin elämänmuutoksiin. Siihen liittyvät tapahtumat ovat traumatisoivia iästä riippumatta. Erityisen haavoittuvia traumatisoitumiselle ovat kuitenkin lapset, joilta puuttuu kokemus ja taito kohdata uhkaavia tilanteita. Mutta lapsi voi myös traumatisoitua kokemuksista, jotka vaikuttavat aikuisen mielestä merkityksettömiltä, sillä lapsella traumaattisen reaktion syntyminen riippuu siitä, kuinka hän itse kokee tapahtumat tapahtumahetkellä. Tähän kokemukseen vaikuttaa lapsen ikä: esimerkiksi yksinjäätminen kylmään huoneeseen voi olla täysin ylivoimainen kokemus pikkulapselle, pelottavaa leikki-ikäiselle, ahdistavaa kymmenvuotiaalle ja vain lievästi epämiellyttävää murrosikäiselle. (Levine 2008, 60.)

Traumaattisen kokemuksen jälkeen lapsi saattaa kärsiä painajaisista, käyttäytymishäiriöistä sekä kyvyttömyydestä normaaliin elämään ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Trauman vaikutukset ulottuvat kaikille elämän alueille ja ovat yhtä lailla niin fysiologisia kuin psykologisiaakin. Lapset osaavat salata tapahtumien traumaattiset vaikutukset erityisen hyvin, eikä traumatisoitunut lapsi välttämättä halua puhua tapahtuneesta. He saattavat jopa kokonaan kieltää pelon ja osoittaa näin omaa vahvuuttaan. (Levine 2008, 36, 42, 261.) Eräs aineistoni evakkolapsi totesi ”*mielensä kivettyneen*” evakkomatojen aikana (s 168). Edellä kuvattu dissosiaatio on hyvin tavallinen oire toistuvasti lapsena traumatisoituneiden ihmisten keskuudessa. He ovat valinneet maailmassa olemisensa tavaksi dissosiaation, toistuvan ja heille helpoksi tulleen kehosta erkautumisen. Asia on ongelmallinen: toisaalta dissosiaatiolla on tärkeä tehtävä heidän mieleensä palautuvien epämiellyttävien traumaattisten kuvien ja aistimusten käsittelyssä; toisaalta dissosiaatio keskeyttää jatkuvuuden kehotuntumassa ja haittaa trauman oireiden purkamiseksi tehtävää työtä. Pahimmillaan lapsi jää tapahtuman nujertamaksi ja on kykenemätön selviytymään kokemuksen herättämästä ahdistuksesta. (Levine 2008, 150.)

Viivästynyt trauma

Jos ihminen ei kykene siirtymään lapsuudessa kokemansa trauman läpi ja viemään tapahtumia päätökseen, murentavat nämä keskeytyneet toiminnot usein hänen elämänsä perustuksia ja saattavat synnyttää traumaattisen reaktion vasta myöhemmässä elämässä. Levinen (2008, 42, 260–268) mukaan tällaiset viivästyneet traumareaktiot ovat hyvin yleisiä. Traumaattiset oireet saattavat pysyä piilevinä vuosia, jopa vuosikymmeniä. Oireiden uudelleen aktivoitumisen voi laukaista muistot pelottavasta tapahtumasta. Traumaattisten oireiden uudelleen aktivoituminen ei kuitenkaan ole huolestuttavaa, vaan luonnollista paranemisprosessia.

Sota on moniulotteinen ilmiö, jota ei voida selittää yhdellä syyllä ja jonka traumaattisia jälkivaikutuksia ei voi välttää. Aineistoni on osoittanut, että sodan aiheuttamat haavat ovat syvällä. Ne ulottuvat elämän kaikille osa-alueille. Evakkolapset ovat alkaneet purkamaan kokemuksiaan ja niiden aiheuttamia traumoja vasta vuosikymmenten jälkeen. On tärkeää ymmärtää sodan traumatisoiva vaikutus ihmiseen. Kun sota traumatsoi kokonaisia kansoja, seuraukset voivat olla mykistäviä (Levine 2008, 238).

Vaikka trauma on yksi elämän tosiasioista, sen ei kuitenkaan tarvitse olla elinkautinen tuomio. Evakkolasten kohdalla traumaa ei voinut ehkäistä, mutta sitä voidaan kuitenkin hoitaa. Levinen (2008, 42) ajatus on, että kaikilla ihmisillä on myötäsyttyinen kyky parantua traumasta. Traumasta voi parhaimmillaan muodostua yksi tärkeimmistä tekijöistä psykologisessa, sosiaalisessa ja henkisessä heräämisessä.

2.4 Syrjintää ja vaikenemista

Syrjintä

Pirkko Sallinen-Gimpl (2005, 26–28) on karjalaisten asutustutkimusta tehdessään havainnut evakoiden joutuneen uusilla asuinpaikoillaan ennakkoluulojen kohteeksi. Syyksi riitti evakkotausta, siirtyminen idästä länteen. Idästä tulleita evakkoja leimattiin muun muassa haukkumasanalla ”ryssä”, joka kuvasti aikuisten maailmasta omaksuttuja

asenteita (ks. myös Puuronen 2003, 196–200). Kyse oli leimaamisprosessista, jossa negatiivisten ja halventavien mielikuvien kautta suljettiin yhteisön ulkopuolelle (ks. esim. Sabour 2003, 90 ja Puuronen 2003, 199). Myös evakkolasten kokemia menetyksiä ja evakkomatkaa saatettiin väheksyä. Sallinen-Gimpl (2005, 27) on kuitenkin todennut kiusaamisen olleen vähäistä.

M'hammed Sabour (2003, 87–115) on jatkanut syrjintää koskevaa tutkimusta kohteenaan tämän päivän maahanmuuttajat. Hän on selvittänyt maahanmuuttajien integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan sekä kokemuksia sosiaalisesta ja kulttuurisesta vieraantumista, joissa kyse on toisaalta poissulkemisesta ja ennakkoluuloista; toisaalta hyväksytyksi tulemisesta ja suvaitsevaisuudesta. Tutkimustulosten mukaan esiin nousivat kokemukset siitä, ettei ole haluttu, vaan torjuttu ja oudosti erilainen. Maahanmuuttajat elävät kielteiset asenteet seuranaan, erilaisesta kulttuurista ja alkuperästään johtuen, aivan kuten evakot Sallinen-Gimpl'n tutkimuksessa. Heidän puheistaan paljastuu pettymys, katkeruus ja kateuden tunteet valtaväestöä kohtaan, siksi ettei se pysty tarjoamaan mahdollisuutta ottaa otetta kunnan elämästä. Maahanmuuttajat tuntevat elävänsä yhteiskunnan laidalla. Tutkimuksen silmiinpistävin seikka on se, kuinka vaikeaa maahanmuuttajien on luoda läheisiä ystävyysuhteita paikalliseen väestöön. Sabour katsoo tämän johtuvat paikallisen väestön varovaisesta asenteesta ulkomaalaisia kohtaan sekä voimakkaista ennakkoluuloista.

Tietynlainen varauksellisuus erilaisuutta kohtaan lienee ihmisen sisäinen ominaisuus. Keskinäisten erontekojärjestelmien rakentaminen on ihmisten luonnollinen tapa suhtautua itseensä, toisiinsa ja maailmaan ylipäätään (Harinen & Hyvönen 2003, 135; Foucault 1973). Suomessa ei kuitenkaan ole puhuttu rasismista sanan varsinaisessa merkityksessä, jolla ihmisiä erotellaan selvästi eroaviin luokkiin eri ominaisuuksien perusteella. Vaikka rotututkimus alkoi Suomessa jo vuonna 1924, ei tutkimuksissa koskaan ole hierarkisoitu Suomen eri heimoja. (Isaksson 2003, 39–43.) Kuitenkin kansalaisten keskuudessa erilainen kulttuurinen tausta, tavat ja murre ovat riittäneet syrjinnän syyksi.

Bourdieuun (1998, 18–21, 210) mukaan erilaisten taustan omaavien ihmisten välisessä ”törmäyksessä” on kyse eroista käyttäytymistapumuksessa sekä kulttuurisessa pääomassa. Erilaiset ryhmät tunnustavat ja hyväksyvät täysin vain ne, jotka julkisesti tunnustavat ryhmän - siis unohtavat oman taustansa ja alistuvat vallitsevalle kulttuurille. Käytäntöön liittyy paljon valtaa, joka pohjautuu sosiaaliseen erotteluun, jonka heijastusta erilaiset arvostukset ja asenteet suhteessa kulttuuriin piirteisiin ovat.

Vesa Puuronen (2003) on maahanmuuttajiin kohdistunein haastatteluin selvittänyt ihmisten arkielämän vuorovaikutuksessa tapahtuvaa rasismia. Myös hänen mukaansa erilaiset tavat, käytännöt, kokemukset, arvot ja normit aiheuttavat arkipäivän tilanteissa väistämättä konflikteja, väärinymmärryksiä ja vähintäänkin ihmettelyä. Hän laajentaakin rasismi-käsitteen koskemaan kaikkia arkipäiväisiä, mikrotason vuorovaikutuskäytäntöjä, kuten vitsejä, käytettyjä käsitteitä sekä eleitä ja ilmeitä, joiden kautta ihmiset asetetaan eriarvoiseen asemaan. Vaikka arkipäivän rasismi ilmenee usein yksittäisten ihmisten toimintana, ennakkoluuloina, syrjimisenä ja pilkkaamisena, perustuu se kuitenkin enemmistön valtaan. Puuronen on havainnut arkipäivän rasismin voivan johtaa vähemmistön vetäytymiseen yhteiskunnasta. (Puuronen 2003, 193, 208.) Myös M’hammed Sabour (2003, 87) toteaa valtakulttuurin vähäisen arvostuksen vähemmistön elämäntapoja ja arvoja kohtaan johtavan marginalisoitumisen tunteeseen, joka osaltaan estää sopeutumista.

Vaikeneminen

Evakkolapselta puuttui taito käsitellä sodan kaltaista elämää mullistavaa ja ahdistusta aiheuttavaa asiaa. Tunteet oli pakko torjua ja evakkomatkan muistot tallentaa syvälle mieleen odottamaan myöhempää käsittelyä. (Kuorsalo & Saloranta 2006, 7.) Siirtoväen paikkatunnetta tutkinut Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen (2006, 200–201) toteaa puhumattomuuden liittyneen jo monen lapsen evakkomatkan alkuun. Evakkoon lähdettiin usein yöllä tai hämärän aikaan, jolloin lapset vain herätettiin lähtövalmisteluihin. Heille ei kerrottu, mistä oli kysymys.

Vaikeneminen ei välttämättä ole vapaaehtoista. Monet vaikeita kokemuksia elämässään kohdanneista haluaisivat puhua ja tulla kuulluksi. Heidän äänensä saatetaan kuitenkin vaientaa niin perheessä kuin yhteiskunnassakin. Pirkko Sallinen-Gimpl (2005, 29) on havainnut, että sotasukupolven arvoiksi rakentuivat kestävyys, vastuuntunto ja toiminnallisuus. Sota-aikaan kuulunut liika puhuminen eikä omien tuntojen esiin tuominen. Tapahtumat oli vain kestettävä. Jos traumaattisesta tapahtumasta puhuminen on yhteiskunnallisesti sopimatonta, tapahtumat joudutaan torjumaan mielestä. Tällöin kyse on tietoisesti rakennetusta hiljaisuudesta, mutta myös jokapäiväisestä arjessa selviämisestä. Lapsi tekee päätelmiä ympärillä vallitsevasta ilmapiiristä ja toteaa hiljenemisen olevan tehokkain keino suojella itseä. (Itäpuisto 2006, 256).

Toisaalta vaikeneminen voi olla myös tiedostamatonta, liian traumaattisten muistojen poissulkemista tietoisuudesta. Uhrituneiden lasten vaikenemista tutkinut Merja Laitinen (2006, 181) on havainnut, ettei lapsella välttämättä ole sanoja käsitellä tapahtumia ja niihin liittyviä tunteita. Myös omaan taustaan liittyvä aiheeton häpeä saattaa vaientaa lapset. Tällaiset lasten käsitykset muodostuvat suhteessa valtaväestön tekoihin ja mielipiteisiin sekä niistä välittyviin asenteisiin, normeihin ja arvoihin. Valtaväestön keskuudessa trauman kohdanneet lapset saatetaan pahimmillaan nähdä yhtenä yhtenäisenä ryhmänä, jolloin yksilöiden kokemukset jäävät piiloon. Tämä mahdollistaa hiljaisuuden ylläpidon. Kuitenkin kaikki ryhmät pitävät sisällään yksilöitä, joilla oli erilaiset tavoitteet ja intressit. Kun ihmistä ei nähdä erillisenä, ei hänelle myöskään suoda ääntä yksilönä. (Itäpuisto 2006, 261.)

Lapsena torjutut avunpyynnöt vaikuttavat jopa kymmenien vuosien päähän hankaloittaen myös tulevaisuudessa kokemuksien puheeksi ottamista ja käsittelyä (Laitinen 2006, 178–179). Elämäkriisin läpikäyneen ihmisen olisi kuitenkin tärkeää vapaasti ilmaista tunteitaan: surua, tuskaa, vihaa. Puhuminen on tärkeää. Jos tunteita ei pura, muistot tallentuvat aivoihin ja tuottavat käsittelemättöminä monenlaisia vaikeuksia. (Linnainmaa 2005, 77.) Yksi syy lapsen vaikenemiselle saattaa olla se, ettei hänellä yksinkertaisesti ole ketään, jolle voisi puhua. Aineistoni evakkolapset purkivat kokemuksiaan esimerkiksi kirjoittamalla päiväkirjaa. Päiväkirjaa kirjoitetaankin useimmiten juuri elämän muutoskohdissa (Pietiläinen 2005, 100). Kertomukseen

pohjautuva ilmaisutapa auttaa jäsentämään tunteita ja näin traumaa voidaan käsitellä kontrolloidusti (Linnainmaa 2005, 78). Kirjoittamalla on mahdollista purkaa puhumattomuus ja jakaa kokemaansa suuntaamatta sitä sen enempää kenellekään. Päiväkirjasta voi muodostua ikään kuin kuulija, joka saa tietää tapahtuneesta.

2.5 Selviytyminen ja sopeutuminen uuteen

Ihminen joutuu väistämättä kohtaamaan elämässään muutoksia. Elämänsä voi voidaankin nähdä historiallisena prosessina, joka koostuu sekä tahattomista että aiotuista seuraamuksista. Prosessina, jossa aiemmat tapahtumat ovat pohjana myöhemmille tapahtumille. (Hockey & Allison 2003, 96; Harris 1987, 22.) Vaikean lapsuuden eläneiden selviytymiskeinoja tutkinut Ben Furman (1997, 20) toteaa, ettei vaikea lapsuus tee ihmisestä menneisyytensä vankia, vaikka rankat lapsuudenkokemukset vaikuttavatkin suuresti ihmisen tulevaan elämään. Myös Kyösti Raunio (1999, 377) on havainnut, ettei ihmiselämä ole sidottu vain yhteen ainoaan elämänsä malliin. Elämänsä hallintaan läheisesti liittyvän elämänsä poliittisen ajattelun mukaan ”aina voi aloittaa uudelleen”, missä elämän vaiheessa tahansa ja missä elämäntilanteessa tahansa. On kuitenkin yksilöllistä, mitä ihmisen elämässä tapahtuu ja merkityksiä ihminen antaa tapahtuneelle.

J. P. Roosin (1987, 67–68) mukaan ihmiselämä koostuu elämänsäkokemusten sarjasta. Toisilla merkittäviä elämänsäkokemuksia voi olla vain muutama, kun taas toisten elämä on äärimmäisen vaihtelevaa. Elämänsäkokemusten tulkinnassa on kyse ihmisen subjektiivisesta kokemuksesta. Ihminen voi antaa elämänsäkokemuksilleen joko positiivisen tai negatiivisen perussävyn ja näin ollen samanlaisetkin elämäntapahtumat saattavat eri ihmisten kokemana leimautua hyvin eri tavoin. Myös Lauri Rauhalan (1986, 29) kuvaama tajunnan kautta tapahtuva elämäntapahtumien tulkinta tehdään joko positiivisessa tai negatiivisessa suunnassa. Positiivisessa suunnassa ei esiinny karkeasti vääristyneitä merkityssuhteita, vaan maailmankuva on sopusointuinen. Negatiivisesta kehityssuunnasta puhutaan, jos merkityssuhteet ovat vääristyneitä. Tällöin ihminen kokee jatkuvaa ahdistuneisuutta, pelkoa ja tuskaisuutta, eikä hänen maailmankuvansa ole harmoninen.

Elämäkokemuksille annettu sävy on eräänlaista elämäntilannetta. J. P. Roos (1988, 206–209) jakaa elämäntilannan keinot ulkoisiin ja sisäisiin tekijöihin. Ulkoisesta elämäntilannasta puhutaan tilanteesta, jossa ihminen pystyy ohjaamaan elämäntilannetta ilman, että sen vaihteisiin vaikuttavat kovin monet hänestä itsestään riippumattomat tekijät. Yksinkertaisimmillaan se on sitä, ettei ihmisen elämässä ole tapahtunut mitään odottamatonta ja elämän kulkuun suuresti vaikuttavaa (Roos 1987, 65). Hyvään ulkoiseen elämäntilantaan saattaa liittyä edellä kuvatun kaltaisia myönteiseksi nähtyjä elämäntilanteita, kun taas kielteiset tapahtumat liittyvät heikkoon elämän ulkoiseen hallintaan (Roos 1987, 67–68). Elämäntilantaan vaikuttavat luonnollisesti yleiset yhteiskunnalliset tekijät, mutta myös sukupuoli, sukupuoli, koulutus ja ammatti. Elämän ulkoinen hallinta reaalistuu asemassa, jossa ihmisen aineellinen ja henkinen asema on turvattu. Elämän sisäinen hallinta vaatii sen sijaan jo lapsuudessa liikkeelle lähtevää oppimista. Se kuvaa ihmisen sopeutumiskykyä ja kykyä katsoa asioita parhain päin, vaikeista tapahtumista huolimatta. Sisäiseen elämäntilantaan voi kuulua myös ponnistelu paremman ulkoisen elämäntilannan saavuttamiseksi. (Roos 1988, 206–209.)

Selviytymisprosessi

Léonie Sugarman (2001, 144–148) kuvaa selviytymistä seitsemänvaiheisena prosessina. Varsinkin odottamattomissa ja negatiivisissa elämäntilanteissa on mahdollista, ettei ihminen kykene lainkaan ymmärtämään tapahtunutta. Ensireaktio saattaa olla epäusko ja shokki. Vaatii aikaa, että shokkitila väistyy ja antaa tilaa uusille mielenliikkeille, jotka vaihtelevat lievästä pettymyksestä epätoivon ja itsesyytösten kokemuksiin sekä levottomuuden, huolen, vihan, surun tai apatian tilaan. Elämäntilanteen muutos on kuitenkin kohdattava olemassa olevana tosiasiana. Luopuminen vanhasta vaatii rohkeutta, mutta on samalla elämäntilanteen ensimmäinen vaihe. Jotta elämä voi jatkua harmonisena, ote menneestä täytyy irrottaa, mutta menneestä ei tarvitse luopua täysin. Luopumisprosessi voi olla monelle traumaattinen: aiemman elämän menettäminen surettua ja muutostarpeiden epäoikeudenmukaisuus aiheuttaa vihaa. Entisenlaiset kiintymyssuhteet ovat katkenneet, eikä uusia ole vielä muodotunut. Uuden

elämäntilanteen hyväksyminen ja vanhasta irtipäästäminen ovat kuitenkin käännekohtia ihmisen suuntautumisessa tulevaisuuteen.

Muutoksen jälkeisen uuden elämän aloittaminen vaatii aiempaan elämään liittyvän suhteen käsittelyä. Se tarkoittaa uusien mahdollisuuksien tarkastelua ja erilaisten toimintavaihtoehtojen testaamista. Kyseessä on kokeiluvaihe, jonka aikana testataan uutta identiteettiä, harkitaan ja hylätään uusia suunnitelmia, löydetään ja kadotetaan uusia toiveita. Vaikka tähän prosessin vaiheeseen saattaa liittyä nopeita mielialan muutoksia, pahin elämänmuutoksen aiheuttama vaihe on jo jäänyt menneisyyteen ja ihmisen tunteet, moraalit ja itsetunnon taso nousevat. Kuudetta muutosprosessin vaihetta luonnehtii tietoinen pyrkimys oppia tapahtuneesta. Kyseessä on kognitiivinen, reflektiivisen ajattelun vaihe, jonka aikana ihminen hakee ymmärrystä tapahtuneelle ja jota ilman ihminen ei pysty ymmärtämään elämänmuutoksen merkitystä. Prosessin viimeinen vaihe on integraatio, jonka aikana ihminen lopulta tuntee olevansa ”kotonaan” uudessa elämänmuutoksen jälkeisessä tilanteessa. Uudet käyttäytymisen muodot, uusi mielikuva itsestä ja tapahtuneen ymmärtäminen ovat tulleet osaksi ihmisen näkemystä maailmasta. Elämänmuutos on integroitunut osaksi ihmisen elämää, mutta se ei enää dominoi sitä. (Sugarman 2001, 147–148.)

Roos (1987, 65–67) yhdistää elämänmuutoksen käynnistämisen prosessin myönteisen lopputuloksessa edellä kuvattuun elämäntilanteeseen, ihmisen kykyyn hallita itse elämäänsä ilman, sen sijaan että elämän tapahtumat hallitsisivat ihmistä. Elämäntilanteen hallinta vaatii ponnisteluja, jotka nekään eivät välttämättä takaa pysyvästi onnellista elämää. Elämässä kun voi aina tapahtua jotain yllättävää. Puutteellinen elämäntilanteen hallinta vaikuttaa kokonaisvaltaisesti ihmisen elämään. On kuitenkin tärkeää huomata, että kysymys elämäntilanteen hallinnasta on hyvin henkilökohtainen. Ihminen saattaa kokea elämäntilanteen hallinnassa olevaksi, vaikka se sitä ulkopuolisen tarkkailijan silmin olisikaan.

Lapsen selviytyminen

Miten lapset voivat selviytyä vaikeista elämäkokemuksistaan? Ben Furmanin (1997, 69–70) mukaan lasten psyykkinen kehitys ei noudata mitään valmista kaavaa, eikä etene vaiheittain, kuten aiemmin on uskottu. Lapsi ei ole kone, joka on ohjelmoitavissa toimimaan tietyssä järjestyksessä. Hän näkee lapsen pikemminkin joustavana ja jatkuvasti kehittyvänä olento, joka kykenee tarvittaessa hankkimaan elämäänsä myöhemmin ne kokemukset, joita vaille hän on lapsuudessaan jäänyt. Viime vuosina onkin alettu ymmärtämään, että lapsi kehittyy osana ympäristöönsä ja siihen kuuluvaa ihmisten verkostoa.

Psykologiassa on kehitetty käsite ”suojaavat tekijät”, jolla tarkoitetaan niitä seikkoja, jotka voivat suojata lasta haitallisten olosuhteiden kielteisiltä vaikutuksilta. Melko yksimielisiä ollaan siitä, että yksi suojaavista tekijöistä on hyvä suhde johonkin tärkeäksi koettuun ihmiseen. Aina isän tai äidin läsnäolo ei ole mahdollista, mutta vanhemman poissaolon jättämän aukon voi korvata joku muu läheinen aikuinen, sillä lapsella on ilmiömäinen kyky löytää ympäristöstään itselleen henkilö, johon luoda läheinen suhde. Myös luonto voi olla monelle lapselle selviytymisen ehto. Se voi olla pakopaikka ja myönteisten kokemusten lähde. Selviytymistä tukeva tekijä, jonka merkitystä ei aina tule ajatelleeksi, voikin olla lapselle rakas kotieläin, joka voi tarjota pyyteetöntä hellyyttä ja ymmärrystä lapselle. (Furman 1997, 23–24.)

Evakoiden kotiutuminen

Evakkojen kohdalla selviytyminen on ollut myös sopeutumista uuteen, kotiutumista. Kotiutuminen on samaistumista, identifioitumista uuden paikan kanssa. Se merkitsee paitsi elämän jatkumista biologisena eloonjäämisenä, myös elämän jatkumista sosiaalisesti ja kulttuurisesti. Kotiutumisprosessi vaatii ymmärrystä ja tietoisuutta, mutta ennen kaikkea se vaatii aikaa. Se on toisaalta jatkuvaa etäännyttä vanhasta; mutta toisaalta myös paluuta menneeseen. Se perustuu jokapäiväisiin käytäntöihin ja tapoihin, haluun kiinnittyä uuteen, ottaa uusi tila emotionaalisesti omakseen ja tehdä se itsensä oloiseksi. (Granfelt 1998, 108; Rajanti 1996, 334–341.) Kotiutuminen on myös yksilön

ja ryhmien tietoista ja tiedostamatonta kehitystä. Uudelle kotiseudulle asetuttaessa sopeutuminen merkitsee erilaisten ryhmien kulttuuristen tapojen ja käsitysten saattamista kompromissiin, siten että sekä omat että toisen osapuolen tavat hyväksytään tai niitä ainakin siedetään. (Waris 1952, 134.)

Evakot joutuivat evakuoitien aiheuttamassa muutostilanteessa hakemaan sopeutusratkaisuja, ääri vaihtoehtoina omaan taustaansa sitoutuminen tai valtakulttuuriin mukautuminen. Karjalan siirtoväen identiteettiä tutkinut Pirkko Sallinen-Gimpl (1994, 59–60) kuvaa siirtoväen sopeutumisvaihtoehtoja kolmeportaisella asteikolla, joihin kuhunkin liittyy sekä myönteisiä (A) että kielteisiä (B) piirteitä kyseisen henkilön omasta identiteettikehityksestä riippuen:

”1. Samaistuminen

A1 Henkilö myöntää lähtöryhmänsä ja asemansa ja sopeutuu siihen. Hän suhtautuu myönteisesti taustaansa.

B1 Henkilö kantaa mukanaan ”stigma-identiteettiä”. Hän suhtautuu kielteisesti nykyasemaansa ja on asenteeltaan katkera ja sopeutumaton.

2. Interferenssi-tilanne.

A2 Henkilö liikkuu oman kulttuurinsa ja uuden paikallisen tai maan yleiskulttuurin välillä tilanteen mukaan.

B2 Henkilö kokee elävänsä marginaaliryhmässä. Hän on syrjäänvetäytyvä, epävarma, hämmentynyt, häilyvä ja taustaansa peittelevä.

3. Yleiskulttuuriin samastuminen.

A3 Henkilö on sopeutunut yleiskulttuuriin ja oma kulttuuri on hävinnyt.

B3 Henkilö on sopeutunut yleiskulttuuriin ylikompensaation avulla.”

Sallinen-Gimpl’in (1994, 59–60) mukaan siirtolaisuuden alkuaikoina tyypillinen Karjalan siirtoväkeen kuuluva valitsi mallin A1. Hän suhtautui aidon realistisesti uuteen elämänvaiheeseen. Toisille, lähinnä evakkovanhuksille, raskaiden sotavuosien jälkeinen

sopeutuminen uusiin olosuhteisiin osoittautui kuitenkin liian vaativaksi tehtäväksi (B1). Interferenssitilanne (A2) oli tavallinen keskipolveen kuuluvilla, jotka myönteisen identiteettikehityksensä turvin pystyivät käyttämään sekä karjalaisen että yleiskulttuurin kieltä ja mukautuivat kumpaankin tilanteen mukaan. Ääri vaihtoehto oli epävarmuus ja marginaalisuus (B2). Yleiskulttuuriin samastuminen kävi luontevimmin vasta seuraavan sukupolven edustajilla, jolloin nuori saattoi olla täysin välinpitämätön karjalaisen taustansa suhteen (A3) ja kielteisellä kannalla jopa taustansa väheksyvä (B3). Myöhemmin tällainen nuori saattaa kuitenkin päätyä interferenssitilanteeseen ja kiinnostua jopa vanhempiaan enemmän karjalaisesta kulttuuritaustastaan.

Uuden kulttuurin omaksuminen ei tapahdu hetkessä. Heikki Wariksen tutkimus (1952) sijoittuu aikaan, jolloin Karjalan siirtoväen sopeutuminen oli vasta alkuvaiheessa. Tällöin siirtoväki oli asettunut paikalleen vuosien matkustelun, muuttojen, hakemisen ja etsimisen jälkeen. Wariksen mukaan kuitenkin jo tällöin siirtoväen mukautuminen uuteen kotiseutuun ja uuteen kotiin oli edennyt niin pitkälle, että enemmistö ilmoitti aikovansa jäädä asumaan uudelle kotiseudulle. Vaikka karjalaiset olivat fyysisesti asettuneet uuteen kotiin, taakse jäänyt Karjala oli vielä hallitseva tunnetekijä. Jokainen siirtokarjalainen pakostakin vertasi nykyisiä olojaan entiseen ja niiden rinnalla nykyinen näytti harmaalta, arkiselta ja alempiarvoiselta. (Waris 1952, 314, 322.) Aikaa vaativa sopeutumisprosessi oli tuolloin vielä kesken ja henkinen sopeutuminen vaati lisää aikaa.

Pirkko Sallinen-Gimplin (1994, 60) tutkimuksen lähdeaineisto on kerätty 1950–1970-luvuilla. Tällöin moni karjalan evakko eli interferenssitilanteessa, joka edellyttää jo riittävää kummankin kulttuurin hallintaa. Pyrkimys hallita kahta kulttuurikoodia samanaikaisesti ja käyttää niitä tilanteen mukaan, on eräs tapa selviytyä tilanteesta, jonka kahden kulttuurin paine aiheuttaa. Yleisen käsityksen mukaan siirtoväen sopeutuminen suomalaisen yhteiskuntaan on onnistunut ilman suurempia yhteiskunnallisia ongelmia. Kyseessä ei kuitenkaan ole Karjalan siirtoväen täydellinen sulautuminen. Tällöin suomalaisessa yhteiskunnassa ei olisi enää karjalaisia järjestöjä, karjalaisia juhlia eikä muitakaan karjalaisuuden ilmenemismuotoja. (Sallinen-Gimpl 1994, 10–11.) Niilo Kuikan (1999, 205) mukaan karjalaiset ovat edelleen jollain lailla vieraita omalla maallaan. Omalla maallaan siksi, että he omistavat maansa muiden

suomalaisten tapaan ja ovat tasavertaisia muiden suomalaisten kanssa. Vieraita siksi, että heiltä puuttuu karjalainen maisema ja tuhatvuotinen karjalainen kulttuuriympäristö. Sitä ei ole voitu rakentaa uudelleen.

Elämässä tapahtuvat muutokset voivat olla omasta päätöksestämme syntyviä ja harkittuja muutoksia, mutta myös täysin omasta tahdostamme riippumattomia muutoksia, kuten evakkolasten kohdalla oli. Kuitenkin myös sodan yksilölle ja yhteisölle jättämät traumat voidaan Levinen (2008, 240) mukaan purkaa. Elämänmuutoksista selviytymisen tarkoituksena voitaneen pitää tasapainon saavuttamista elämässä. Selviytyminen on aktiivista toimintaa, jonka tarkoituksena on löytää keinot vastata elämän asettamiin vaatimuksiin. Se on toimintamalli elämässä kohdatun kriisin yhteydessä.

Elämänhallinta rakentuu ensisijaisesti yksilöllisten selviytymisedellytysten ympärille ja ihmisen tulisikin voida olla omaa elämäänsä itsenäisesti hallitseva autonominen toimija (Raunio 1999, 377; Payne 1991, 225–228). Evakkolapset ovat selviytymisen asiantuntijoita. Onkin hyödyllistä pohtia, mitkä tekijät ovat auttaneet heitä selviytymään traumaattisista elämänkokemuksistaan. Aineistoni elämäntarinoissa evakkolapset ovat muuttaneet ajatuksiaan merkityksiksi. He ovat tulkinneet menneisyyttään monin tavoin ja tätä kautta muodostaneet yksilöllisiä tarinoita. Näistä elämäntarinoista tulen nostamaan esiin sellaisia voimavaroja, joita emme ehkä muuten tulisi ajatelleeksi. Koska jokainen selviytymistarina on erilainen, osoittaa se samalla sen, kuinka monta vahvuutta ihminen voi omistaa.

3 AINEISTO JA SEN ANALYYSIN FILOSOFINEN, METATEOREETTINEN JA METODOLOGINEN LÄHTÖKOHTA

Monimuotoisuus ja moniaineksisuus ovat luonteenomaista ihmistieteelliselle tutkimukselle. Tutkimusta voidaan perustellusti tehdä eri tavoin ja todellisuutta lähestyä eri perspektiiveistä. Kullakin lähestymistavalla on omat pätevyysalueensa ja tutkimusentekoon liittyvät valinnat tuleekin tehdä juuri kyseessä olevan tutkimuskohteen vaatimusten mukaan. Kyse on monista mahdollisuuksista hyvine ja huonoine puolineen. (Huotelin 1992, 26–29.)

Ihmistieteellisessä tutkimuksessa tulee Lauri Rauhalan (1986, 3) mukaan syventyä kysymykseen, mitä ihminen on? Vain sitä kautta tulee vakuuttuneeksi siitä, että ihminen on ainutlaatuinen tutkimuksen kohde. Siksi luonnontieteistä lainatut systemaattisten mittausten ja matemaattisten tutkimusmenetelmien periaatteet eivät riitä. On ajateltu, että näitä menetelmiä hyväksikäyttäen saavutettaisiin autenttinen ja todellisuutta tarkasti vastaava kuva maailmasta. Myönnytyksiä on kuitenkin jouduttu tekemään inhimillisempään suuntaan. Kaiken tutkimuksen tavoitteena on toki objektiivinen tieto todellisuudesta, mutta tosiasiasa sitä ei koskaan täydellisesti saavuteta ja tavoite jää siten enemmän ja vähemmän ideaaliksi. (Huotelin 1992, 29.) Empiristiset, kvantitatiiviset mittarit tuottavat merkityksellistä tietoa lähinnä politiikalle ja hallinnolle (Raunio 1999, 276). Oman tutkimukseni tavoitteenani ei kuitenkaan ole tuottaa hallinnon tiedontarpeiden edellyttämää ulkokohtaista kuvaa ihmisten todellisuudesta, vaan lähtökohtanani on nostaa esiin evakkolasten subjektiiviset kokemukset. Tavoitteenani ei ole vain testata jo olemassa olevia teorioita, vaan ennen kaikkea kehittää uusia ideoita, joista olisi hyötyä ammattikäytännöissä.

Kvalitatiivinen tutkimus on avoin tällaisille ennustamattomille havainnoille ja mahdollistaa näin uuden tiedon tuottamisen. Tutkimuskohteenani ei ole ulkomaailma sellaisenaan vaan se, miten asiat ilmenevät ihmisen tietoisuudelle. Tutkimuskohteenani on ihmisten tuottama sosiaalinen konstruktio. Hannu Huotelinin (1992, 31) mukaan tämä on peruste sille, ettei ihmistieteissä voi jäljitellä luonnontieteitä, eikä fyysisen

todellisuuden tutkimiseksi kehitettyjä menetelmiä voida suoraan siirtää ihmisen tutkimiseen. Tutkittavan problematiikan erilaisuudesta seuraa myös metodien erilaisuus. Kvalitatiivisen tutkimuksen avulla voidaan hankkia tietoa sellaisesta sosiaalisesta todellisuudesta, joka muuten jää laajojen tilastollisten katsausten varjoon. Aineistossani evakkolapset kertovat omalla kielellään elämästään ja rakentavat kertomuksillaan sosiaalista todellisuutta tulkitsevia konstruktioita. Juuri kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä mahdollistaa sosiaalisen todellisuuden kuvaamisen tutkittavan omalla kielellä ja mahdollisimman autenttisen kuvauksen tuottamisen sosiaalisesta todellisuudesta. (Raunio 1999, 296.) Kvalitatiivinen tutkimus on elävän elämän tutkimista kuolleiden numeroiden sijaan (Roos 2007) ja aineistoksi valitsemani elämäkerrat ovat mainio tie historiallisen ja sosiaalisen todellisuuden ymmärtämiseen (Vilkko 1992, 81; esim. Kohli 1981, 64).

3.1 Aineiston keruu ja kuvaus

Kyösti Raunion (1999, 279) mukaan kvantitatiivinen aineisto selvittää ihmisten kokemuksellista todellisuutta tutkijan etukäteen laatiman ja kaikkia tutkittavia yhdenmukaisesti käsittelevän kaavan perusteella, kun taas kielellinen aineisto mahdollistaa tutkittavien ihmisten sosiaalisille ilmiöille antamien yksilöllisten merkitysten esille saamisen. Se ei perustu todellisuutta standardeilla instrumenteilla mittaavaan muuttujakieleen, vaan subjektiivisia merkityksiä ilmaisevaan luonnolliseen kieleen. Ihmistieteellinen tutkimusaineisto ei ilmaise numeerisesti tiettyjen ominaisuuksien esiintymistä tai näiden ominaisuuksien riippuvuutta tutkimusjoukossa, vaan sosiaalista todellisuutta sellaisena kuin tutkittavat ihmiset sen itse elämässään kokevat. Kuitenkin ihmisten kokemuksiin perustuvien ja itse tuotetun kirjallisen aineiston, esimerkiksi juuri omaelämäkertojen, suhteesta todellisuuteen on viime aikoina käyty paljon keskustelua. Itse lähdän ajatuksesta, jonka mukaan tällainen aineisto kuvaa aina todellisuutta. Vaikka sen suhde sosiaaliseen maailmaan voikin olla monimutkainen, elämään se silti on kytköksissä (Eskola 2006, 38). Elävä teksti havahduttaa. Se synnyttää yhtäläisyyden ja erilaisuuden tunteita ja antaa mahdollisuuden uusille havainnoille ja oivalluksille. (Eräsaari 1995, 119.)

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston avulla rakennetaan käsitteellistä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Tutkittavia etsittäessä on tiedettävä, mitä hakee, jotta valitut auttavat mahdollisimman hyvin tutkimusongelman ratkaisemisessa. (Karisto & Seppälä 2004, 43–44.) Pro gradu -tutkimukseni tavoitteena on selvittää Suomen talvi- ja jatkosodan kokeneiden evakkolasten kokemuksia. Vaikka sotahistoriasta on kirjoitettu paljon, en halua etsiä vastauksia kysymyksiini ainoastaan historiankirjoista. Parhaimman vastauksen tutkimuskysymyksiini voivat antaa tätä historiaa eläneet ihmiset. Haluan oppia niistä tapahtumista, joita evakkolapset henkilökohtaisesti elivät, näkivät, kuuluivat, kokivat ja tunsivat sotavuosina 1939 – 1944. Heidän kokemuksensa ja muistonsa johdattavat minut ymmärtämään tutkimaani ilmiötä.

Anni Vilkon (1992, 81–82) mukaan sosiaalitieteissä tutkijan myötävaikutuksella syntyneitä elämäntarinoita pidetään kirjallisuuden omaelämäkertoja parempana aineistona tavoittamaan ”tavallisten ihmisten” elämänkuvaukset. Tutkijana päädyin keräämään aineistoikseni evakkolasten kirjoittamia henkilökohtaisia tarinoita. tarinat ovat omaelämäkerrallista kerrontaa, joka kohdistuu tiettyyn tapahtumaan. Evakkolasten elämäntarinoissa oletan nousevan esiin kodista ja kotiseudusta luopumisen sekä sitä seuranneen pakotetun siirtolaisuuden ja kiertolaisuuden kokemukset. Siirtolaisuus on aiemminkin ollut eräs elämäkertojen erityinen keräyskohde (ks. esim. Waris 1952, Waris 1973 ja Myhrman 1974). Siirtolaiselämäkertoja yhdistää elämäkokemuksen monipuolisuus ja vaikeuksista kertominen. (Roos 1987, 21.)

Ihmisen käsittäminen toimivaksi subjektiksi ei edellytä kommunikaatiota tutkijan ja tutkittavien kesken (Mäkelä 1992, 43). Vapaasti, luonnollisissa olosuhteissa syntynyt ja kielellisesti – esimerkiksi juuri tekstinä – ilmaistu aineisto, kuvaa parhaiten ihmisten merkityksellisiä kokemuksia (Raunio 1999, 281). Aineiston keruu ei siten vaadi tutkijan omakohtaista läsnäoloa, päinvastoin. J. P. Roosin (1988, 145–146) mukaan kirjoitettu omaelämäkerta on tekniikka, jolla vältetään hyvin merkittävä ja ongelmallinen ”haastattelijan vaikutus” ja jolla saadaan äärimmäisen autonominen, vapaasti esitetty ja rikas aineisto.

Suomen sodista on puhuttu ja Suomen historiaa on kirjoitettu aivan kuin lapsia ei olisi ollut olemassakaan, vaikka sota haavoitti varmasti eniten juuri lasten mieliä. Vielä sodan jälkeenkin ajateltiin, että lapsille oli parempi olla puhumatta sodasta ja sen vaikutuksista. Nyt on aika puhua. Äänen antaminen tutkimukseen osallistuville evakkolapsille on tutkimukseni eettinen arvo ja tavoite. Aiemmin tätä tavoitetta ovat toteuttaneet toimittaja Anne Kuorsalo ja Evakkolapset ry:n kunniapuheenjohtaja Iris Saloranta, jotka ovat toimittaneet evakkoaiheeseen liittyviä teoksia (ks. esim. Kuorsalo & Saloranta 2005 ja Kuorsalo & Saloranta 2006). Yhtenä aineistovaihtoehtonani oli käyttää näissä kirjoissa julkaistuja elämäntarinoita. Oltuani yhteydessä Kuorsaloon sain kuitenkin tietää, että toimittajat ovat jossain määrin joutuneet muokkaamaan osaa kirjan teksteistä. Kirjoittajien alkuperäisiä tekstejä ei ollut enää saatavilla. Riitta Granfelt (1998, 35) kirjoittaa vallasta, jota aineiston käsittelijä voi aineistoonsa käyttää. Tämä valta tuo aineiston osaksi sitä käsitelleen henkilön maailmankuvan ja tavan hahmottaa asioita vaikuttaen lopulta siihen konstruktion, jonka hän lukijalle aineistostaan rakentaa. Koska en halunnut tutkimukseni aineistoksi rekonstruoituja kertomuksia, pyysin Kuorsalolta hänelle kirjoittaneiden evakkolasten yhteystietoja. Aloitin aineistonkeruun 3.6.2008, jolloin postitin aineistopyyntöni kaikkiaan 25 evakkolapselle (ks. liite 3) sekä Evakkolapset ry:n puheenjohtajalle, Lauri Kososelle, joka ystävällisesti postitti sen edelleen yhdistyksen jäsenille (ks. liite 4). Osassa yhteystietoja oli evakkolasten syntymävuosi. En lähettänyt aineistopyyntöäni sellaisille evakkolapsille, jotka olivat sotavuosien aikaan alle 4-vuotiaita. Vaikka heillä saattaakin olla tunnemuistoja evakkomatkalta, nuoresta iästä johtuen oletan näiden muistojen värittyneen pitkälti heille kerrotuilla asioilla. Aineiston palauksen määräajaksi asetin 10.8.2008.

Aineistonkeruuni aikana sain runsaasti yhteydenottoja evakkolapsilta. Keskustelin heidän kanssaan niin kasvokkain, puhelimitse, sähköpostitse kuin kirjeitsekin. Sain evakkolapsilta paljon kiitosta tutkimusaiheeni valinnasta. Monet kokivat erityisen arvokkaaksi sen, että olen nuorena opiskelijana kiinnostunut aiheesta, joka on tähän asti ohitettu. Vastaanottoni evakkolasten keskuudessa oli kaikin tavoin lämmin. Varsinaiset elämäntarinoiden lisäksi sain evakkolapsilta Karjalaan sijoittuvia valokuvia, painettuja maalauksia Karjalan maisemista, kutsuja erilaisiin evakkotapahtumiin, kyläilykutsuja

evakoiden luo ja tarjottiinpa minulle myös mahdollisuutta lähteä tulevaisuudessa erään evakkoyhdistyksen matkaan tutustumaan oman sukuni kotiseutuun, Karjalan Kannakselle. Nämä kutsut ovat edelleen mielessäni. Ennen kaikkea kävimme kuitenkin keskustelija evakkolasten elämänhistoriasta ja nykyisestä elämäntilanteesta. Näitä keskustelija en luonnollisestikaan ole tallentanut, enkä eettisiin periaatteisiin nojaten käytä niitä tutkimukseni aineistona. Keskustelut eivät kuuluneet tutkimusprosessiini, niitä ei käyty tutkimukseen osallistuvan henkilön ja tutkijan kesken, vaan vapaana vuorovaikutuksena sota-aikaa eläneen evakon ja ”toisen polven evakon” välillä. Evakkolasten kanssa käymistäni keskusteluista sain valtavasti kannustusta tutkimustyölleni.

Saamani aineiston määrä yllätti minut positiivisesti. Vastauksia saapui sekä postitse että sähköpostitse kaikkiaan 22 kappaletta. Vastauksista 19 sisältää varsinaista omaelämäkerrallista kerrontaa, yksi tarina on päiväkirjamuotoinen muistelma ja kaksi on vapaamuotoista kirjettä, joissa ei käsitellä tutkimusaiheittani. Kahta viimeeksi mainittua vastausta en sisällyttä tutkimukseni aineistoon. Saamani omaelämäkerrat ovat pääosin kirjallisia (15 kappaletta), mutta mukana on myös dvd:lle (4 kappaletta) ja kasetille (1 kappale) tallennettuja tarinoita. Kasetin tarinan olen litteroinut huolellisesti kirjalliseen muotoon. Käytän keräämääni aineistoa sekä tutkimukseni varsinaisena aineistona että myös teoriaosuutta täydentävänä aineistona. Varsinaista ”tutkijan tuottamaa aineistoa” eli vain tätä tutkimusta varten kirjoitettua elämäkertaa on aineiston joukossa 8 kappaletta. Muilta osin aineisto rakentuu 12 jo aiemmin kirjoitetusta ja tallennetusta tarinasta, jotka evakkolapset nyt halusivat tarjota tutkimuskäyttööni. Näistä 3 tarinaan oli liitetty mukaan pitkäkö saate. Tämä niin sanottu luonnollinen aineisto koostuu evakkojen kirjoittamista omakustanteisista tai kyläyhdistyksen kustantamista pienistä kirjoista, dvd:lle tallennetuista evakkotapaamisista ja vapaamuotoisista haastatteluista, itselle ja muille kirjoitetuista omaelämäkertoista sekä edellä mainituista Kuorsalon & Salorannan kirjoihin toimitetuista alkuperäisteksteistä.

Kaikki saamani aineisto sisältää minulle arvokasta tietoa, vaikkei kaikilta osin vastaakaan tutkimuskysymyksiini. Kirjoitukset avaavat ja kuvaavat minulle sitä historiallista kontekstia, jossa evakkolapset elivät ja jonka ymmärtämisen koen

tutkimukseni kannalta välttämättömäksi. Kirjoitukset kuvaavat niitä tapahtumia, joiden myötä evakkolapset joutuivat evakkomatkalleen, niitä olosuhteita, joissa evakkolapset näillä evakkomatkoillaan elivät sekä niitä kulttuurisia malleja, joihin tukeutuen he menetyksistään selvisivät. Kirjoituksia läpikäymällä olen saanut elää mukana evakkolasten tekemää evakkomatkaa, iloita kotiin pääsystä ja surra lopullista lähtöä. Kuvaukset evakkolasten kohtaamista menetyksistä ovat saaneet myös minun, lukijan, silmät kyyneliin; toisaalta olen myös saanut nauraa ja nauttia karjalaisesta huumorista, joka kukoisti myös vaikeina aikoina. Evakkolapset kirjoittivat kokemuksistaan hyvin yksityiskohtaisesti. Minulle nämä yksityiskohdat herättivät tarinan henkiin. Kuvauksillaan evakkolapset maalasivat eteeni maisemaa menetetyistä kotiseudustaan ja parhaimmillaan, eläytyen, olen saanut tuntea poskellani Karjalan koivikoita hyväilevän tuulen.

Elämäkertojen kirjoittajista 12 (60 %) on naisia ja 8 (40 %) on miehiä. Heistä 19 on lähtöisin luovutetun Karjalan alueelta ja yksi kirjoittajista on Petsamon evakko. Dvd-aineistoa on yhteensä 3 tunnin 38 minuutin sekä 38 sekunnin verran ja tekstiä on kaikkiaan 629 sivua yksittäisten elämäkertojen pituuksien vaihdellessa 2 sivun ja 154 sivun välillä. J. P. Roosin (1987, 41) mukaan elämäkertojen eräänlainen sisällöllinen minimi on 15–20 sivua, mutta hän pitää lyhyempienkin elämäkertojen analyysia mahdollisena käsiteltäessä erityiskysymyksiä, kuten tässä tutkielmassani on kyse. Myös Antti Karisto ja Ulla-Maija Seppälä (2004, 43) toteavat, että tekstimäärältään pienestäkin aineistosta voi saada paljon irti intensiivisen analyysin avulla.

Aineistossani olen edennyt ihmisten subjektiivisen maailman alueelle. Tämä herättää tarpeen eettisten kysymysten pohdintaan. Ihmisten elämäntarinoita koskevan tutkimuksen konkreettisten tutkimuskäytäntöjen neljäksi vahvaksi eettiseksi periaatteeksi voidaan nostaa luottamuksellisuus, avoimuus, lojaalisuus ja molemminpuolisuus (Huotelin 1992, 84–86):

1. Luottamuksellisuuden periaate antaa tarinan kertojalle oikeuden nimettömyyteen. Lopullisessa tutkimusraportissa henkilöiden, paikkojen ja muiden tunnistettavien seikkojen muuttaminen on vähimmäisvaatimus, joka kertojille on taattava.

2. Avoimuuden periaate takaa kertojille tietoisuuden siitä, mikä on tutkimuksen aihe ja mistä tutkimuksessa on ylipäättään kysymys.
3. Lojaalisuuden periaate kieltää tekemästä lupauksia, joista ei voi pitää kiinni. Tutkijan tulee pystyä pitämään kiinni annetuista lupauksista ja olla kaikin puolin luottamuksen arvoinen.
4. Molemmipuolisuuden periaate. Elämäkertomuksen kertomisen tulee perustua vapaaehtoisuuteen ja henkilökohtaiseen suostumukseen. Tutkijan tulee selvittää, miksi hän on kiinnostunut juuri kyseessä olevasta henkilöstä ja miksi juuri tämän henkilön tulisi kertoa tutkijalle elämästään.

Olen aineistoni keruussa sitoutunut edellä mainittuihin eettisiin periaatteisiin. Aineistopyynnössäni (ks. liitteet 3 ja 4) olen tehnyt yksityiskohtaisesti tiettäväksi tutkimukseni tavoitteet esittelemällä tutkimuksen taustaa ja niitä kysymyksiä, joihin toivon löytäväni tarinoista vastauksia. Olen sitoutunut käsittelemään saamiani tarinoita luottamuksellisesti, kertojien henkilöllisyyttä suojaten. Tarinat on ollut mahdollista toimittaa minulle nimettöminä. Olen tuonut aineistopyynnössäni selkeästi esille sen, mistä olen saanut juuri kyseisen henkilön yhteystiedot ja miksi toivon saavani elämäntarinan juuri häneltä. Tarinan kirjoittaminen ja sen toimittaminen minulle ovat luonnollisesti perustuneet kertojan vapaaehtoisuuteen. Evakkolasten kanssa käymissäni keskusteluissa ja kirjeenvaihdossa kerroin tutkimukseni tärkeimmäksi tavoitteekseni tuoda esiin heidän äänensä. Vaikka saamani aineisto oli laaja, pidin tämän eettisen lupaukseni ottamalla tutkimukseeni mukaan jokaisen minulle toimitetun elämäntarinan. Minulle jokaisen evakkolapsen ääni on yhtä arvokas ja tärkeä esiin tuotavaksi.

Akateeminen tutkimus voi vastaanottaa yhteiskunnallisesti merkittävän tehtävän ja kannustaa eri ryhmiä muistelemaan ja siten tutkimaan omaa menneisyyttään ja omaa historiaansa (Fingerroos & Haanpää 2006, 28). Oman tutkimukseni kohteena ja lähteenä ovat evakkolasten elämäntarinat. Näissä tarinoissa evakkolapset muistelevat lapsuuttaan ja sota-ajan kokemuksiaan. Elämäntarinat perustuvat menneisyyden tulkintaan, muistitietoon. Tällaista tietoa pidetään luotettavana silloin, kun tiedonantaja kertoo

omakohtaisesti kokemastaan. Aineistoni on määrällisesti laaja. Ottamalla mukaan kaikki elämäntarinat luon perustan myös aineistoni määrälliselle ja laadulliselle arvioinnille. Analyysini ei perustu satunnaisiin poimintoihin, vaan koko siihen kattavaan aineistoon, jonka olen kerännyt. Evakkolasten tarinoissa toistuvat samat teemat, joten aineistoni luotettavuus korostuu myös tätä kautta: tutkittavista kysymyksistä on käytettävissä useita yhtäpitäviä muistitietoja. Muistitietoa aineistona käyttävän tutkimuksen tavoitteena on tuoda esiin muistelijoiden omat näkemykset menneisyydestä; tutkijan tehtävä on esittää mahdollinen menneisyys ja tehdä siitä tulkintoja. Muistin avulla tuotetun aineiston pyrkimyksenä on laajentaa menneisyyden tulkintoja ja vallitsevia totuuksia sekä tuoda esiin unohdetut ilmiöt ja näkökulmat. Akateeminen tutkimus hyväksyykin sekä akateemiset menneisyyden tulkinnat että kansanomaisen historian käyviksi tavoiksi tuottaa tietoa. (Fingerroos ym. 2006, 1, 10 sekä Fingerroos & Haanpää 2006, 30.) Tämän tiedon saavuttaminen vaati minulta lukijana hiljentymistä ja kuuntelemisen taitoa (Hänninen & Karjalainen & Lahti 2005, 5).

3.2 Minä lukijana: tulen vastaan, otan vastaan

Intressini lukijana kohdistuu kahteen asiaan: kodin merkitykseen ja sen menettämisen jättämiin jälkiin sekä näistä menetyksestä selviytymiseen. Aineistossani evakkolapset ovat muistelleet, tulkinneet ja kertoneet minulle elämästään. Tarinoissa on kuvattu myös menetettyä kotiseutua hyvin yksityiskohtaisesti. Tästä olikin tulla tutkijapositioni kompastuskivi; kuinka keskittyä tutkimuskysymyksiin ja evakkolasten menetysten ymmärtämiseen siten, etteivät ne jää myös minua kiehtovan paikan, menetetyn Karjalan, varjoon. Pitkän pohdinnan tuloksena en kuitenkaan nähnyt tarpeelliseksi hävittää tutkimusprosessistani evakkolasten kuvauksia Karjalasta. En voi irrottaa tutkijapositioniani omaa henkilöhistoriaani. Aineistoni Karjala-kuvaukset ovat todisteita myös minun henkilökohtaisesta menetyksestä. Paikasta, jonne olisin kuulunut ja josta minulle on kerrottu, mutta jossa en koskaan saanut käydä ja jota en koskaan saanut kokea. Yksityiskohtaisiin kuvauksiin perehtymällä olen voinut paitsi käsitellä omaa historiaani myös saada kuvaa koko Suomen menettämästä seudusta. Näin tutkimukseen

on osaltaan tullut mukaan myös oma eletty elämäni. Tutkimuksella on aihe, josta myös minulla tutkijana on omakohtaisia ajatuksia. En näe tätä tutkimuksen rajoitteeksi, päinvastoin. Hyvä tutkija ei irrota tutkimustyötään elämästään, vaan antaa elämän rikastuttaa työtään ja päinvastoin (Rissanen 2007, 15; Eskola 1981, 54).

Omaelämäkertojen totuudenmukaisuus

Omaelämäkertoihin liittyvä luenta ja tehdyn tulkinnan oikeellisuus voidaan kyseenalaistaa. Kertomuksissa esitettyä totuutta on vaikea todistaa autenttiseksi, koska kertomuksiin ei voi kohdistaa lähdekritiikkiä eikä niiden oikeellisuutta voida vahvistaa esimerkiksi viiteryhmän haastatteluilla. Elämäkertoja voidaankin lähestyä erilaisista teoreettisista lähtökohdista. Suomalaisen elämäkertatutkimuksen uranuurtajan, J. P. Roosin, omaelämäkerrallinen näkemys muistuttaa eräänlaista psykoanalyysia. Hän puhuu elämäkerrallisiin tarinoihin liittyen onnellisuusmuurista, jonka taakse tutkijan tulisi päästä lukemalla tarinoita ”rivien välistä”. Onnellisuusmuuri tarkoittaa kertojan tapaa sivuuttaa tarinassaan elämän vaikeat asiat sekä ongelmat ja kertoa asiat parhain päin. Lukijalle kerrottu on Roosin mukaan vain julkisivua, jonka takaa löytyy todellinen elämä. (Roos 1987, 213–214.)

Myös Pierre Bourdieun (1998, 68–76) käsite ”elämäkerrallinen harha” viittaa kertojan tapaan tehdä itsestään oman elämänsä ideologi, ”keinotekoinen luonnos”, jonka elämää kuvaavat kertomukset rakentuvat tarjottujen markkinoiden sosiaalisen laadun mukaisesti. Kertomukset muistuttavat ”virallisen esittämisen virallista mallia” ja objektiivisen totuuden löytämiseksi Bourdieu johdattaakin lukijan tarkastelemaan kontekstia laaja-alaisemmin ja etsimään objektiivista totuutta kertojan sosiaalisten asemien kautta. Toisaalta kuitenkin juuri vapaata tasavertaista arkikeskustelua pidetään kaiken viestinnän historiallisena ja periaatteellisena kantamuotona. Tällöin lähtökohtana on vapaaseen keskusteluun osallistuvien tasavertaisuus, jolloin ei ole tarpeellista analysoida keskustelutilanteen ulkopuolelta määräytyvien roolien ja valtasuhteiden vaikutusta keskustelun kulkuun. (Mäkelä 1992, 56; Sacks & Schegloff & Jeffersson 1974.)

Totuuden etsimistä voisi jatkaa loputtomiin. En usko, että lukijana voin löytää tarinoista perimmäistä, yksiselitteistä ja autenttista totuuden kuvausta, eikä tämä ole tavoitteenikaan. Pierre Bourdieun (1998, 69) mukaan elämäkerran tutkijalla ja tutkimuksen kohteella tulee kuitenkin olla sama intressi hyväksyä väittämä kerrotun olemassaolon mielekkyydestä. En voi väittää täysin ymmärtäväni evakkolasten kokemuksia, sen sijaan sitoudun hyväksymään kokemukset sellaisina kuin ne minulle kerrotaan. Keijo Rahkonen (2007) kehottaa Elämäkerta-luentosarjalla pitämässään luennessa ”vain antamaan tulkinnalleen jonkun statuksen ja ottamaan tietyn kannan asiaan”. Hänen elämäkertateoreettinen ratkaisuehdotuksensa on tarkastella elämäkertoja ikään kuin performatiiveina, tosina sellaisinaan. (Rahkonen 1995, 150–153.) Performatiivisuus on ilmaisua sanojen avulla, ”sanat tekevät” tarinan. Tuntematonta koskeva tieto on todeksi kerrottua ja sen voima nousee juuri performatiivisuudesta (Knuuttila 2007, 355). Myös Klaus Mäkelä (1992, 50–56) kritisoi tutkijasta lähtevää psykologisointia; pyrkimystä päästä ihmisen ”autenttiseen” sisimpään ja todellisiin tuntemuksiin. Hän vertaa ihmistä sipuliin: kun sipulin kuorii, ei mitään sisusta ole vaan jokainen kerrostuma on yhtä todellinen.

Koska tutkielmani tarkoituksena ei ole tehdä omaelämäkerrallisesta aineistostani sosiologista rakenneanalyysia, vaan etsiä evakkolasten itse omalle elämälleen antamia merkityksiä, voin nähdä kertomukset sellaisenaan tosina. Kiinnitän päähuomioni omaelämäkerran todellisuuteen eli omaelämäkertaan tekstinä, evakkolapsen oman minän ilmaisumuotona ja merkitysjärjestelmänä, jossa hän arvioi elämäänsä ja muodostaa itsestään minäkuvan (Tigerstedt 1992, 100). Tulkinnassani noudatan tätä periaatetta, en lähde hakemaan merkityksiä onnellisuusmuurin takaa, enkä etsi kirjoittajan autenttista sisintä. J. P. Roos (1987, 30) tiivistää ajatuksen elämäkertateoksessaan ”Suomalainen elämä” toteamalla ”elämäkertojen olevan elävän elämän teoriaa, tosia ja aitoja kuvia elämästä kokonaisuutena”. Kun halutaan hahmottaa ihmisten elämää ihmisten itsensä kannalta, ei elämäkertoja täydentävää aineistoa tarvita (Roos & Vilkkö 1988, 155).

Kertojan kohtaaminen

Tieteellisen tutkimuksen tehtävänä on saada ilmiöt käsitettäviksi. Tämä vaatimus voi toteutua monella tapaa. Ihminen on ainutlaatuinen tutkimuskohde ja ihmistieteissä tutkimuksen kohdetta voidaankin lähestyä monesta perspektiivistä. Lauri Rauhalan (1986, 26–33) mukaan ihminen reaalistuu kolmessa perusulottuvuudessa, jotka ovat kiinteästi vuorovaikutuksessa keskenään ja siten osallisina ihmisen kokonaisuuden muodostumisessa. Ensinnäkin ihminen reaalistuu kehollisuutensa kautta, orgaanisena tapahtumana. Toiseksi ihminen reaalistuu tilanteensa, elämäntilanteensa kautta. Elämäntilanne käsittää kaiken sen konkreettisesti ja ideaalisesti olemassa olevan, johon yksilö joutuu suhteeseen. Situaatiota voi valita itse, mutta osa niistä määräytyy kohtalonomaisesti. Kolmantena reaalistumisen tasona on tajunta eli inhimillisen kokemisen kokonaisuus. Tajunta on sitä, jonka avulla yksilö uneksii, tietää, tuntee, uskoo ja ymmärtää ilmiöt ja asiat joksikin. Tajunta on merkitysten antaja. Tajunnallinen tapahtuminen on oman historiansa varassa etenevää eli vanha kokemustausta toimii ymmärtämissuhteena suhteessa uuteen.

Lukijana tarkastelen kertojaa tämän holistisen ihmiskäsityksen kautta. Evakkolasten tajunnassa syntyneiden merkityssuhteiden kautta kertojat ovat asettuneet ymmärtävällä tavalla suhteeseen oman elämänsä ja hyvin kohtalonomaisesti määräytyneen tilanteensa kanssa. Merkityssuhteet ovat historian kuluessa muodostaneet verkostoja, joista on syntynyt kertojan yksilöllinen maailmankuva sekä ymmärrys eri ilmiöille ja asioille. Merkityssuhteet saattavat olla heikosti jäsenyksiä, epäselviä tai jopa vääristyneitä – silti ne ovat merkityssuhteita (Rauhala 1986, 28). Nämä merkitykset ovat tutkimuskohteeni. Ne luovat minulle lukijana kuvaa evakkolasten elämänhistoriasta.

Omaelämäkerrallinen aineisto sisältää ihmisen omia käsityksiä ja tulkintoja elämästä. Elämäntarinat ovat voimakkaasti subjektiivisia ja sidoksissa tietoisuuteen. (Roos & Vilkkonen 1988, 165.) Tajunnallisten tapahtumien historiallinen luonne tekee ymmärrettäväksi sen, että tajunnasta ei voi ottaa mitään pois, eikä sinne voi lisätä mitään. Olisi mieleetöntä väittää, etteivätkö evakkolasten konstruoimat merkitykset, havainnot ja tunteet olisi sitä, mitä he minulle kertovat. Viittaan pohdintaan irti

leikatusta kädestä. On tarpeetonta pohtia, tunteeke irti leikattu käsi kipua, koska kivun tuntemiseen tarvitaan mieli, inhimillinen kokemus, tajunta (Knuuttila 2007, 349; Dennett). Aineistoni elämäntarinat ovat syntyneet evakkolasten inhimillisten kokemusten kautta. Elämäntarinoiden pohjana ovat heidän elämänsä ja kokemansa historiallinen todellisuus ja tähän todellisuuteen pohjautuvat tulkinnat. Näistä tulkinnosta esiin nousevat merkitykset ovat minulle, tätä historiaa kokemattomalle, todellisia sellaisina kuin ne esitetään.

Omaelämäkerrallisissa kertomuksissa kertoja jäsentää elämänsä tapahtumia ja kokemuksia muistin avulla rakennelmaksi ja muuntaa tämän rakennelman kirjoitukseksi. Kyseessä on yksilötasoinen muistelemisen prosessi, johon lukijalla ei ole suoraa pääsyä. Tavoitteeni on kuitenkin eläytyä kuuntelemaan näitä muistoja ja yrittää ymmärtää niitä evakkolasten merkityksellisiä kokemuksia, joista he ovat halunneet minulle kertoa. Omaelämäkerran luonteeseen kuuluu luoda illuusio kirjoittajan ja lukijan kohtaamisesta tekstissä. Käsite ”omaelämäkertapöytäkirja” viittaa elämänsä kertojan ja kertomuksen lukijan tekstin välityksellä käymään kommunikatioon. Tämä kirjoittajan, tekstin ja lukijan vuoropuhelu ei viittaa mihinkään reaalitodellisuuden kohtaamiseen, vaan korostaa omaelämäkerran intiimiä kommunikatiivisuutta. Metafora ”kättely” taas kuvaa tätä vuorovaikutuksellista kohtaamista, jossa merkitykset muodostuvat ”minun ja sinun” – lukijan ja kertojan välissä. Kättely sisältää lupauksen yrityksestä ymmärtää ja kohdata. (Vilkko 1997, 22–23; Lejeune 1989.)

Evakkolasten tarinoita lukiessani olen ”kätellyt” heitä kerta toisensa jälkeen. Olen ”kätellyt” ja luonut mielikuvaa etsien tarinoiden yksityiskohtia. Olen ”kätellyt” taas ja löytänyt uusia merkityksiä. Olen ”kätellyt”, kunnes eteeni on maalautunut kuva evakkolasten sielunmaisemasta: Karjalan kodeista, ihmisistä ja karjalaisesta ympäristöstä, evakkotiestä, sen kulkijoista ja uusista kotiseuduista, jonne tuo tie on lapsia kuljettanut. Olen kätellyt, kunnes saturaatiopiste on saavutettu, eikä mitään olennaista uutta ole enää löydyntä (Vilkko 1995, 168; Bertaux 1981).

Lukutapani

Tarinoiden luennassa pyrin empaattisen luentatapaan. Jotta voin ymmärtää kirjoittajan maailmaa, tulee minun olla avoin, tulla vastaan ja ottaa vastaan. Olla avoin toisen ihmisen kerronnalle, ajatuksille, toivomuksille ja tunteille sekä samalla irrottautua omista hypoteeseista. Tulla vastaan ymmärtäen kirjoittajan maailmaa, sen erilaisuutta ja samanlaisuutta. Ottaa vastaan osallistuen, pahaa oloa ja ahdistusta kantaen. Vilkon (1997, 185–186) mukaan empaattinen luenta ei edellytä samaistumista tai samaa kokemustaustaa. Kyse on ennemminkin asenteesta, joka antaa tilaa samankaltaisuuden ja erityisesti erilaisuuden näkemiselle ja joka näin mahdollistaa uuden ja odottamattoman löytämisen, asioiden näkemisen uudella tavalla ja uusien kysymysten heräämisen.

Riitta Granfelt (1998, 25–29) pitää kykyä empatiaan välttämättömänä edellytyksenä sille, että tutkija oppii tuntemaan tutkimiaan asioita. Empatia mahdollistaa tietoisien ja älyllisen näkökulman tutkimukseen. Se on välittämistä, jota ei voi tuottaa keinotekoisesti. Syntyäkseen empatia tarvitsee tilaa keskittyneeseen, tilannetta analysoivaan ajatteluun mutta myös tunteisiin. Lähes jokaisesta aineistoni tarinasta oli luettavissa suurta surua ja kärsimystä. Nämä tulkitsemiani tunteet herättivät myös minussa lukijana vaikeita tunteita ja avuttomuutta, halua olla osallisena ja auttaa antamalla tutkimukseni kautta ääni tarinoiden kertojille. Riitta Granfeltin (1998, 29) mukaan empatia onkin kauneimmillaan kärsimyksen jakamista, vastuun tuntemista toista ihmistä kohtaan ehdoitta ja vailla sitoumuksia. Auttamista vain siksi, että haluaa auttaa. Auttamista vailla painetta kiittämiseen.

3.3 Filosofisena ja metateoreettisena lähtökohtana fenomenologia ja maltillinen konstruktivismi

Tutkimuskohde määrittää teoreettis-metodologisen lähtökohdan valintaa. Aineistonani ovat evakkolasten henkilökohtaiset tarinat, joissa he tuovat esiin omia yksilöllisiä näkemyksiään. Oletukseni on, että evakkolapset kuvaavat teksteissään suhdettaan menetettyyn kotiin sekä selviytymistään uudessa elinympäristössä rakentaen samalla

itselleen merkityksellistä näkökulmaa asiaan. Nämä merkitykset välittyvät minulle kielen avulla ja avaavat eteeni evakkolasten elämän todellisuuden. Tavoitteenani on tarkastella tätä sosiaalista todellisuutta evakkolasten näkökulmasta, siten kuin nämä ihmiset itse sen ymmärtävät ja tulkitsevat. Tutkimukseni kohdistuu siis kerronnassa kielen kautta rakentuviin merkityksiin ja näistä merkityksistä muodostuviin tulkintoihin. Elämän realiteetit, luonnonympäristö ja yhteiskunnan rakenne, asettavat kuitenkin tälle tulkinnalle omat ehtonsa.

Fenomenologia

Teoreettis-metodologinen lähtökohtani ankkuroituu fenomenologisen filosofian periaatteeseen, jonka mukaisesti tutkijan tulee sitoutua toimijoiden näkökulmaan ja niihin merkityksiin, joita he tapahtumille ja teoille antavat (Raunio 1999, 275; Bryman 1988, 52–53; Silverman 1993, 24). Ihmistieteellinen fenomenologinen lähtökohta ottaa huomioon ihmisten omat tiedonmuodostusprosessit, arkitiedon, subjektiiviset kokemukset ja ennen kaikkea ihmisten omat tulkinnat sosiaalisesta todellisuudesta (Raunio 1999, Rajavaara 1989, 32).

Myös Anthony Giddens (1984, 284) korostaa tutkittavien omien tulkintojen merkitystä. Hänen mukaansa tutkija ei voi ymmärtää yhteiskunnan tapahtumia, ellei hän onnistu selvittämään niitä merkityksiä, ”ensimmäisen tason käsitteitä”, joilla toimijat itse jäsentävät yhteiskunnallisia käytäntöjään. Jos tutkija onnistuu tässä tehtävässään, hän luo ensimmäisen tason käsitteistä ”toisen tason käsitteitä”, joilla hän jäsentää tutkimuskohdettaan. Nämä käsitteet eivät ole ensimmäisen tason kaltaista arkitietoa vaan asiantuntijatulkintaa. Yhteiskuntatutkimus on parhaimmillaan reflektiivinen käytäntö, joka ohjaa yhteiskunnallista kehitystä tulkitessaan tutkimuskohteiden rakentamia arkielämän merkityksiä uuteen muotoon (Heiskala 2000, 213). Tutkimusprosessini tavoitteena on palauttaa ensimmäisen tason käsitteistä, evakkolasten kokemuksista ja selviytymiskeinoista, rakentamani toisen tason tieteellinen tulkinta osaksi arkielämää ohjaavaa käsitteistöä. Arkielämän käytännöissä tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi selviytymiskeinoja Suomeen saapuville pakolaislapsille, joiden kulttuuri

toki eroaa evakkolasten kulttuurista, mutta joiden elämäkokemukset ovat kuitenkin samankaltaisia.

Fenomenologian perustajan, Edmund Husserlin, lähtökohtana oli tajunta, tietoisuuden virta, joka suuntautuu aina fenomeeneihin eli ilmiöihin ja joka keskittyy niihin sellaisena kuin ne ilmenevät tajunnalle. Ilmiöitä ei ole ilman niitä kokevaa tajuntaa. Tajunnan perustava taso on arkitodellisuutta. Fenomenologisen sosiologian perustaja, Alfred Schutz perusti ajattelunsa arjen merkitysmaailmaan ja yhteiskunnassa toimivaan tiedostavaan subjettiin. Hän suuntaa ajattelun arkitietoon ja johtaa toiminnan ymmärtämisen joksikin, joka aina tapahtuu kulttuurin tarjoamassa ympäristössä. Tämä ympäristö ei ole kaikille toimijoille sama, vaan merkitykset rakentuvat eri tarkastelijoille erilaisina. (Heiskala 2000, 84–90.) Tätä ihmisen yksilöllisellä tavalla jäsentynyttä ja rakentunutta tajunnallista kokonaisuutta, jonka rajoissa ihminen toimii ja ajattelee, kuvataan käsitteellä elämismaailma. Subjektit valitsevat ja tulkitsevat elämäänsä tulevaa tietoa. Elämismaailman todellisuuden määrittelee tämä subjektiivinen merkityksenantoprosessi. (Huotelin 1992, 20.) Merkitykset ovat nykyisyydessä, reflektiivisen asenteen varassa tapahtuvaa menneen kokemuksen tulkintaa (Heiskala 2000, 88; Schutz 1945, 210).

Maltillinen konstruktioismi

Aineistoni tarinoissa evakkolapset ovat nykyhetkessä reflektoineet menneisyyttään ja rakentaneet sitä kautta asioille merkityksiä. Vaikka tarkastelenkin evakkolasten kokemuksia humanistisen metodologian lähtökohdista, en voi olla ottamatta huomioon myös konstruktioismin tarjoamaa lähestymistapaa. On olemassa toisaalta luonnonmaailma ihmisen ulkopuolella olevine objektiivisine lainalaisuuksineen ja toisaalta yksilön sisäinen ja tajunnallinen tietoisuuden maailma. Tajunnallisessa maailmassa tutkimuksen kohteena ovat ne merkitykset, joita tutkittavat antavat toiminnalleen. Todellisuudesta ei siis saada suoraa tietoa ilman, että ensin koetaan maailma. Vasta tämän kokemisen jälkeen voidaan käyttää kokemuksesta johdettuja konstruktioita. (Huotelin 1992, 31.)

Fenomenologisen sosiologian tunnetuin versio lienee Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin sosiaalinen konstruktionismi. Konstruktionistisen ajattelutavan mukaan maailma ilmentyy ja rakentuu kielen kautta. Sanat rakentavat todellisuutta. Kulttuuri ja yhteiskunnan perusrakenne eivät ole toisistaan erillisiä, vaan Berger ja Luckmann kytkevät kulttuurin ja yhteiskunnalliset instituutiot toisiinsa. Yhteiskunnallisen todellisuuden olemassaolo on riippuvainen inhimillisissä käytännöissä syntyvistä kulttuurisista konstruktioista. Ihmiset tuottavat itse sen yhteiskunnallisen todellisuuden, jossa he elävät. Sellaiset yhteiskunnalliset erottelut ja käytännöt, jotka tuotetaan yhteiskunnassa yhä uudelleen ja uudelleen, säilyvät. Jos taas käytännöt lakkaavat vahvistamasta joitain konstruktioita, alkavat vahvistaa jotain uusia konstruktioita tai alkavat vahvistaa entisiä konstruktioita, muuttuu yhteiskunnallinen todellisuus. Kyse on jatkumosta, jossa eri tasojen vuorovaikutussuhteet saattavat eri yhteiskunnissa tai samassakin yhteiskunnassa eri aikoina kulkea eri suuntiin. (Heiskala 2000, 82.)

Todellisuuden tulkinta ei siis ole kaikille sama. Yhteiskunnan yksittäisillä toimijoilla on käytössään heidän oman kokemushistoriansa muodostamaa arkitietoa ja heidän tulkintansa ympäröivästä todellisuudesta rakentuvat tilannekohtaisesti. Ihmiset eivät kuitenkaan voi mielivaltaisesti keksiä ympäröivää yhteiskunnallista todellisuutta ja yhteiskunnallisia realiteetteja, vaan luonnonympäristö ja yhteiskunnan rakenne asettavat tälle tulkinnalle reunaehdot. (Heiskala 2000, 103–104, 197–198.)

Konstruktionismin eri suuntaukset eroavat toisistaan siinä suhteessa, millaisten pakkojen ja tiedostamattomien tekijöiden olemassaolon yhteiskunnassa ne tunnistavat. Radikaali konstruktionismi ei hyväksy minkäänlaisten luonnonpakkojen olemassaoloa, vaan palauttaa kaikki yhteiskunnassa esiintyvät pakot kulttuurin toimintalogiikkaan. (Heiskala 2000, 199.) Risto Heiskala (2000, 13, 199–206) on rakentanut erilaisista metodologisista lähestymistavoista synteessin, johon sisältyy useamman kuin yhden perinteen vahvuuksia. Kyseessä on maltillisen konstruktionismin muoto, jonka mukaan inhimillinen todellisuus on tulkittua todellisuutta, mutta jonka tulkinnalle luonnonympäristö eli ihmislajin biologinen olemus ja yhteiskunnan rakenne asettavat kuitenkin reunaehdot. Evoluution kuluessa ihmisen perimään on kirjautunut tiettyjä käyttäytymistäipumuksia, joiden vaikutusta ei tule kyseenalaistaa. Yhteiskunnalliset

pakot Heiskala näkee semioosin eli merkitysten antamisen sisäisinä pakkoina, jotka välittyvät meille vuorovaikutuksessa ja sosialisatiossa. Sosialisatiossa muotoutuu kunkin yksikön semioosihistorian tuottama identiteetti ja vuorovaikutus, jotka ajavat tätä yksilöä toimimaan. Tulkinnat tekevät meistä sen, mitä me olemme. Me elämme tulkinnoissa, mutta emme kuitenkaan vapaina. Ihminen voi konstruoida todellisuutta eri tavoin, mutta ei miten tahansa.

Yhteiskunta koostuu Heiskalan (2000, 198–199) mukaan prosessista, jossa muodostetaan merkityksiä, yleisimmin kielelliseen muotoon puettuna. Kieli voi olla arkitietoa, asiantuntijatietoa tai jotain siltä väliltä. Tämä prosessi muodostaa subjektin identiteetin ja tekee eriateisen tekijyyden, tulevaisuuden suunnittelun, rationaalisen valintakäyttäytymisen ja luovan toiminnan, mahdolliseksi. Luova toiminta on tekijyyden vaativin muoto ja se kehittää uusia ratkaisuja elämän kriisitilanteissa.

Suomalaiset evakkolapset ovat lapsuudessaan kohdanneet sodan mukanaan tuoman elämänmuutoksen. He ovat menettäneet kotinsa ja kotiseutunsa ja joutuneet sopeutumaan uuteen. Heidän selviytymisensä on ollut aktiivista toimintaa, jonka tarkoituksena on ollut löytää keinot vastata elämässä kohdattuun kriisiin. Jokainen selviytymistarina on erilainen ja tarinoiden analyysissä lähdenkin liikkeelle yksilöstä ja hänen näkemyksistään. Huotelinin (1992, 22) mukaan yksilön näkemykset ovat läheisesti yhteydessä sekä hänen oman elämänsä kontekstiin että myös laajempaan yhteiskunnalliseen ympäristöön. Avainasemassa on kuitenkin subjektiivinen elämäkerta, jonka kautta ja jossa sosiaalinen ilmenee. Teoreettis-metodologisen, konstruktionistisen lähestymistapani avulla pyrin tarkastelemaan evakkolasten kokemuksia ja tunteita sosiaalisina ja yhteiskunnallisina tuotoksina. Heidän kertomuksia analysoidessani olen nojannut filosofiseen, fenomenologiseen näkökulmaan, joka auttaa minua yhdistämään nämä kokemukset osaksi elettyä ja koettua todellisuutta. Avainasemassa on kuitenkin kokevan subjektin oma tietoisuus ja subjektiivinen kokemus todellisuudesta (Huotelin 1992, 19).

3.4 Aineiston analyysi

Elämäntarinoiden yhteydessä on vaikea puhua analyysitekniikoista. Tarinat tulee nähdä kontekstisidonnaisina, sosiaalisina ja historiallisina tosiasioina, jotka kuvaavat kirjoittajan subjektiivisesti tulkittuja tapahtumia ja elämänympäristöä (Roos 1987, 146–148). Tutkimuksen aineistoa lähestytään arkiymmärtämisen ohella tieteellisen analyysin kautta. Tutkijana olen tiedostanut mahdollisuuden analysoida elämäkertoja eri tavoin.

Christoffer Tigerstedtin (1992, 102–105) mukaan oikeiden analyysin välineiden löytäminen edellyttää avointa vuoropuhelua aineiston kanssa. Aineisto ei välttämättä taivu ulkopuolelta tuotuun analyysikehikkoon, eikä sitä tule siihen pakottaakaan. Alkuperäinen tavoitteeni oli analysoida tarinoita teorialähtöisesti keskittyen kodin sekä selviytymisen käsitteiden ympärille rakentamaani viitekehukseen. Tämä vaikutti alkuun oikealta ratkaisulta, koska aineistoni elämäkertoissa osa kirjoittajista ikään kuin vastasi heille aineistopyynnössä esittämiini kotiin ja selviytymiseen liittyviin kysymyksiin. Kuitenkin aineistoni tapahtumarikkaista elämäntarinoista nousi toistuvasti esiin kaksi muutakin merkittävää temaattista painotusta, vaikenemisen vaatimus ja syrjinnän kokemukset. Pienet jäljet paljastivat minulle laajempia ilmiöitä (Fingerroos & Haanpää 2006, 25), joiden poisjättäminen analyysistä olisi ollut sekä aineiston tuhlausta että olisi johtanut analyysin vinoutumiseen (Vilko 1992, 89).

Aineistoni osoitti, että todellisuuden havaitseminen edellyttää moninaisten näkökulmien hyväksymistä. Vain sitä kautta voidaan edetä laajemman yhteiskunnallisen ilmiön osoittamiseen. Pientä kärsimystä ei sovi unohtaa suuren rinnalla. (Roos 1996, 145–146.) Tutkijana en halua tehdä analyysia analyysin vuoksi, vaan analyysi on minulle väline suurempien kysymysten selvittämiseksi, etenemistä yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin. Riitta Granfelt (1998, 16; Smith 1987) puhuu ”välineistä tutkittavan maailman tavoittamiseksi”. Kertomusten tulkinnessa on vaarana kadottaa paikallinen ja erityinen teorioiden ja niiden pohjalle rakentuvien analyysien alle. Näin katoaa myös subjekti ja tutkimuksesta tulee elämästä vieraantunutta ja etäistä. On

tärkeää, etteivät käsitteelliset analyysit objektivoi ihmistä, vaan säilyvät vain välineinä lähestyä ja tehdä ymmärrettäväksi ihmisten elämää ja kokemuksia.

Jotta olen tavoittanut evakkolasten maailman kaikessa sen rikkaudessaan, olen alkuperäisestä suunnitelmastani poiketen ottanut tarkastelun kohteeksi myös aineistosta esiin nousevat tärkeät teemat, jotka ovat johdattaneet minut aineistolähtöisen ja teorialähtöisen lähestymistavan välimaastoon. Absoluuttisesti aineistolähtöistä tutkimusta ei voine tehdäköön? Havainnot perustuvat aina tiettyihin käsityksiin ilmiöstä ja ovat siten teoriapitoisia. Analyysissani aineistosta esiin nousevat teemat käyvät vuoropuhelua niitä koskevan teorian kanssa, joka on myös tekemieni tulkintojen tukena ja vahvistuksena. Aineistoni pohjalta olen tehnyt omat perustellut analyysivalintani.

3.4.1 Metodologisena ratkaisuna tarinallinen ote

Olen valinnut aineistoni metodologiseksi lähestymistavaksi tarinalliseen otteen. Tarinallisen lähestymistavan arvoa voi perustella paitsi tiedollisin myös eettisin perustein. Se antaa äänen tutkimukseen osallistuville ihmisille tuomalla esiin ihmisten oman tavan antaa asioille merkityksiä. Juuri kertomusten katsotaan välittävän näitä merkityksiä parhaiten. Tarinallinen ote kunnioittaa ihmisen ominaislaatua ja kokonaisuutta. Se on kiinnostunut tutkittavalle tärkeistä ja merkityksellisistä asioista ja sillä on mahdollisuus auttaa ihmistä reflektoimaan elämäänsä kirjoittamisen kautta. (Hänninen 2003, 34.) Toisaalta tämä tekee tarinallisesta tutkimuksesta äärimmäisen haastavaa. Vilma Hänninen pohtii (2003, 34), onko tutkijalla oikeus ottaa ihmisen elämälleen antama merkitys suurennuslasin alle viileän analyysin kohteeksi? Entä miten tutkija kykenee analysoimaan tarinoita niin, että tutkimukseen osallistuneet ihmiset eivät koe tulleen väärinymmärretyiksi? Tällaisella tutkimuksella on käsissään ihmisten elämän merkitys, jolloin tutkijan menestys voi olla palkitsevaa, mutta epäonnistuminen peruuttamatonta (Hänninen 2003, 34; Bar-on 1996).

Tarkastelen aineistoani sisäisen tarinan näkökulmasta. Tällöin analyysin lähtökohtana ovat elämäntarinoista esiin nousevat todelliset tapahtumat ja tarinan kertojan niihin

liittämät merkitykset. Hännisen (1999, 31–32) mukaan elävän elämän tutkimisessa onkin kyse siitä, mitä todella tapahtui, päähenkilön merkityksenannosta käsin. Omaelämäkerralliset kirjoitukset ovat yksi parhaista aineistoista sisäisen tarinan jäljittämisen kannalta. Analyysitavastani rakentui aineistolähtöinen eli en jäsenenä näitä merkityksiä ennalta muotoiltujen teorioiden pohjalta, vaan analysoin aineistoa avoimesti vastaanottaen ja tuoden esiin kaikki sieltä nousevat merkitykset. Sisäisen tarinan suhteellisen yksiselitteinen tulkinnallinen auktoriteetti on kuitenkin se ihminen, joka tarinaa kertoo. Vain hän voi mielessään koetella, onko tulkinta hänelle kokemuksellisesti tosi. Tutkijana eettinen velvollisuuteni on pyrkiä muodostamaan oma tulkintani siten, että tarinan omistaja voi tunnistaa ja tunnustaa sen omakseen.

3.4.2 Analyysimenetelmänä koodaus ja teemoittelu

Ihmisten kokemuksiin pohjautuva tutkimus on haasteellista. Riitta Granfeltin (1998, 16) mukaan ei riitä, että tutkimus toimii tutkimukseen osallistuneiden ihmisten kaikuna tuoden esiin heidän kokemuksensa mahdollisimman autenttisine. Kuitenkin laadullisen aineiston käsittelyn tulee perustua aineistossa esiintyviin, tutkittujen ihmisten itse luomiin luonnollisiin kategorioihin (Raunio 1999, 281). Analyysissa tulee siis kunnioittaa erityistä, mutta samalla yrittää löytää sen kautta jotain yleisempää (Granfelt 1998, 16; Smith 1987, 105–109). Koska tutkimukseni tavoite on antaa ääni evakkolapsille, pääpaino analyysissäni on ollut sillä, mitä evakkolapset ovat halunneet sanoa.

Aineistoni analyysi eteni kolmivaiheisesti ja tapahtui manuaalisesti. Ensin numeroin aineistoni sivunumeroilla, joita käytän sitaateissa. Tämän jälkeen aloitin lukemisen ja aineiston sisällön pohtimisen. Tutkimukseni tarkoituksena ei ole tutkia evakkolasten elämäntarinoita kokonaisuutena, vaan etsiä heidän antamiaan merkityksiä kodille sekä selityksiä puhumattomuudelle, syrjinnälle ja selviytymiselle. Aineistoa koodaamalla voidaan tekstistä tuoda esiin yksittäiset asiat ja samalla antaa ääni jokaiselle yksittäiselle tarinan kertojalle. Tiina Silvasti (2005, 230) luonnehtii koodaamista tutkijan aktiiviseksi toiminnaksi, havaintojen tekemiseksi aineistosta ja niiden nimeämiseksi tulkintaa varten.

Kerta toisensa jälkeen aineistoa lukien koodasin eli etsin ja merkitsin elämäntarinoista kaikki ne kohdat, joissa esiintyi tutkimuskysymysteni kannalta relevantteja mainintoja. Nämä maininnat ovat koodeja, jotka manuaalisesti kirjasin tutkimuskysymysteni alle. Koska aineistoni elämäntarinat olivat hyvin tapahtumarikkaita, löysin niistä jokaisella lukukerralla uusia vastauksia. Jatkoin lukemista, kunnes saturaatiopiste oli saavutettu eikä uutta enää löytynyt.

Näistä erityisistä ja yksittäisistä maininnoista eli koodeista olen etsinyt yhteistä tematiikkaa ja koonnut samaa temaattista painotusta sisältävät koodit saman kokonaisuuden alle, jolle olen antanut nimen. Nämä kokonaisuudet ovat teemoja, jotka antavat vastauksen tutkimuskysymyksiini. Koodauksen ja teemoittelun mahdollistaman käsitteellistämisen kautta olen pyrkinyt laajentamaan ja syventämään erityisiä, yksittäisiä kokemuksia yleisemmälle tasolle. Tarkastelin ja tutkin aineistosta esiin nousseita teemoja jokaista erikseen ja vuorollaan peilaten löytämiäni vastauksia myös ilmiöön liittyvään teoriaan. Tämä vuoropuhelu on jatkunut läpi tutkimusprosessini.

Teemoittelun vaarana saattaa olla inhimillisen ulottuvuuden menetys. Kuten Roos (1988, 202) toteaa, tulokseksi voi muodostua vain joukko erillisiä tietoja, ilman yhtenäisiä ja havainnollisia tuloksia. Jotta elämäntarinoiden aineksia voisi vertailla, tulee elämäntarinaa pitää kokonaisena samalla kun sitä ositetaan (Vilkko 1992, 93). Tarinallisen metodin inhimillisen otteen avulla olen eheyttänyt ja selkiyttänyt tulkintaani kokoamalla yksittäisten autenttisten elämäntarinoiden pohjalta esiin nousseista teemoista yhden konstruoidun, ei-autenttisen perustarinan, tyyppitarinan, jonka olen nimennyt ”evakkolapsen selviytymistarinaksi”. Näin olen voinut luoda kokonaiskuvaa aineistostani vähentäen samalla tutkimukseen osallistuvien ihmisten tunnistettavuutta. Tyyppitarinan juoni rakentuu evakkolasten elämän merkityksellisiä kohtia korostaen. Se tuo esiin elämän dramaattisen puolen, mutta toisaalta myös keinot selvittää vaikeistakin elämäkokemuksista. Olen tutkinut tarinoiden kollektiivista subjektiviteettia, joka tuo esiin yhden ihmisryhmän sosiaalishistorialliset olosuhteet ja elämäntilanteen (Ruth 1995, 80).

Analyysini tärkeimpänä tavoitteena ja haasteena on ollut saavuttaa tässä tarinassa evakkolasten omat tulkinnat menneisyydestään. Analyysin lopputulos ei ole evakkolasten kokeman ja elämän sotahistorian aukoton selitys, vaan edellä esitettyjen metodologisten valintojeni mukainen neuvottelutulos ja tulkinta. Lopputulos on yhdistelmä elämäntarinansa kertojien ja minun, lukijana toimineen tutkijan, näkemyksistä.

3.5 Tutkimuskysymykset ja tutkimustulosten yhteiskunnallinen merkitys

Vaikka evakkolasten kokemuksia onkin koottu yhteen (ks. esim. Kuorsalo & Saloranta 2005 ja Kuorsalo & Saloranta 2006), Iris Saloranta (2005, 180–183) toteaa kuitenkin, ettei evakkoajan lapsuuden kokemuksia ole juurikaan tutkittu. On totta, evakkoaiheeseen liittyvää akateemista tutkimusta on tehty vain vähän.

Heikki Waris (1952) teki ensimmäisen Karjalan siirtoväkeen kohdistuvan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen. Wariksen tutkimus sijoittuu kuitenkin aikaan, jolloin siirtoväen sopeutumisprosessi oli vielä pahasti kesken. Fyysisesti karjalaiset olivat asettuneet uusille asuinsijoilleen, mutta taaksejäänyt Karjala oli vielä hallitseva tunnetekijä. Faina Jyrkilä ja Leena Alanen jatkoivat siirtoväen tutkimusta 1970-luvulla ja Leo Paukkunen sekä Kaija Heikkinen 1980-luvulla. Vuonna 1994 Pirkko Sallinen-Gimpl selvitti karjalaista identiteettiä sekä kulttuurien kohtaamista. Niilo Kuikka jatkoi tätä tutkimusaihetta vuonna 1999, mutta tämän jälkeen siirtoväen kokemuksia ei käsitykseni mukaan ole tieteellisesti kovinkaan laajasti arvioitu.

Näen suureksi puutteeksi sen, että edellä mainitut tutkimukset ovat keskittyneet aikuisväestöön. On kuin evakkolasten kokemusten merkittävyyttä ei olisi tiedostettu, vaikka evakkolasten kokemat menetykset ovat olleet suuret ja monet evakkolapsista kärsivät yhä posttraumaattisista oireista. Näiden kokemusten sivuuttaminen ja puhumattomuus ovat muodostaneet evakkoajasta taakan, jota evakkolapset ovat kantaneet mukanaan koko elämänsä ajan. On ymmärrettävää, että evakkoaikana lasten fyysisiin, psyykkisiin, sosiaalisiin ja henkisiin tarpeisiin ei ole voitu vastata kaikilta osin.

Tällöin ei myöskään ole yleisesti tiedostettu lapsuuden kokemusten vaikutusta myöhempään elämään (Kuorsalo & Saloranta 2005, 8). Mutta miksi asioista vaietaan yhä? Miksi evakkohistoria on unohdettu tai haluttu unohtaa? Oman tutkielmani yhtenä tavoitteena on murtaa tämä vaikenemisen muuri ja tuoda esiin evakkolasten ääni. Heidän tunnemuistonsa ovat yhä pitkälti tutkimaton maaperä, vaikka evakkojen kulttuuritaustaa onkin tutkittu paljon. Voin tutkijana yhtyä erään evakkolapsen sanoihin ja todeta ”*Suomen historian olevan kirjoitettu kokonaan vasta sitten, kun on otettu myös tunnetieto esille*” (DVD4, 22.04).

Jotta voin ymmärtää evakkolasten tarinoista esiin nousevia merkityksiä, on minun välttämätöntä tuntea se historiallinen tilanne, jota he elivät. Tutkielmani historiallinen konteksti sijoittuu suureen yhteiskunnalliseen murrosvaiheeseen, talvi- ja jatkosodan aikaan. Sota vaikutti dramaattisesti ihmisten elämään rikkoen arjen rakenteen ja tehden normaalin elämänsä mahdottomaksi. Evakkolapset joutuivat elämään lapsuuttaan tiettyjen historiallisten ehtojen vallitessa. He eivät voineet valita elämän olosuhteitaan, vaan joutuivat pakon sanelemana luopumaan kodistaan ja kotiseudustaan, ilman tietoa seuraavasta yösiijasta. Kodin teeman ympärille rakentuu ensimmäinen tutkimuskysymykseni:

1. Millaisia tunteita kodin ja kotiseudun pakkomenetyksellä on tuonut evakkolasten elämään?

Aineistosta nousivat toistuvasti esiin maininnat puhumattomuuden vaatimuksesta. Sota-aikana lasten odotettiin pärjäävän omaehtoisesti ja vähättelevän omia tunteitaan sekä avun tarvettaan. Kuitenkin lapset kantoivat huolta tulevasta, voimatta useinkaan jakaa tunnetta kenenkään kanssa. Sota, sitä seurannut evakkous, menetetyt kodit ja kotiseudut olivat pitkään vaiettuja asioita. Vielä sodan jälkeenkin ajateltiin, että sodasta ja sen vaikutuksista on parempi olla puhumatta. Mennyttä ei saanut kaivata. Menneestä ei saanut puhua. Mennyttä ei kuitenkaan voi ohittaa.

Aineistoni elämäntarinat kertoivat myös syrjinnän kokemuksista. Myös Pirkko Sallinen-Gimpl (2005, 27–28) on omassa laajan perinneaineistoon pohjautuvassa asutustutkimuksessaan havainnut evakkolasten kohdanneen uusilla asuinalueillaan erilaisia kantaväestön ennakkoluuloja, vaikkakin vain vähäisessä määrin. Näiden ilmiöiden selvittämiseksi olen muodostanut alkuperäisten tutkimuskysymysten rinnalle kaksi uutta tutkimuskysymystä:

2. *Miksi evakkolapset joutuivat kokemaan syrjintää omassa kotimaassaan?*
3. *Miksi evakkolapset eivät saaneet puhua sota-ajan kokemuksistaan?*

Evakkolapsista kasvoi kuitenkin vastuuntuntoisia toimijoita, vaikka sota-ajan lapsuuskokemuksiin mahtuvat niin kodin ja kotiseudun menetys, lapsuuden menetys kuin kaiken kattava surukin. Moni evakkolapsista on osannut kääntää sota-aikana eletyn lapsuutensa voimavaraksi ja siten osoittanut, että vaikeistakin kokemuksista voi selvitä. He ovat säilyttäneet toivonsa ja selvinneet vastoinkäymisistä.

4. *Mitkä ovat olleet evakkolasten selviytymiskeinot?*

Tutkimustulosten merkitys

Sosiaalityön intressinä on syrjäytyneiden ja alioikeutettujen ihmisten aseman parantaminen ja ihmisten arkielämästä lähtevän selviytymisen tukeminen. Työn käytäntöihin kuuluvat yhteiskunnallisen tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen. Sosiaalityön tehtävänä on löytää kullekin yksilölle sopivat uudet elämisen mahdollisuudet. (Raunio 1999, 375–376.) Kyse on ”giddensiläisestä” elämänpoliittisesta ajattelusta, jonka mukaan ihmisten elämässä tulisi kaavamaisen elämäntavan korostamisen sijaan edistää ennen kaikkea toisia mahdollisuuksia. Kyse on myös identiteettityöstä, kolhuja kokeneiden identiteettien korjaamisesta sekä ihmisen itsekunnioituksen kehittämisestä. (Raunio 1999, 377; Roos 1996, 217.) Sosiaalityön tavoitteet ovat vahvasti yhteiskuntapoliittisia ja uusien ammattikäytäntöjen löytämiseksi tarvitaan jatkuvasti uutta tietoa. Tutkielmani tuloksilla näen olevan kolmenlaista yhteiskunnallista merkitystä: vaikenemisen muurin murtaminen ja äänen antaminen

evakkolapsille, virallisen sotahistorian haastaminen tuomalla esiin evakkolasten tarinoista nouseva hiljainen tieto sekä suomalaisten lasten ja Suomeen saapuvien lasten elämänhallinnan parantaminen evakkolasten esiin tuomilla selviytymiskeinoilla.

Ensinnäkin tutkielmani tekee historiaa eläväksi ja antaa äänen tätä historiaa eläneille ihmisille. Tutkielmani aineisto koostuu evakkolasten muistoista ja vaikka nämä muistot ovat menneisyyttä, menneisyys ei ole kuollutta. Menneisyys elää vahvasti juuri muistoissa, jotka kertovat elävästi ja yksityiskohtaisesti niistä tapahtumista, joita kertoja itse eli, näki, kuuli, koki ja tunsi. Eletyn elämän yksityiskohtaiset kuvaukset tekevät historiasta elävän. Vuosien 1939–1944 aikana lähes miljoona suomalaista lasta eli lapsuuttaan sodan keskellä. Näiden lasten ääntä ei ole kuunneltu riittävästi. Evakkolasten muistot haastavat virallisen tiedon tuomalla esiin niin sanotun toisen tiedon – täsmätiedon, hiljaisen tiedon, vastatiedon. Sukupolvien välinen muistojen vaihto on tärkeää. Tuomalla esiin evakkolasten muistoja ja elämäkokemuksia, pidän omalta osaltani menneisyyttä elossa. Myös evakkolapset itse kokevat tärkeäksi ja voimaa antavaksi kokemukseksi evakkoudesta puhumisen. Eräs evakkolapsi on kiertänyt useissa eri kouluissa puhumassa vaikeista elämäkokemuksistaan ja kuvaa nuorelta koululaiselta saamaansa positiivista palautetta sanoin ”*Elämäni paras todistus, josta olen saanut niin paljon voimaa, että jaksan taas viedä asiaa eteenpäin*” (DVD1, 22.59).

Ajatuksesta, meidän historiamme on toisten nykyisyyttä, nousee tutkielmani tulosten toinen yhteiskunnallinen tavoite. Elämä voi asettaa lapsille monenlaisia haasteita. Sota, kodin jättäminen ja muutto uuteen ympäristöön ovat maailmanlaajuisesti ajankohtaisia aiheita vielä tänäkin päivänä. Ensimmäisen maailmansodan uhreista oli siviilejä 11 prosenttia, toisessa maailmansodassa puolet. Vietnamin sodan siviiliuhreja oli jo 85 prosenttia ja Libanonin sisällissodassa lähes 90 prosenttia. Sotien siviiliuhrien määrä kasvaa jatkuvasti ja samalla kasvaa myös pakolaisten määrä. (Sallinen-Gimpl 2005, 18.) Vaikka pakolaislasten kohdalla historiallinen ja kulttuurinen konteksti ovat erilaisia kuin evakkolapsilla, kokemukset ovat yhteisiä.

Ehkä voimakkain yhteinen kokemus suomalaisilla evakoilla ja tämän päivän pakolaisilla on syrjinnän kokemus. Vaikka historiankirjoitus puhuu helposta ja nopeasta sopeutumisesta, evakkolasten tarinoissa korostuvat kokemukset outoudesta, vieraudesta ja yksinäisyydestä. Toiset heistä kertovat kantaneensa koko ikänsä ”erilaisuuden viittaa” harteillaan. Heidän tarinoistaan löytyy useita esimerkkejä selittämättömästä ilkeydestä, jota he uusilla asuinseuduillaan joutuivat kohtaamaan. Vaikka evakkolasten matkasta on kulunut jo vuosikymmeniä, näyttää siltä, että mikään ei ole muuttunut. Tämän päivän maahanmuuttajiin suunnatuin tutkimuksin on voitu osoittaa, ettei syrjintä ole vielä poistunut yhteiskunnastamme. Ei edes yhdenvertaisuutta tukevin eikä syrjintää vastustavien lainsäädännöllisten toimenpiteiden myötä. Monet kotimaansa jättämään joutuneista maahanmuuttajista kokevat itsensä keskuudessamme leimatuiksi ja ulkopuoliksi. He kokevat, ettei valtakulttuurimme arvosta heidän uskontoaan, elämäntapojaan eikä arvojaan. He eivät koe olevansa haluttuja, vaan torjuttuja ja oudosti erilaisia. Nämä kokemukset johtavat marginalisoitumisen tunteisiin ja vaikeuttavat näin maahanmuuttajien sosiaalista ja kulttuurista sopeutumista uuteen kotimaahansa, Suomeen. (Sabour 2003, 87, 98; Sabour 2001, 19–31.) Nyky-Suomen rajojen sisäpuolelle siirtyi talvi- ja jatkosodan seurauksena yli 400.000 omanlaisensa kulttuurisen taustan omaavaa evakkoa. Suomalainen yhteiskunta on kertaalleen laajamittaisesti näyttänyt kyvyttömyytensä sietää erilaisuutta. Näistä virheistä on nyt aika ottaa oppia. Evakkolasten selviytymiskeinoista toivon löytyvän apua tämän päivän maahanmuuttajalasten sopeutumisen edistämiseksi.

Evakkolasten ja maahanmuuttajien toisilleen tarjoama apu voi parhaimmillaan olla vastavuoroista. Evakkomatkan ja evakkoajan tunnelmat ovat taltioituneet syvälle evakkolasten muistiin. Evakkomatalla lapset aistivat äidin hädän, pelon ja kiireen sekä härkävaunuissa vallinneen kaaoksen ja nyt pelkät äänet, hajut tai kosketukset voivat laukaista muistot näiltä ajoilta. (DVD4, 2.35.) Vuosikymmenten jälkeen eräs evakko toteakin olevansa ”*tunnemuistopaketti*” (s. 7). Lapsena itseään suojatakseen hän on painanut vaikeat kokemuksensa ja niitä seuranneet ahdistavat muistot syvälle sisimpäänsä, ”*paketoanut muiston tiiviiseen pakettiin*”. Tämän paketin aukaisemiseen ei hänen mukaansa yksi ihmiselämä riitä, mutta hän kokee vapauttavana jo yhdenkin kätketyn tunnemuiston palauttamisen pintaan ja tietoisuuteen. Pakolaislapset voivat

toimia peilinä evakkolasten tunteille. Television välittämät kuvat pakolaisleireiltä ja tämän päivän lasten kärsimyksistä aiheuttavat aineistoni evakkolapselle sisäistä ahdistusta ja samaistumisen tunnetta (DVD4, 3.14). Tunne on tuskin ainutlaatuinen? Hän on vakuuttunut siitä, että kyseessä on juuri muistitieto, joka kumpuaa hänen omista kokemuksistaan. Pakolaislapset voivat auttaa suomalaisia evakkolapsia löytämään omat tunnemuistonsa

Selviytymistarinat ovat tarpeen myös kotimaan lasten auttamiseksi. Vaikka Suomi on yksi maailman vauraimmista maista ja meillä lasten elämää turvataan monenlaisella lainsäädännöllä, suomalaisten lasten pahoinvointi on tutkitusti lisääntynyt (ks. esim. Järventie & Sauli 2001 ja Järventie 1999). Ongelma- ja kriisitilanteet voivat tulla esiin esimerkiksi koulukiusaamisena, jota vastaan taistelu vaatii jatkuvasti moniammatillista yhteistyötä järjestöjen, ministeriöiden, opetushallituksen ja poliisin voimin (Opetushallitus). Toisaalta jo elämä itsessään on haaste. On mahdotonta elää siten, että pystyisi välttämään kaikki elämän epäsuotuisat kokemukset. Kun puhutaan kaikkein heikoimpien selviytymisestä, on kysyttävä, miten voimme auttaa heitä selviytymään. Heikoimmilla tarkoitan tässä lapsia, joilla ei itsellään ole juurikaan vaikutusmahdollisuuksia elämänselänsä. Ei mahdollisuuksia tehdä elämästään hyvää tai edes kohtuullisen hyvää. Vaikeasta lapsuudesta selviytyminen on aina ajankohtainen aihe. Haluankin analyysissäni tuoda evakkolasten elämäntarinoista esiin sellaisia selviytymiskeinoja, joista voi olla apua myös lasten jokapäiväiseen elämäntarintaan.

4 KOTI ELÄÄ MUISTOISSA

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni koskee niitä jälkiä, joita kodin ja kotiseudun pakkomenetyt sekä rankka evakkomatka jättivät evakkolapsiin. Mitä tunteita nämä kokemukset heissä herättivät? Vaikeiden kokemusten ja tapahtumien jättämät jäljet ovat erilaisia elämänkaaren eri vaiheissa ja onkin syytä huomioida, että tapahtumiin suhtautuminen oli lapsuudessa hyvin toisenlaista kuin mitä se on ollut aikuisuudessa. Lapsen koti rajoittui aineistoni mukaan kotitaloon ja sen pihapiiriin, kun taas aikuisuudessa kodin käsite laajeni kattamaan koko kotiseudun. Siksi analysoin aineistoani kahdessa eri kontekstissa: lapsuudessa ja aikuisuudessa.

Kaikkia evakoiden kertomuksia yhdistää koti-ikävän tunne ja mielessä on usein ollut haave kotiinpaluusta. Välirauhan aikana vuonna 1941 osa karjalaisista evakoista pääsi palaamaan takaisin kotiseudulle. Tämä Karjalan jälleenrakennusvaihe vaati paljon ruumiillista työtä ja henkistä sekä aineellista pääomaa. Kuitenkin kaikkien vaikeuksien vastapainona oli ilo kotiinpaluusta ja toive saada koti ja kotiseutu ennalleen. Kertaalleen menetetty haluttiin takaisin. Useimmat karjalaiset uskoivat nyt saavansa asettua entisiin oloihinsa loppuiäkseen. Paluuhetki kotiin on ollut monelle siirtokarjalaiselle hyvin voimakas elämys. (Waris 1952, 167–169.) Kertaalleen tuhoutunut kotitalo rakennettiin omin käsin uudelleen valmiiksi, pellot kylvettiin ja satoa odotettiin. Rauha ei kuitenkaan kestänyt ja jatkosodan alussa raja-alueet tyhjennettiin jälleen asukkaista. Edessä oli toinen ja tällä kertaa lopullinen lähtö.

4.1 Lapsuudessa koetut tunteet

Sota teki Karjalankannaksella asuvien evakolasten kotoa lähdöstä kiireisen ja dramaattisen. Lähdön hetkellä sodan taktiikkaan kuului kylien polttaminen, jotta vihollinen ei voisi yöpyä niissä. Kuorma-auton avolavalla poiskuljetetun lapsen viimeinen näky rakkaasta kodistaan ja kotiseudusta saattoikin olla palava pitäjä. Lapselle palava koti on särkyneet muisto. (Oksanen 2007, 69–77.) Kotoa lähtö sodan

vuoksi oli äkillinen elämänmuutos, johon lapsi ei mitenkään voinut varautua ja jota hän ei myöskään voinut ymmärtää. Lähtö herätti monia kysymyksiä. Se herätti myös tulevaisuuden alaluvuissa kuvattuja erilaisia tunteita ja jätti syviä jälkiä.

”Pahalta tuntui jättää turvallinen koti. Vaihtoehtoa ei ollut. Kotiovi sulkeutui, emmekä tienneet, voimmeko sitä enää koskaan avata... Kauankohan sota kestää? Mihin meidät viedään? Milloin pääsemme takaisin kotiin?” (s 373.)

Myös Vilma Hänninen (2003, 70; Singer 1995) on tutkinut elämänmuutostilanteisiin liittyviä elämäntarinoita ja todennut voimakkaisiin elämänmuutoksiin liittyvän voimakkaita tunnereaktioita. Tunteiden taustalla ovat juuri arvot: se, mikä on ihmiselle arvokasta, on myös tunteita herättävää. Voimakkaimmat tunnekokemukset liittyvät keskeisten elämänarvojen toteutumista uhkaaviin tekijöihin, jollaisiksi tulkitsen evakkolasten kokeman sodan, kodin pakkomenetyksen ja sitä seuranneen turvattomuuden.

4.1.1 Pelko, järkytys ja huoli

Sodan syttyessä ja evakuoitien alkaessa lapsi ei voinut käsittää, mitä on tapahtumassa. Miksi perheen koti pitää jättää ja minne lähdetään? Mielen täytti neuvottomuus: kuinka kauan olemme poissa? Onko lähtö lopullinen? Mitä ottaa mukaan ja mitä jättää? Evakkoajan majapaikoissa lapset pohtivat, toistuvatko nämä kokemukset? Elämäntarinoista on aistittavissa lasten kokema suuri huolen, pelon ja järkytyksen määrä, vaikkei tuntemuksia juuri näillä termein kuvattaisikaan. Kyseessä on trauma, jonka aiheuttamaa tuskaisuuden kokemusta ei Peter A. Levenen (2008, 51, 57) mukaan edes voi välittää sanoin. Traumatisoituneen ihmisen oireisiin kuuluvat juuri tulkitsemani kaltaiset ahdistus- ja pelkotilat sekä suoranainen paniikin tunne.

”Illan pimentyessä isä polki väsyneenä kotiin ja sanoi lyhyesti, että matkalaukut on pakattava ja puolen tunnin kuluttua oli lähdettävä asemalle, että ehtisimme yhdeksän junalle...Syntyi hätä ja touhu. Nytkö oli lähdettävä? Minne? Mitä me tekisimme tuolla oudossa osassa Suomea, jossa ei olla koskaan käyty? Koska pääsemme taas kotiin? (s. 418)

Evakkolasten pelko ja huoli kohdistuivat hyvin erilaisiin asioihin. Nuoresta iästään huolimatta lapset kantoivat muun muassa huolta perheen tulevasta toimeentulosta. Etenkin jatkosodan evakkoon lähdön kohdalla korostui katkeruus toimeentulon jättämisestä. Kotiseudulle jäivät talvisodan tuhoaman ja nyt korjatun kodin lisäksi karja sekä omin käsin kylvetyt pellot tulevine satoineen.

”Oli saatu korjatuksi kaikki sodan aiheuttamat vahingot. Myös pellot oli saatu kunnostetuiksi ja toukotyöt tehdyiksi. Toivottiin hyvää kasvua ja odotettiin uutta satoa syksyllä. Viimeisenä korjaustyönä touonteon jälkeen oli enää pihapellon reunassa olevan ladon seinien laudoitus. Sekin oli pian tehty.

Sitten tuli kesäkuun 9 ja 10 päivä. Karjalan kannakselta alkoi kuulua kummia. Venäläiset olivat alkaneet ennenkuulumattoman suurhyökkäyksen. Suomalaisten oli ollut pakko perääntyä. Kannakselaisen siviiliväestön edessä oli uusi evakkomatka. Ja kovassa kiireessä nytkin. Mitenhän tässä käy meidänkään? Välähti mieleemme?

Nyt kuunneltiin huolestuneina radion uutisia ja Laatokan yli kantautuvaa kaukaista tykkien jylinää Kannakselta. Elettiin päivästä toiseen. Toivottiin parasta, pelättiin pahinta. Vähän myöhemmin alkoi kuulua samanlaisia uutisia myös Itä-Karjalan, Aunuksen ja Syvärin rintamilta. Venäläiset etenivät sielläkin, suomalaiset perääntyivät, vetivät joukkojaan pois. Vetivät niistä osan Kannakselle. Samalla kun tykkien jylinä koveni Kannaksen suunnalta, alkoivat tykkien jyskeet kuulua myös idästä ja kaakosta. Samoin uusi evakkojen virta lähti taas liikkeelle Suojärven ja Salmin suunnilta kohti länttä. Niinköhän tässä käy myös meillekin, ajattelimme.” (s 156.)

”Huoli sodasta ja isästä tietysti kuitenkin säilyi. Mummola oli vanha torppa, jossa ei ollut sähköä, ei radiota, puhelimesta puhumattakaan. Niinpä kävin iltaisin serkkujeni kanssa naapurissa vajaan kilometrin päässä kuuntelemassa iltauutiset ja niiden tietojen kanssa sitten tulimme takaisin mökille. Meidän tehtäväksemme jäi myös tuoda tieto sodan loppumisesta ja Viipurin menetyksestä. Sinne jäi kotimme ja perheemme liikeyritys, tunne oli tyrmistyttävä ja vaikea uskoa. Mihin me nyt menemme, mitä teemme.” (s 223.)

Myös Tiina Silvastin (2001, 273, 281–282) talonpoikaista elämäntapaa koskevassa tutkimuksessa korostuu raskaus luopua itse yllä pidetystä, omin käsin rakennetusta fyysisestä kodista sekä kotiin liittyvästä toiminnasta, karjanhoidosta ja maanviljelystä. Evakoiden omin käsin rakentamat kodit, peltojen kyntö, kylvö ja karjanhoito tehtiin

lopulta vain vihollista varten. Voimakkaita tunteita aiheutti luopuminen sekä kodin ensimmäisestä tasosta, kodista tilana, että kodin toisesta tasosta, kotiin liittyvästä rakkaasta toiminnasta (ks. myös Granfelt 1998, 104–105).

Evakkolapsen koti rakentui ennen kaikkea sinne kuuluvista ihmisistä (ks. luku 7.1.2, myös Junto & Vilkkonen 2005, 130). Kodin menettäminen aiheutti lapsessa pelkoa myös menetettyyn kotiin kuuluneiden läheisen ihmisen menettämisestä. Pelko tuli esiin etenkin evakkomatkoilla, tuntemattomissa paikoissa ja tuntemattomien ihmisten keskellä. Toisten kohdalla tämäkin pelko kävi toteen lisäten menetyksen suuruutta.

”Yhtäkkiä mummon vantuskäsi irtosi kädestäni, ympärilläni isoja ihmisiä ihan kiinni, painavina, vain vieraita mahoja ja selkiä, tuuppivia kasseja, vieraita hajuja ja korkealta katsovia kasvoja, minua tukahdutti, kauhu patosi sydämen, kammotti enemmän kuin koskaan ennen.” (s 234.)

”Syvältä lapsen sisimmästäni kumpuaa kauhein mahdollinen asia maailmassa: äidin ja isän kuolema. Tunnen itseni niin heiveröiseksi ja avuttomaksi, etten ilman vanhempia selviä elämässäni.” (s 29)

”Isä kirjoitti äidille joka päivä [rintamalta] kirjeen tai kortin. Ja kerran taas oli ”pian” – hän on oman kodin pihalla jälleen. Mutta siihen ne kortit ja kirjeet loppuivat.. Pappi oli käynyt jo kaksi kertaa pihapiirissä ja se kolmas kerta oli, kun tuli talon alakertaan suruviestin kera. Se ei unohdu koskaan lapsen mielestä.. Se tiesi lapsille isän menetystä ja äidille puolison menetystä. Neljä orpoa jäi silloin ilman isää ja pikkuinen vauvakin oli vielä tulossa. Hän ei koskaan tavannut isäänsä.” (s 537.)

Evakkomatkoilla lapset joutuivat näkemään järkyttäviä asioita, jotka vahingoittivat heidän mieltään. Kuolleen ihmisen näkeminen on todettu yhdeksi tällaiseksi voimakkaasti traumatisoivaksi kokemukseksi (Levine 2008, 34).

”Istuimme junassa. Omenia tippui hyllyiltä. Vanhukset itkivät. Vaunun läpi käveli lotta ja sanoi: Ulos ei saa katsoa. Kun hän poistui vaunusta, me lapset raotimme heti ikkunanverhoja ja näimme merkillisiä kasoja ulkona. Laitoimme verhot kiinni ja katsoimme peloissamme toisiimme. Nousimme seisomaan ja avasimme verhot uudestaan silmät kauhusta suurina – oliko nuo ihmisiä, pinossa kuin halot. Juna jatkoi matkaa kohti tuntematonta.” (s 280.)

Monet evakkolapset pelkäsivät kokemusten toistuvan. Kodin äkillisen jättämisen aiheuttama trauma ja evakkomatkan järkyttävät kokemukset rakensivat lasten mieliin lakkaamattoman vireystilan, jatkuvan tunteen vaarasta. Kyse on traumaattisesta ahdistuksesta joka on syvällekäyvä kokemus, itsepintainen tietoisuus uhan olemassaolosta (Levine 2008, 176). Traumaattinen ahdistus ilmeni lapsilla jatkuvana huolestuneisuutena ja pelkona.

”Itse sain monena vuonna marraskuun viimeisenä päivänä jonkinlaisen pelkokohtauksen, joka ilmeisesti johtui siitä, kun sotilas tuli silloin vuonna 1939 Karjalassa kotiimme ja antoi evakuointikäskyn ja raskas evakkomatka alkoi. Kaikki kotoinen ja tuttu menetettiin. Pelkäsin, toistuvatko nuo samat kauhut täällä sijaiskodissa paikassa x... Niin tiukassa on lapsen pelko.” (s 385.)

4.1.2 Yksinäisyys ja hylätyksi tulemisen tunne

Elämäntarinoissa vieras ympäristö korosti yksinäisyyden tunnetta. Sota vei aikuisten voimat sekä huomion ja lapset kokivat jäävänsä syrjään. Toisinaan vanhemmat ajattelivat lapsen parasta ja veivät hänet sukulaisten luo turvaan; toisinaan taas lapset kadottivat evakkomatkan aikana äitinsä hetkeksi. Aineistoni evakkolapsia ei todellisuudessa koskaan hylätty, mutta lapsi kuitenkin koki edellä mainitun kaltaiset tilanteet hylkäämisenä. Hylkäämisen tunne jäi syvälle kiinni lapseen ja seurasi lasta vielä sodan jälkeenkin. Vaikka ympärillä oli muita ihmisiä, vain vanhempien läsnäolo poisti tunteen. Seuraavassa sitaatissa evakkolapsi on sodan jälkeen 1950-luvulla partioleirillä.

”Leirillä päivän verran oltuani minut valtasi kova koti-ikävä. Yritän piilotella sitä monin tavoin, mm. olemalla kauan puuseessä. Ikävä ei hellittänyt. Tunsin kuolevani siihen paikkaan. Tuskissani kerroin ikävästäni leirin johtajalle. Hän suhtautui vaikeuteeni ymmärtävästi ja otti yhteyden kotiin. Jonkin ajan kuluttua isä tuli hakemaan minut leiriltä pois. Oloni oli nolo ja helpottunut.” (s 22.)

4.1.3 Menetetty lapsuus

Moni evakkolapsi koki lapsuutensa loppuneen sotaan. Heistä tuli aikuisia liian varhain. Myös Pirkko Sallinen-Gimpl (2005, 22–23) on tutkimuksessaan havainnut joillekin evakkolapsille kehittyneen ikäänsä nähden jopa liiallisen vastuuntunnon. Isän lähtiessä rintamalle ohjeisti hän usein poikiaan pitämään huolta perheestä. Evakkotytöt taas huolehtivat nuoremmista sisaruksistaan äidin tehdessä työtä. Vastuu tuli varhain.

”Pommisuojaassa, Viipurin asemarakennuksen alahallissa sitten seistiin vierä vieressä niin kuin ne kuuluisat sillit, sillä ihmisiä oli loputtomasti. Tämä on se aika ja paikka, josta minun aikuisuuteni kai alkoi [4-vuotiaana], sillä kun vaara oli ohi ja kovaääninen kehotti ihmisiä poistumaan järjestyksessä naiset ja lapset ensin ja sitten miehet, minä luokittelin itseni mieheksi ja jäin seisomaan paikalleni.” (s 302.)

Sodan myötä evakkolasten elämä täyttyi jatkuvista muutoista paikkakunnalta toiselle. Paitsi liiallinen vastuu myös jatkuvasti muuttuvat olosuhteet vaativat lapselta ikätasoonsa nähden suurta sopeutumiskykyä. Jatkovaa kykyä luopua entisestä ja sopeutua uusiin, kulttuurisesti ehkä hyvinkin erilaisiin oloihin.

”...lasten juostessa suojaan jotakin vihollisen konetta, joita lenteli yhtäkkiä talomme ylitse. Ja kaikki alkoi, ja loppui lapsuus niihin kuuteen päivään, kun tuli lähtö kotoa. Vain kuusi päivää sodan syttymisen jälkeen! Näin se loppui lapsuus joittenkin kohdalla! Ja niin alkoi kaikenkattava kulkeminen ja kodin kokoaminen milloin minnekin.” (s 460.)

4.1.4 Outouden ja vierauden tunne

Evakkojen vaellus oli pitkä, eikä se päättynyt edes heti sodan loputtua. Maaseudulta evakuoidut joutuivat muuttamaan usein, sillä siirtoväkeä haluttiin tasata eri läänien välillä. Sodan kokeneet muistavat muuttaneensa sota-aikoina pahimmillaan lähes kaksikymmentä kertaa. Pelkkä fyysinen majapaikka ei kuitenkaan pystynyt rakentamaan lapselle kodin tuntua. Evakkolasten ympäristö vaihtui tiheään ja lapsen elämä oli jatkuvaa uudelleen aloittamista sekä uuteen ja outoon tottumista. Tämä pakotettu kiertolaisuus merkitsi lapselle oman maailman järkkymistä. Kun lapsi ehti sopeutua uuteen paikkaan, oli taas jatkettava matkaa. (Oksanen 2007, 82–84.)

Outouden tunne syntyi sekä vieraasta ympäristöstä että vieraista ihmisistä. Se liittyi uuden paikan puutteellisiin sosiaalisiin suhteisiin, ruumiillisen tilan vierauteen ja sitä kautta syntyvän paikan kokemisen outouteen (ks. myös Huttunen 2002, 98).

”...alussa tuntui oudolta ja vieraalta...” (s 215).

”..siihen oli tulokkaan kohdalla kuitenkin vielä aikaa, ja alkuun pääseminen jälleen kerran vieraiden joukossa tekee elämisen epämiellyttäväksi.” (s 218).

Myös Anni Vilkkonen (2001, 60) on todennut, ettei kodin tunnun luomiseen riitä pelkät fyysiset ympäristötekijät. Muutto ja paikoilleen asettuminen ovat ohimeneviä vaiheita, mutta varsinainen asettuminen ja tilan haltuun ottaminen on pitkäkestoinen prosessi. Se vaatii sopeutumista moniin fyysisiin ja sosiaalisiin tilan uusiin muodostelmiin ja käytäntöihin. Elämänpiirin muutokseen liittyy uudelleen orientoituminen monin eri tavoin.

4.1.5 Ikävä

Elämäntarinoissa lapsuuden koti, kodin ympäristö ja leikkipaikat muistetaan ja kuvataan hyvin yksityiskohtaisesti. Evakkolasten muistoihin tulevat niin menetetyt kotiseudun näkymät, äänet, tuoksut kuin mautkin. Toisaalta tämä kuvaa lapsen rajoittunutta elinpiiriä; toisaalta kodin voimakasta merkitystä lapselle. Lapset lähtivät evakkomatkalta ennen kaikkea kotoa, kotitalosta ja kotipihalta.

Koti oli lapselle suhde hänelle rakkaan toiminnan eli leikin, ja sitä symboloivan ympärillä olevan tilan eli kotipihan, välillä. Leikki loi lapselle olotilan, jossa hän oli vapautuneesti luova ja keskittynyt, omassa maailmassaan. Hän aisti ympäristön virikkeet, mutta oli samanaikaisesti yhteydessä sisäiseen maailmaansa. Kytken lasten kotipihaan ja siihen kuuluviin leikkeihin kohdistuvan ikävän tunteen Granfeltin (1998, 104–105) kodin toisen ja kolmannen tason menetykseen. Koti ympäristöineen oli suhde lapsen, hänelle rakkaan leikin ja kotipihan tarjoaman leikkipaikan välillä. Se oli myös lapsen itsensä luoma alue, jossa lapsi pystyi eläytymään hänelle erityiseen toimintaan.

”Me asuimme kauniissa talossa kauniilla paikalla. Itse talo oli rakennettu harmaista hirsistä ja eteinen laudoista rakennettu. Talon takana oli puutarha, nurmikkoineen, kukkineen, omena- ja kirsikkapuineen ja marjapensaineen. Puutarhan puolella aivan ikkunoitten alla oli ihana nurmikenttä. Sitä ympäröivät marjapensaot, kirsikkapuut ja lukuista kukat kolmelta sivulta, neljännellä oli talo. Tämä nurmikko oli meidän lasten rakas ja mieluinen leikkipaikka.” (s 411.)

Evakkolapsille koti merkitsi paitsi kotitaloa ja sen pihapiiriä leikkeineen, myös kotiin kuuluvia eläimiä. Vaikka aikuiselle olikin selvää, ettei lemmikkejä voinut ottaa mukaan evakkomatalla, kuvastuu evakkolasten elämäntarinoista valtava suru lemmikkien menetyksestä. Aikuisen mielestä näennäisesti vähäpätöisellä tapahtumalla oli merkittäviä jälkivaikutuksia. Vilko (2001, 54) on todennut, ettei kodin tuntu koostu samoista aineksista aina ja kaikille. Lasten eri iästä ja elämänvaiheesta johtuen heidän kodin tuntunsa oli rakentunut eri aineksista kuin aikuisten. Lapselle kotiin kuuluvat eläimet rakensivat kodin tuntua ja niistä luopuminen vain vahvasti lapsen tuntemaan menetyksen voimakkuutta. Kun lapsi ikävöi kotiin, hänen ikävänsä kohdistui myös näihin konkreettisiin asioihin: lemmikkeihin ja leluihin.

”Tiltu-koira jäi pihalle pimeään ulvomaan niin haikeasti, että minua rupesi väkisinkin itkettämään. Pitikö Tiltukin jättää?” (s 418.)

”Varsinainen lähtö oli minulle tuskallinen, kun kissa piti jättää. Äiti oli yrittänyt laittaa sitä koriin, mutta se oli niin vauhko, että repi äidin kädet verille. Viimeinen näky kodistani Karjalassa oli portailla istuva kissa, jonka vieressä oli ruoka- ja vesikupit. Itkin äidille sitä, että kuka sille antaa ruokaa kun nuo loppuu. Äiti yritti lohduttaa, että kyllä se oppii etsimään itse ruokaa luonnosta.” (s 211.)

”Jeku makaa laiturin nokassa, kuono tassulla, inisee, itkee. Äiti, miksei me oteta Jekua mukaan? Se oli ensimmäinen kysymys, joka jäi vaille vastausta. Sen jälkeen kysymyksiä tuli yhä lisää, ja vastauksia yhä vähemmän.” (s 227.)

”Olin mummolassa kaikki kesät ja joululomat, poljin heinä latoon ja syötin pellon pientareella mansikoita puupalikasta ja kirjavasta kangaspalasta tehdylle nukelle, joka mielessäni kuvasteli ihanana silmänsulkijanukkena, joka jäi Petsamoon.” (s 236.)

4.1.6 Viha ja raivo

Ahdistustilanteessa lapsen suru ja katkeruus saattoivat purkautua vihan ja raivon tunteina. Levinen (2008, 111) mukaan kyse on traumaan liittyvästä turhautuneisuuden purkautumisesta. Oheinen evakkotyön päiväkirjamerkintä on vuodelta 1940. Hänen surunsa ja katkeruutensa kohdistui koko maailmaan ja suuri ikävänsä kotiin jääneisiin kotieläimiin, jotka olisivat tehneet lapsen mielen onnelliseksi, poistaneet surun ja katkeruuden.

”Maailmassa ei ole yhtään oikeutta. Voi kun minä olen surullinen ja katkera ja vihainen...Tekisi mieli itkeä. Jos olisi joku paikka jossa voisin itkeä, itkisin kaikki katkeruuteni. Kyneleet pyrkivät väkisin silmistä. Voi kun on ikävä Humua. Jos Humu olisi täällä rupeaisin ratsastamaan. A entä Tiltu [lemmikkikoira]. Voi kun on sitä ikävä. Mutta tiltu raukkaa emme näe enää koskaan. Tiltu on näet ammuttu. Voi voi!” (s 422.)

4.2 Aikuisuudessa koetut tunteet

Viimeisimmästä evakkomatkasta on pian 65 vuotta aikaa. Koska tutkielmani tarkoituksena on tarkastella menetystä elinkaarimalliin nojaten, analysoin seuraavassa sitä, minkälaisia vaikutuksia lapsuudessa koetulla kodin ja kotiseudun menetyksellä on ollut evakkolasten myöhempään elämään.

Traumaattisten kokemusten jälkivaikutukset eivät aina ilmene välittömästi oireet synnyttäneiden tapahtumien jälkeen. Vaikutukset saattavat pysyä piilevinä ja ne voivat jopa lisääntyä vuosien ja vuosikymmenten kuluessa. Kun ihminen alkaa palautumaan tunteiden piilottamiseen liittyvästä jähmettyneisyyden tilasta, pintaan saattaa nousta yllättäen hyvinkin äkillisiä ja voimakkaita tunnekuohuja, jopa raivon ja kauhun kokemuksia. Menneet tapahtumat palautuvat mieleen välähdyksenomaisesti aiheuttaen ahdistusta ja paniikkia. Laukaisevana tekijänä voi olla jokin uusi, rasittava elämänvaihe tai jokin muu poikkeuksellinen elämäntapahtuma. (Levine 2008, 51, 55, 121.) Vuosikymmeniä padottuina olleiden tunteiden purkautumista kuvastaa hyvin seuraava evakon aikuisuuden kokemus, joka syntyi ulkomaanmatkalla 54 vuotta evakkomatkan jälkeen.

”Aterialta vesisateeseen palattuani minuun iski kuin salama kirkaalta taivaalta elämäni kauheista kauhein kauhu, se nousi syvältä sisimmästäni kurkkuun asti. Kauhu valtasi joka soluni, tuntui kuin koko elämäni ajan lapsuuden paikasta X [Karjalassa] saakka minussa majoillut kauhu purkautuisi ulos, mistä vain pääsi. Minun oli pakko päästä pois tästä kauhun paikasta. Pitkin luostaria astelevat munkit muuttuivat yhtäkkiä kumman tutuiksi. Välähdyksenomaisesti tajusin: olen saarroksissa, minut on vangittu, en pääse pois, en enää pelastu, vaan kuolen. Munkit muuttuivat mielessäni valekaapuisiksi vihollisiksi, minun ja perheemme kodistamme paikasta X pois pakottaneiksi ”ryssiksi”. Nyt ne saivat minut kiinni, olen tuhon oma! Kauhu, jota olin padonnut sisääni vuosikymmeniä, jatkoi purkautumistaan.” (s 31–32.)

4.2.1 Juurettomuus

Elämäntarinat osoittavat, etteivät sota ja äkkilähtö kotoa katoa koskaan mielestä. Kodin menetys jätti evakoihin syvät haavat ja osa heistä kokee, ettei heillä tuon traumaattisen irtirepäisyn jälkeen ole enää ollut kotia, vaan ainoastaan asuntoja. Juntto (2001, 21) onkin todennut, että kodittomuutta voi tuntea, vaikka ihmisellä olisikin asunto. Myöskään Riitta Granfeltin (1998, 103) mukaan asunto ei aina muodostu asujalleen kodiksi. Sieltä saattaa puuttua kodin tuntu. Koti onkin yksilöllisesti eletty ja koettu tila, käsitteenä hyvin tunnelatautunut. Monelle evakolle lapsuuden koti on säilynyt läpi elämän ainoana oikeana kotina.

”Evakkouteni on tähän asti merkinnyt kahta kotimaata, Ruotsia sotalapseuden kautta ja Suomea, 32 muuttoja, 16 virkapaikkaa, yhtä tavallista työsuhdetta, kolmea korkeakoulututkintoa kahdessa eri yliopistossa, yhteensä vain 9 kuukauden 5 päivän virkavapaudella, kahta avioliittoa, yhtä leskeyttä, juurettomuutta; koskaan en ole tuntenut eläneeni kodissa, vain asunnossa” (s 284).

Pakotettu kodin jättäminen rakensi evakkoudesta evakkolasten pysyvän tunnetilan. Tuon tapahtuman jälkeen olo on tuntunut irtirepäistyltä ja juurettomalta. Menetettyyn kotiin ei ole ollut mahdollista pysyvästi palata ja moni toteaakin evakkomatkinsa yhä jatkuvan ja evakkouden jääneen asumaan itseensä.

”Minuun evakkous jäi asumaan. Se määrittelee, millainen olen, sen mistä kirjoitan.” (s 237.)

Riitta Granfelt (1998, 103) kuvaa kotia ”lähtevien laivojen satamaksi”: kodista lähdetään ja kotiin palataan, kotiin ikävöidään. Evakkolapsille pysyvä kotiinpaluu ei ole ollut mahdollista. Varsinkin aikuisuudessa vaikeaksi koetaan se, ettei ole paikkaa, johon palata juurilleen. Juurilla tarkoitetaan konkreettista yhteyttä suvun lähtöpaikkaan (Davydova 2003, 183). Koska tätä yhteyttä ei enää ole, evakkolapset kirjoittavat ”juurettomuudesta”. Se kuvastaa kaipuuta kotiin, omiin maantieteellisiin juuriinsa ja sukujuuriinsa (ks. myös Kristeva 1992, 182).

”Mutta nyt, vanhuuden kynnyksellä, yhä useammin koen yhä suurempaa haikeutena sen, ettei ole paikkaa minne palata omille juurilleen” (s 292).

Juurettomuuden tunteella näen olevan myös positiivisia puolia. Evakkous on kehittänyt evakkolapsille taidon löytää oma paikkansa lähes mistä tahansa. Juuret eivät sido heitä. ”Evakkomatka jatkuu” ja fyysisesti koti voi sijaita missä vain; merkitystä on ainoastaan halulla kiinnittyä tuohon tilaan. Kodin tunteen löytäminen onkin evakkolapsille lähinnä emotionaalinen kokemus (ks. myös Granfelt 1998, 108; Lauronen 1991, 71). Koti voi siten olla paitsi juridisesti oma koti täällä Suomessa, myös esimerkiksi lasten tai lastenlasten koti aivan toisella mantereella, kuten alla mainitusta kuvauksesta käy ilmi. Tärkeintä on tunteenomainen kiinnittyminen paikkaan. Kuten lapsuudessa (ks. luku 7.1.2) myös aikuisuudessa evakkolasten kodin tuntu rakentuu läheisten ihmisten rakkaudesta. Perhe on juurettomuudenkin tunteen peittävä voima ja kodin rakentaja.

”Lennän jossain New Yorkin ja Helsingin välillä, matkalla paikasta X [Yhdysvalloissa] tyttärenti ja lastenlasteni luota Suomeen, kotiini. Paikassa X [Yhdysvalloissa, tyttären luona] on Amerikan kotini. Tunnen olevani kotona siellä, missä on läheisyyttä ja rakkautta..” (s 2.)

4.2.2 Kaipuu

Elämäkerroissa korostuu lähtemättömän kaipuun tunne. Tunne on toisaalta selittämätöntä ”kaipuuta jonnekin”; toisaalta syvää ikävää menetetyille synnyinseudulle, jonne ei enää voi palata. Monet kokevat onnellisten aikojen jääneen lapsuudenkotiin: *”kotiseutu aina rakkain, muut vain korviketta”*. Kodin suurta merkitystä kuvaavat myös toteamukset: *”Kotia ei voi muistella ilman kyyneliä”*, *”synnyinseutu on syvällä sisimmässä”*, *”koti on aina mielessä”* ja *”kotiin on aina ikävä”*.

”Olen parina viime vuosikymmenenä miettinyt sitä mikä on karjalaisuuden ja sodan perintö kohdallani. Ensimmäisenä olen tiedostanut kaipuun jonnekin. Aina on ikävä jonnekin ja jotakin, vaikka pyrinkin luomaan kodin ja viihtyisyyden sinne missä kulloinkin olen.” (s 211.)

Vielä tänäkin päivänä – 65 vuotta tapahtuneen jälkeen – eräs evakkopoika kykenee kuvaamaan koti-Karjalassa ollutta koulutietään äärimmäisen tarkasti, kaikilla aisteillaan. Laura Huttunen (2002, 98) on kuvannut kotia paikkana, johon kiinnittyy muistin kartta, paikka josta ”olemme kotoisin”. Tätä paikkaa kaipaamme ja tähän paikkaan liittyvät aistivoimaiset mielikuvat ja muistot.

”Kuulen lehdestä satakielen, peipon ja monen muun lintulajin edustajan liverrystä. Samanaikaisesti katse tavoittaa monta kasvia ja kukkalajia täydessä kukinnossaan. Sisään hengitettäessä yhdistyi sieraimissa, hajuaiistissa suolaisen meriveden, tervaleppien, leskenlehtien ja monien muiden kasvilajien tuoksut ja samanaikaisesti iholla aisti miten auringon säteiden vaikutuksesta kosteasta, hiekkaperäisestä maaperästä nousi lämmin, ionisoitunut, väreilevä lämpöaalto. Jos vielä maistoi paikalta suolaheinää ja jäniksenleipää, löytyi siitä paikasta ihmisen kaikilla aisteilla tunnistettavia elementtejä.” (s 397.)

Vuosien kuluessa evakkolapset ovat pohtineet menetystään yrittäen rakentaa siitä ”vain” maallista. Aineistoni on kuitenkin osoittanut, että koti ei ole pelkkä kotitalo, fyysinen tila, vaan koettu, eletty ja voimakkaasti emotionaalinen käsite (ks. myös Granfelt 1998, 103). Vaikka evakkolapset ovat kylmällä ajattelulla yrittäneet ymmärtää ja hyväksyä tapahtuneen, ei kotiin liittyviä tunteita ole voitu ohittaa. Lapsuudenkoti oli

evakkolapselle arvokas paikka, siksi myös siitä rakentuneet muistot ovat arvokkaita. Se, mikä on arvokasta, herättää myös tunteita (ks. myös Hänninen 2003, 70; Singer 1995).

”Vaikka kaikkeen tuohon elämänvaiheeseen oli jo tapahtunut monta ihanaa ja muistettavaa tapahtumaa, tuo kodin jättö jäi aina muistoissa päällimmäiseksi, eikä ikinä kaipaus hellitä. Vaikka kuinka yrittää sitä ajatella, että se on vain maallista ja katoavaa...” (s 459.)

4.2.3 Minäkuvan hajoaminen

Kun evakkolapsi joutui sopeutumaan valtaväestön joukkoon, oma ulkopuolisuuden tunne korostui. Hän ei kokenut kuuluvansa ryhmään, vaan koki itsensä erilaiseksi. Evakkolasten esiin tuomissa erilaisuuden kokemuksissa voidaan mielestäni palata menneisiin aikoihin ja sosiaalisiin rakenteisiin. Tällöin ryhmään kuulumattomuuden perusteeksi riitti se, että on eri perheestä, eri heimosta. Myös eri uskonto saattoi sulkea ryhmän ulkopuolelle. Yhteisöön kuuluviksi luettiin vain ne, jotka olivat syntyneet kyseessä olevalla alueella sekä näiden syntyperäisten jäsenten jälkeläiset. (Kristeva 1992, 101.)

”Isot lumikinokset vain viitoittivat lähtöä silloin ja tarjosivat sen tapaisen vastaanoton maailmalla johon joutui lähtemään. Kylmän ja koleaan vastaanoton! Ei muuta, koko ikänsä sai kantaa sitä viittaa harteillaan, että oli erilainen kuin muut, vaikka oli samaa kansaa ja kulttuuria kuin kaikki muutkin. Ihminen ihmisten joukossa. Jotenkin se vain luokiteltiin eri kastiin, kuten tehdään nytkin pakolaisista..” (s 36.)

Koti on paikka, josta ”olemme kotoisin” (Huttunen 2002, 98). Normaalitilanteessa paluu lapsuudenkotiin tai ainakin kotiseudulle on mahdollista. Näin ihminen voi hakea vahvistusta omille juurilleen, jotka liitetään juuri synnyinseutuun. Kotiseutu voi parhaimmillaan toimia tutuna ja turvallisenä tukikohtana, jonne on hyvä palata. Myös maakuntahenkeä tutkinut Jukka Korpela (2003, 215) toteaa oman itsensä mieltämisen kannalta tärkeäksi tuntea juurena. Evakkolapsille kotiin paluu ei ole mahdollista. Heidän on ollut pakko oppia luopumaan ja elämään siellä, missä he kulloinkin ovat

olleet. Ajatukset ja muistot ovat kuitenkin vielä aikuisuudessakin olleet lapsuudenmaisemissa, ”osa itseä jäi Karjalaan”.

Tulkitsen kokemuksen minäkuvan hajoamiseksi, jota kuvaa hyvin Julia Kristevan (1992, 18–19) kuvailema sivullisuuden tunne, kokemus, ettei kuulu mihinkään paikkaan, eikä mihinkään aikaan. Alkuperä on menetetty ja juurtuminen uuteen tuntuu mahdottomalta, muisti vajottaa menneeseen ja nykyisyys on ratkaisematon. Tällöin ihmisen tila on kuin liikkuva juna, joka ei salli pysähtyä, koska mitään kiintopistettä ei ole. Lopulta voi käydä niin, että ihminen kadottaa myös minuutensa, Kristevan sanoin ”minä teen mitä halutaan, mutta se en ole minä – minä olen muualla, minä ei kuulu kenellekään, minä ei kuulu minulle...onko minää olemassa?”

”Oli tuossa kuvassa [kannakselainen minäkuva] muutakin, jota en pysty täysin vieläkkään yksilöimään. Ehkä pystymättömyys johtuu siitä, että sen kuvan muotoutuminen katkesi raa’alla tavalla, äkilliseen lähtöön kotoa... Minusta osa on jäänyt sinne kotiseudulle ja tuntuu erittäin pahalta, etten sitä enää tavoita.” (s 207.)

4.2.4 Pelko, ahdistus ja huoli

Sota jätti lähtemättömät muistot evakkolasten elämään. Evakkolasten kuvauksissa ahdistavat muistot heräsivät aikuisuudessa henkiin erilaisten aistimusten seurauksena sekä unissa. Kaiken tapahtuneen jälkeen elämä ei enää koskaan ole palannut ennalleen, vaan pelko ja ahdistus ovat seuranneet mukana läpi elämän. Levinen (2008, 117) mukaan tämä on tyypillistä traumatisoituneille ihmisille. He ovat usein kykenemättömiä selviytymään kokemuksensa herättämästä ahdistuksesta ja elävät elämäänsä osittain pelon vankeina kykenemättä täysin jatkamaan entistä elämäänsä.

”En tykkää lentokoneen surinasta, enkä ilotulituksista. Miust ne on surutulituksia. Kuulen aina korvissain sodan äänet” (DVD1, 9.25.)

”Muistikuvissa mustimman pilven heittää näky, nuori äiti pienen lapsensa kanssa palamassa junan vierellä. Näky on kulkenut unissa aikuisiälläkin. Miksi haamut eivät katoa??” (s 442.)

”Irtirepäisy sielunmaiseman syntysijoilta on jättänyt minuun syvät haavat, kauhun tunteen ja pelon. Nämä olen peittänyt sisimpääni, kätkenyt itseltäni ja muilta selviytyäkseni elämässä.” (s 12.)

”Pelko ja ahdistus ovat seuranneet koko elämän” (DVD1, 9.46).

Toisaalta evakot ovat kokeneet pelottavienkin muistojen purkautumisen esimerkiksi unien kautta helpottavaksi, eräänlaiseksi selviytymiskeinoksi. Kohtaamiensa muistojen ja niiden herättämien mielikuvien kautta he ovat oppineet tiedostamaan rajansa sekä kunnioittamaan kokemusten aiheuttamia tunteita. Heille on kehittynyt kyky nähdä menetys kasvun paikkana, joka on tuonut mukanaan myös jotain hyvää (ks. myös Furman 1997, 73–77).

”Unen viesti oli kuusi vuotta sitten sama mitä se on minulle tänäänkin: olet vapaa, älä anna vangita itseäsi äläkä itse sido liekaa jalkaasi, luota elämäsi, elämä kantaa. Vapauden ja elämään luottamisen suuntaa olen hyvinkin viime vuosina kulkenut sekä henkisesti että aikataulullisesti. Heti kun sidon ja kuormitan itseäni vastoin sisäistä ääntäni, ahdistuneisuusmittarini hälyyttää. Ahdistus on ystäväni, jota arvostan ja kuuntelen entistä herkemmin.” (s 31.)

Evakoiden kokema menetys näkyy tapana kätkeä oma halunsa. Läpi elämän he ovat kantaneet mukanaan huolentunnetta, jatkuvaa ”kaiken varalta pelkäämistä”. Elämäntarinoissaan evakkolapset kuvaavat tätä varovaisuutta esimerkiksi kiintymisen pelkona, joka on näkynyt heidän elämässään vaikeutena solmia ihmissuhteita. Kyseessä saattaa olla viivästyneen trauman oireet. Peter A. Levinen (2008, 42) mukaan käsittelemätön trauma saattaa tehdä ihmisestä varovaisen ja estyneen vääristäen näin sosiaalisia kokemuksia ja jopa tuhoten ihmissuhteita..

”En ole avioitunut enkä ole muutenkaan elänyt parisuhteessa. Olenkin pohtinut sitä, että johtuisiko se tästä karjalaisesta ja nimenomaan evakkotaustasta – ainakin osaksi. En uskalla kiintyä kehenkään – pelkään sitoutumista – ja vielä enemmän eroja! Kavahdan liian kiinteitä ystävyysuhteitakin.” (s 211.)

4.2.5 Vastoinkäymisistä vahvuuksiksi

Kaiken surun, ahdistuksen ja pelon lisäksi evakkojen kokema menetys kasvatti heitä monin tavoin. Ajan myötä näkökulma asioihin muuttui ja evakoille kehittyi kyky nähdä myös kokemansa kärsimyksen positiiviset seuraukset. Vastoinkäymiset muuttuivat vahvuuksiksi. Tarinoissa korostuivat taipumus nähdä toisen avun tarve, kyky huolehtia, kyky kantaa vastuuta ja kyky purkaa kokemuksiaan luovan toiminnan kautta. Furman (1997, 73, 80) on todennut, että traagisilla tapahtumilla on aina sekä pahoja että hyviä seurauksia ja vuosien kuluessa myös tapahtumien myönteiset puolet alkavat tulla näkyviin. Evakkolasten menetyksiin liittyvää tuskaa on helpottanut ajatus siitä, ettei kärsimys ole ollut turhaa, vaan että siitä on koitunut jotakin hyötyä joko heille itselleen tai muille ihmisille. Vaikka tunne onkin tärkeä, se ei kuitenkaan tee evakoiden kokemaa kärsimystä yhtään enempää oikeutetuksi.

”Saman kohtalon eläneet, saman outouden ja syrjäytymisen tunnot kipeästi kokeneet reagoivat tilanteeseen rakenteensa mukaisesti eri tavoin. Suurin osa selvisi henkisesti suurin piirtein kokonaisina ja jatkoi perheen tilanpitoa tai hankki ammatin muualta... Monet kantavat yksinäisyyden ja kriittisyyden katkeraa taakkaa läpi elämänsä. Jotkut asettivat kokemuksensa näkyvästi esille taiteen ja kirjallisuuden keinoin...Ei liene ihme, että nuo pulan ja orpouden vuodet kiskoivat meistä esiin monia poikkeuksellisia yksilöitä: erakoituneimmat puhkesivat myöhemmin kirjailijoiksi, taiteilijoiksi; sosiaalisimmat hakeutuivat puolueisiin ja hankkivat valtaa, joka heille niin kauan oli utopiaa... 40–50-lukujen Petsamolaisyyntä nuorista on tällä hetkellä moni kansakunnan kaapin päällä yhteisenä kansallisena kulttuuriomaisuutena ja heitä löytyy läänien ja kuntien sekä yritysten päättävissä elimissä.” (s 268.)

Evakkolasten kokemukset ovat asettaneet asiat oikeisiin mittasuhteisiin ja antaneet suhteellisuudentajua. Ne ovat antaneet myös apua ratkaista myöhemmin elämässä eteen tulleet ongelmat ja taidon sopeutua muutoksiin.

”Myös mahdollisuus verrata nykyajan ”ongelmia” niihin, joita sota-aikana ja sen jälkeen oli ratkottavana, antaa omanlaisensa näkökulman. Neuvokkuuden arvostaminen materiaalisen rikkauden edelle on varmasti myös tuon pula-ajan hedelmiä.” (s 292.)

”Hyvin monta muuttoa tehneenä, ympäristöstä, jopa maasta toiseen vaihtaneena ilman suurempia sopeutumisvaikeuksia voisin ajatella, että jo lapsuudessa sain oppia luopumaan tutuista puitteista. Elämä oli siellä minne itse oli sattunut päätymään.” (s 292.)

Eletty elämä on kehittänyt kykyä aistia toisen avun tarve. Kärsimys on jalostanut ihmistä, kehittänyt häntä henkisesti, luonut kykyä tuntea empatiaa toisia ihmisiä kohtaan, kykyä ymmärtää myös toisten ihmisten kärsimystä. Empatiakyvyn onkin havaittu kehittyvän muun muassa tilanteissa, joissa ihmiselle tapahtuu jotakin pahaa (Furman 1997, 75).

”Itseäni ajatellen voisin väittää, että taipumukseni huolehtia toisista ja huomata herkästi avun tarve juontaisi siitä, että jo aivan pienestä pitäen olen joutunut kantamaan vastuuta nuoremmistani sekä olemaan äidin käytettävissä” (s 291–292).

Evakkolasten kohdalla kyse on myös myönteisestä ajattelusta, kyvystä nähdä asiat hyödyllisellä tavalla. Positiivisen näkökulman löytyminen on vaatinut aikaa ja edellyttänyt evakoilta taitoa katsoa asioita riittävän monesta suunnasta (ks. myös Furman 1997, 84). Monen elämäntarinan taustalta on kuitenkin lopulta luettavissa kiitollisuus rikkaasta elämästä.

”Joskus tulee mieleen, miten paljon olisi jäänyt vaille, jos tätä surullista muistoa ei olisi. On ystäviä, jotka vain näin on oppinut tuntemaan – ja eiköhän koko elämänsuuntani ole toisenlainen kuin olisi ollut siellä. Olkoon miten on, hyvä näin kun on.. Vaikka muistot ovat surullisia, minä kiitän kaitselmusta niistä, sillä onhan elämä ollut niin rikasta ja kaunista kaikesta huolimatta. Sillä vaikka synnyinseutu on ollut ja on jatkuvasti rakas, ei siihen saa tuijottaa sokeasti näkemättä ja tunnustamatta sitä valtavaa näköalojen laajenemista, mikä kaikella on sentään ollut.” (s 436.)

”Kaikkea mitä on kokea saanut – se elämäkirja on melko täysi kaikkea mahdollista...ei iloa eikä surua puuttunut, mutta elämää se on ollut isolla kirjaimella.” (s 509.)

4.3 Pohdintaa kodin herättämistä tunteista

Kodin menetykseen liittyen aineistostani erottui selkeästi kaksi ajallisesti erilaista kontekstia: kodin menettämisen aiheuttamat tuntemukset lapsuudessa ja samaan menetykseen liittyvät tunteet aikuisuudessa. Lapsuudessa evakolasten koti rakentui erilaisista asioista ja siihen liitettiin erilaisia merkityksiä kuin aikuisuudessa. Pidänkin tärkeänä tarkastella kodin ja kotiseudun pakkomenetyksen vaikutuksia ihmiseen elämänkaarimalliin nojaten.

Lapsen elinpiiri oli huomattavasti rajatumpi kuin aikuisen. Lapsi liitti kodin menetykseen erityisesti hänelle merkityksellisiä asioita. Tällaisia olivat eläinten ja lelujen jääminen kotiin sekä kodin pihapiirin ja siihen liittyvien leikkien jättäminen. Lapset lähtivät evakkomatalle ennen kaikkea kotoa ja vasta myöhemmässä elämänkaaren vaiheessa kodin käsite laajeni koskemaan koko menetettyä kotiseutua ja myös tälle seudulle jäänyttä toimeentuloa, joskin kodin menettämisen myötä lapset kantoivatkin huolta perheen tulevasta toimeentulosta. Lapsille äkillinen lähtö kotoa synnytti pelon ja järkytyksen tunteita, evakkomatka ja joutuminen vieraaseen ympäristöön taas outouden ja vierauden tunteita sekä yksinäisyyttä ja hylätyksi tulemisen kokemuksia. Kodin menetyksen myötä he kokivat menettäneensä koko lapsuutensa.

Lapsena saatu sotatrauma säilyy läpi elämän. Evakolasten tarinat osoittavat, että menetystä on tavalla tai toisella käsiteltävä elämänkaaren eri vaiheissa yhä uudestaan ja uudestaan. Evakot menettivät kodin kaikki kolme tasoa: oman fyysisen kodin, kotiin kohdistuvan toiminnan ja sitä kautta rakentuneen oman henkilökohtaisen tilan (ks. myös Granfelt 1998, 104–105). Heidän menetystään kuvaa kodin kolmen tason vastakohtaksi rakentuva kodittomuuden tunne, johon kytkeytyy vahva emotionaalinen lataus. Tarinoissa kuvataan äärimmäistä kodin menetyksen aiheuttamaa kodittomuutta, oman kodin puutetta ja myös kotiseudun puutetta, joka aiheutti juurettomuuden tunteen.

Karjalan evakoista 55 prosenttia oli maanviljelijäväestöä (Sallinen-Gimpl 2005, 15). Tiina Silvasti (2001, 272–273) on todennut työn kytkeytyvän viljelijäperheissä vahvasti

kotiin. Maanviljelijän koti muodostuu sitä ympäröivästä tilasta ja metsästä, jota viljelijät omin käsin muokkaavat ja järjestävät. Suuri osa evakoista kadotti sodan myötä tämän kodin toisen tason ja sitä kautta rakentuvan oman, henkilökohtaisen tilan puutteen. Vieraassa ympäristössä menetys synnytti yksinäisyyden, erilaisuuden ja ulkopuolisuuden tunnetta. Elämänkaaren jossain vaiheessa monen evakkolapsen kodin kolmaskin taso, sisäinen koti, on ollut kadoksissa aiheuttaen pelon, ahdistuksen sekä minäkuvan katoamisen tunteita. Nämä tunteet ovat täysin normaaleja tunteita traumaattisen menetyksikriisin tietyssä vaiheessa (Granfelt 1998, 106).

Ajan kuluessa evakot ovat kuitenkin edenneet kriisissään ja nykyisessä elämänkaaren vaiheessaan he ovat löytäneet uudelleen kodin kolmannen tason ja onnistuneet myös säilyttämään sen. Granfelt (1998, 105) kuvaa tuota tasoa ihmisen sisällä olevaksi huoneeksi, jonne hän voi vetäytyä maailman murjoessa. Se on subjektiivinen kokemus, jonka määrittäminen ulkoa käsin on mahdotonta (Silvasti 2001, 273; Vilkkö 1998). Elämäntarinoiden pohjalta evakoiden kodin kolmas taso on paikka omille ajatuksille, tunteille ja menetyksen työstämiselle. Evakkolasten sisäisessä kodissa vallitsee lähtemätön kaipuu ja ikävä, mutta se pitää sisällään myös heidän kalleimman aarteensa, muiston lapsuuden kodista.

”Kaikki nämä [koti ja kotiseutu] ovat syvällä sisimmässäni ja kuuluvat sielumaisemaani. Tässä maisemassa sieluni lepää ja minulla on hyvä olla. Olen kotona”. (s12.)

5 HILJAISET MUISTOT

Toinen tutkimuskysymyksenäni koskee traumaattisten kokemusten jälkeistä puhumattomuutta. Miksi evakkolapset eivät saaneet puhua sota-ajan kokemuksistaan? Miksi asioista vaiettiin ja traumaattiset muistot jätettiin piiloon? Kun lapsi kohtaa häntä hämmentävän ja lapsen ymmärryksen ylittävän asian, alkaa se vaivata häntä. Lapsi yrittää luonnollisesti kysellä asiasta aikuisilta, mutta mikäli aihe on arka tai siitä ei ole soveliasta keskustella, joutuu lapsi pohtimaan asiaa yksin ja saattaa näin muodostaa mielessään myös virheellisiä käsityksiä tilanteesta. (Furman 1997, 46.) On selvää, ettei lapsi pystynyt käsittämään sotaa tai sen seurauksia. Hankalammaksi asian käsittelyn teki puhumattomuus. Se ei kuitenkaan estänyt tapahtumiin liittyvien muistojen muodostumista, päinvastoin ehkä vahvasti niiden syntymistä. Aineistoni elämäntarinoista käy ilmi, että sota-aika, evakkomatka ja sitä edeltäneet tapahtumat ovat painuneet syvälle evakkolasten muistoihin niihin liittyvästä vaikenemisestä huolimatta.

Vaikka asioista vaiettaisiin, lapset ovat hyvin herkkiä aistimaan kaikkien aikuisten ja erityisesti omien vanhempiensa tunnetiloja. Kun evakkolapsia valmisteltiin evakkomatkkaan, ei heille useinkaan kerrottu, mistä oli kysymys. Yleensä lapset kuitenkin onnistuivat aistimaan tilanteen vakavuuden ympäröivästä ilmapiiristä. Vanhemman voimakkaat tunnereaktiot säikäyttivät myös lapsen. (ks. myös Levine 2008, 262.)

”Vanhemmat suojelivat meitä lapsia, mutta heidän huolestuneisuutensa ja pelkonsa sekä koko pitäjän ilmapiirin minä herkkänä lapsena imin joka soluuni” (s 7).

5.1 Aikuisten malli puhumattomuudesta

Evakkolapset omaksuivat vaikenemisen mallin aikuisilta: kun isä ei puhunut, en minäkään. Vanhemmat kätkevät tuntojaan erilaiseen toimintaan, eivätkä aina itsekään kyenneet ilmaisemaan pelkoaan ja paha oloaan sanoin. Jos isä joskus puhuikin sodasta,

käskettiin lasten siirtyä ulos. Lapset tuntuivat kuitenkin ymmärtävän, että sodan karmeat kokemukset eivät olleet lapsen korville sopivaa kuultavaa ja pyyntö esitettiin vain heidän suojelemiseksi.

”Uskon isän kätkeneen pelkojaan ja muutakin sisäistä oloaan kovaan työntekoon ja koko ajan mittasuhteiltaan kasvaneeseen vastuunkantoon. Ei isä omasta olostaan meille lapsille kertonut. Liekö puhunut kenellekään. Enkä puhunut minäkään – moneen vuosikymmeneen.” (s 28.)

”Isän ja äidin on täytyntä myös olla peloissaan ja huolissaan itsestään, perheestään ja tulevaisuudestaan. Pelosta ja kotiseudun menetyksistä en muista kylläkään koskaan puhutun... Uskon äidin kätkeneen pelkonsa meistä lapsista, isästä, sukulaisista ja naapureista huolehtimiseen ja auttamiseen. Äiti oli sydänsopukoitaan myöten uupumaton hyväntekijä ja toisten puolesta uhrautuja.” (s 28.)

Toisaalta varsinkin naiset ja lapset vaikenivat asioista, koska kotirintamalla olleet pitivät omaa uhraustaan vaatimattomana rintamalla taisteleviin miehiin verrattuna. Ei katsottu sopivaksi valittaa ”turhasta”.

”Miehet ovat siellä rintamalla olleet vielä paljon kovemmilla. Antaneet viisi vuotta elämästään. Tavallaan uhrautuminen [puhumattomuus] oli itsestänselvyys. Me ei valiteta, kun meidän puolesta jotkut ovat antaneet henkensäkin.” (DVD4, 15.54.)

5.2 Puhuminen liian raskasta

Evakkolasten kokemukset sijoittuvat 1930–1940-luvuille, jolloin puhumisen merkitystä traumaista toipumisessa ei vielä tiedostettu. Vasta 1990-luvulla kehittyneen kriisi- ja katastrofipsykologian myötä on ymmärretty, miten tärkeää traumaattisten koettelemusten uhreille on saada puhua kokemuksistaan mahdollisimman pian tapahtuman jälkeen. Puhumalla traumaattisia kokemuksia läpikäynyt ihminen voi ymmärtää, ettei hän omilla toimillaan ole voinut vaikuttaa tapahtuneeseen. (Furman 1997, 40–43.)

Puhuminen välittömästi sodan jälkeen oli liian raskasta. Tunteet kätettiin eikä asioista puhuttu, koska tapahtumat olivat vielä tuoreita ja niiden muisteleminen teki liian kipeää.

”Ehkäpä aiemmin, kohta sotien jälkeen, muisteleminen ja kirjoittaminen olisi ollut liian raskasta tapahtumien ollessa liian tuoreita” (s 36).

”Oma mieleni evakkomatkojen aikana aina jotenkin kivettyi. Saatoin sanoa suoraan, yhtään ujostelematta, jos teki mieli sanoa jotakin. Harvoin kuitenkaan teki mieli avata suuta asiasta.” (s 168.)

Aineistoni tarinoissa kuvataan yksityiskohtaisesti lähtöhetken tapahtumia. Tämä kertoo siitä, että puhumattomuudesta huolimatta kodin jättämiseen liittyvät muistot ovat painuneet syvälle ja säilyneet syvällä evakkolasten mielissä. Ajan myötä muistot ovat kypsyneet ja avautuneet ymmärrykseksi todellisista, vaietuista tapahtumista.

”Kohta siirryimmekin kellarin eteen ajettuun rekeen ja amunnasta vauhkoontunut Liinu-hevonen juoksi maantielle isän saadessa vaivoin pidätellyksi sitä. Hän sitoikin sitten hevosen kodistamme noin 100 metrin päässä olleen naapurin portinpieleen ja palasi takaisin kotiin jotain hakemaan. Hän viipyi kauan ja luulimme hänen kuolleen, mutta vihdoinkin hän tuli työntäen polkupyörää, jonka rungon päällä oli täysinäinen jyväsäkki – varmaankin hevoselle kauroja. Ymmärsin vasta isän kuoltua, noin 10 vuotta sitten, että hän taisikin teurastaa kotieläimet ja syyttää kodin palamaan. Hän ei koskaan puhunut siitä lähdöstä.” (s 207.)

5.3 Puhuminen yhteiskunnallisesti sopimatonta

Erään evakon mukaan sota-ajasta puhuminen oli sota-aikana ja heti sodan jälkeen poliittisesti sopimatonta (DVD4, 20.44). Ei ollut sopivaa muistella sota-aikaa eikä Karjalan menetyksiä. Koska puhuminen oli yhteiskunnallisesti sopimatonta, joutuivat aikuiset torjumaan tapahtumat mielestään. Evakkolapset puolestaan tekivät päätelmiä ympärillä vallitsevasta yhteiskunnallisesta ilmapiiristä ja yhtyivät sen rakentamaan hiljaisuuteen. Itäpuiston (2006, 256) mukaan kyse on tietoisesti rakennetusta hiljaisuudesta.

Puhuminen oli mahdollista vain evakkojen kesken, mutta koska evakot olivat ajautuneet erilleen Suomen pienentyneiden rajojen sisäpuolelle, tapaamiset harvenivat, puhuminen tuli mahdottomaksi ja ”muistot jäivät piiloon”. Tämä selittää pitkälti vallinnutta vaikenemisen kulttuuria (ks. myös Sallinen-Gimpl 2005, 29).

”Sotien jälkeenhän oli kauan sellaista aikaa, jolloin ei ollut sopivaa muistella, saati kirjoittaa sota-ajoista, sotilaista, lotista, evakoista eikä liioin Karjalan menetyksestä...Niinpä muistotkin käyttämättöminä alkoivat ajan ja iän myötä painua kuin pölykerrosten alle piiloon.” (s 36.)

Evakkolapset kertovat tarinoissaan hyvin yksityiskohtaisesti evakuoinnista. Varsinkin siviiliväestön näkökulmasta evakuointeihin jouduttiin hyvin yllättäen ja osa kannaksella asuvista näki kodin ikkunoista lähestyvän sodan jo ennen evakuointimääräysten antamista. Pirkko Sallinen-Gimpl’in (2006, 13) mukaan evakuointisuunnitelmat eivät olleet täysin selkeitä, eikä evakuoitavien määränpäästä ollut aina tietoa. Kuitenkin tärkein tavoite oli saada väestö turvaan sodan jaloista ja siinä onnistuttiin. Suomessa koettiin ylpeyttä siitä, että valtava siirtoväen joukko onnistuttiin siirtämään ja asuttamaan pienentyneen Suomen rajojen sisäpuolelle ja sodan jälkeen yleinen mielipide olikin, että luovutettujen alueiden evakuointi ja evakoiden asuttaminen oli onnistunut hyvin. Menetyksistä ei siis ollut sopivaa puhua.

”Ajateltiin, ettei ole sopivaa puhua, kun kaikki on mennyt teknisesti hyvin [asuttaminen]” (DVD4, 15.30).

5.4 Ei aikaa eikä tilaa puheelle

Sodan jälkeen asutustoiminta sekä jälleenrakentaminen olivat käynnissä ja työtä tehtiin myös sotakorvausten eteen. Evakoiden aika kului oman paikan löytämiseen yhteiskunnassa sekä kotiseudulle jääneen toimeentulon uudelleen järjestämiseen. Puheelle ei yksinkertaisesti ollut tilaa, koska arkirealiteettien järjestäminen ajoi kaiken ohi. Ei ollut aikaa katsoa taaksepäin eikä muistella.

”Toiseksi silloin sotien jälkeen oli niin paljon muuta tekemistä, jälleenrakennus, sotakorvaukset, evakkojen ja rintamamiesten asuttamiset

ja yleensä, varsinkin evakoilla, miten tulla toimeen ja löytää paikka yhteiskunnassa. Ei siinä silloin jäänyt liioin aikaa muisteluksiin.” (s 36.)

Puhumattomuus saattoi kuitenkin olla hyvin vahingollista evakkolasten mielelle. Evakkolapset joutuivat piilottamaan traumaattiset muistonsa jopa vuosikymmenten ajaksi. Moni on tänä aikana yrittänyt puhua, mutta tullut torjutuksi. Aivan kuin kulttuurillamme ei olisi sietokykyä vastaanottaa traumatisoituneiden ja tunnetasolla haavoittuneiden ihmisten kokemuksia. Avain kuin kulttuurimme painostaisi vain nopeasti toipumaan menetyksistä ja välttämään niihin liittyvien tunteiden työstämistä. Kuitenkin puhumattomuuden on todettu vain lisäävän toivottomuuden, turhuuden, epätoivon, vieraantumisen ja pelon tunteita (Levine 2008, 56) ja lapsena torjuttujen avunpyyntöjen vaikuttavan jopa kymmenien vuosien päähän hankaloittaen myös tulevaisuudessa kokemusten puheeksi ottamista ja käsittelyä (Laitinen 2006, 178–179).

”Matka [evakkomatka] on miust ollut aika kauhea. Ei siit sen enempää puhuttu. Yleensä oon yrittänyt siitä kertoa joka paikassa, mut tää on niinku ohitettu aihe.” (DVD3, 50.05.)

5.5 Vaikeneminen suojeli lapsia

Sota-ajasta huolimatta evakkolapset kokivat perheen sisäiset keskustelut arkipäiväisinä. Vanhempien puheiden perusteella lapsi ei saanut kuvaa tilanteen vakavuudesta. Puheella elämänmeno rakennettiin täysin normaaliksi ja siten lapset sen myös kokivat.

”Ei aikuisten puheesta sotaan liittyvää asiaa muista. Aikuisten puheet olivat jokapäiväiseen elämään liittyviä asioita. He nauro ja kertoi kaikkii juttuja. Lapsel oli sellane olo, et ihan normaali elämää.” (DVD3, 23.08, 24.04.)

Aikuisuudessa, elämäkokemuksen karttuessa evakkolapset kuitenkin ymmärsivät, että todellisiin tapahtumiin ja menetyksiin liittyvän puhumattomuuden on täytynyt olla vain keino suojella lapsia.

”Vanhempani loivat kotiimme hyvän perusturvallisuuden, kodikkuuden ja rakkaudellisuuden. Ympäröivässä maailmassa Suomen ulkopuolella Euroopassa sodittiin ja Suomessa, erityisesti Karjalan Kannaksella

varauduttiin pahimman varalle. Tämän on täytynyt olla täysin vanhempiemme tiedossa, olihan isäni suojeluskuntalainen. Vanhempamme suojelivat meitä lapsia...” (s 7.)

”Kun isä kertoi sotakokemuksistaan, meidät lapset ajettiin ulos leikkimään. Sodan karmaat kokemukset eivät ehkä olleet lasten korville sopivaa kuultavaa.” (s 376.)

En tulkitse vanhempien puhumattomuutta kyvyttömyydeksi keskustella lapsen kanssa. Syy vanhempien vaikenemiseen oli varmasti tarve suojella lapsia. Vanhempi saattoi ajatella, ettei lapsi ymmärrä sotaan liittyviä vaikeita asioita. Tämä olettamani vanhempien tekemä tulkinta on osunut oikeaan, mikäli asiaa tarkastellaan tämän tutkimuksen valossa. Juuri vähäisen iän ja elämäkokemuksen puutteen mahdollistama ymmärtämättömyys vallitsevasta tilanteesta oli eräs evakkolasten selviytymiskeino (ks. luku 7.1.1.)

5.6 Vaikeneminen sosiaalisesti helpoin valinta

Evakkolapset kokivat monenlaista syrjintää uusilla asuinalueillaan. Osa evakoista pyrki eri tavoin tekemään itsensä hyväksytyksi ja pakon edessä sulautumaan valtakulttuuriin. Näin vältettiin ehkä osa evakoiden ja valtaväestön välisistä yhteentörmäyksistä.

”Haluttiin tehdä itsemme hyväksytyksi niissä olosuhteissa. Torjutaan kielteinen, ei oteta sitä esille, ollaan mieliksi. Pyrittiin sulautumaan, kotoutumaan, sopeutumaan. Tehtiin varmasti väkivaltaa itselle. Ajatus, että kaikki kätketyt muistot hoituvat käsittelemättä. Puuttui sellainen rohkeus lähteä tekemään aloitetta.” (DVD4, 21.09.)

Merja Laitinen (2006, 171) on tutkinut uhriutuneiden lasten puhumisen mahdollisuuden, vaikeuden ja mahdottomuuden problematiikkaa, jonka pohjalle voi rakentaa myös tulkinnan evakkolasten yhdestä puhumattomuuden syystä. Evakkolapset kokivat puhumattomuuden sosiaalisesti helpommaksi valinnaksi. Pelko kuulijoiden yksioikoisen negatiivisesta suhtautumisesta heidän muistoihin sekä pelko heidän kokemustensa sivuuttamisesta tuottivat evakkolasten mielessä tunteen siitä, että asioista on helpompi vaieta kuin yrittää jakaa kokemustaan. Sodasta johtuvassa poikkeustilanteessa

puhuminen ei välttämättä olisikaan tuottanut evakolasten eheytyksen kannalta positiiviseksi määriteltyjä seurauksia. Pelko oman kokemuksen mitätöinnistä suhteessa toisiin on tapahtuman torjuntaa ja estää sen puheeksi ottamisen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei evakolapsilla olisi ollut psyykkisesti ja emotionaalisesti tarvetta jakaa kokemuksiaan.

5.7 Pohdintaa vaikenemisen syistä

Evakolasten kohtaama puhumattomuus rakentui monista seikoista. Lapset oppivat puhumattomuuden mallin aikuisilta, joille puhuminen oli tapahtumien tuoreudesta johtuen usein liian raskasta. Puhumattomuuden aiheutti tapahtumien tietoinen torjunta. Koetut menetykset ja tapahtumat olivat niin traumaattisia, että arjessa selviämisen edellytyksenä oli niihin liittyvien muistojen poissulkeminen tietoisuudesta. Myös uuden elämän aloittaminen vei evakkovanhempien aikaa ja voimia, eikä puheelle ollut tilaa. Muistot peittyivät arjen kiireen alle. Vaikeneminen oli vanhempien tapa suojella lapsia ja samalla itse selviytyä vaikeasta elämäntilanteestaan. Evakkojen arkea rakennettiin siis joko tietoisesti tai tiedostamattomasti hiljaisuuden varaan (ks. myös Laitinen 2006, 180; Dale & Allen 1998).

Vaikeneminen oli osittain myös pakotettua. Näenkin vahvimaksi vaikenemista tukevaksi tekijäksi sen historiallisen ajan, jota evakolapset elivät. Tuona aikana sodasta ja menetyksistä valettiin paitsi perheen sisällä myös evakoita ympäröivässä kanta-asukkaiden yhteisössä ja yhteiskunnassa yleisemminkin. Tämä pakotti evakoita sopeutumaan ja hiljenemään. Puhumattomuus lisäsi evakolasten jo muutenkin kohtuutonta taakkaa. Se vaiensi erityisesti lasten äänen ja jätti sivuun lasten kokemukset ja näkökulmat. Yhteiskunnallisen ilmapiirin rakentama hiljaisuus oli tietoisista (ks. myös Itäpuiston 2006, 256).

Lapsilla oli kuitenkin erilaisia keinoja ohittaa puhumattomuus. Sota-aikaiset päiväkirjat olivat yksi tällainen keino. Siitä, mistä ei saanut puhua, saattoi kirjoittaa. Vaikka lapsuusajan järkytyksiin ja kielteisiin kokemuksiin liittyvien tunteiden purkaminen

tapahtuukin parhaiten lapsuudessa, se ei ole koskaan liian myöhäistä. Milloin tahansa myöhemmässä elämässä on monia keinoja oppia ymmärtämään menneisyyden kokemuksia (ks. myös Furman 1997, 44–46). Ymmärryksen etsiminen tapahtumiin liittyen korostuu aineistossani evakkolasten voimakkaana luovana toimintana, kirjoittamisena, maalaamisena ja piirtämisenä, niin aikuisuudessa kuin lapsuudessakin. Aikuisuudessa ymmärrystä on haettu myös evakkolasten tapaamisista, joissa saman menetyksen läpikäyneiden ihmisten kanssa puhuminen on antanut etäisyyttä koettuun, auttanut ymmärtämään omia reaktioita, antanut toivoa selviytymisestä, mutta ennen kaikkea avannut muistoja ja murtanut vaikenemisen muurin.

6 VIERAANA OMASSA MAASSA

Evakoiden ja valtaväestön kohtaaminen ja yhteiselo ei aina sujunut ongelmitta. Evakkolasten tarinoista tuli esiin virallisessa historiankirjoituksessa melko vähän huomiota saanut tosiasia: suomalainen kantaväestö ei aina ottanutkaan sodan jaloista henkensä edestä paenneita evakkoperheitä lämpimästi vastaan. Uuden kotipaikan käytännöt saattoivat olla hyvinkin poissulkevia. Evakkolapsia perheineen ei kohdattu yksilöllisinä persoonina, vaan tietyn kategorisen ryhmän edustajina, evakkoina. Vähemmistön näkeminen yhtenä, yhtenäisenä ryhmänä yksilön sijaan, rakentaa Korpelan (2003, 219) mukaan maailmankuvaa, jossa ”meihin” eli valtaväestöön kuuluminen nousee ydinarvoksi. Kategorisoinnilla ”meidän” ja ”muiden” välille synnytetään tietoinen raja. Evakkolapset kuvaavat tarinoissaan tätä rajaa erilaisten kulttuurien yhteentörmäyksenä, jossa ”itä ja länsi iskivät vastakkain”.

Siirtoväen ja muun Suomen kulttuurien kohtaamista tutkinut Pirkko Sallinen-Gimpl (1994, 38) toteaa Karjalan evakoiden tutkimuksessa korostuvan juuri taustan merkitys kulttuurien kohtaamisessa ja sopeutumisessa uuteen. Evakkotaustaa ei kuitenkaan voinut pyyhkiä pois. Karjalaiseen siirtoväkeen kuulumisen ei ollut vapaaehtoista, vaan sodan sanelema pakko. Siksi evakkolasten kohtaama syrjintä herätti ihmetystä ja jätti heidän mieleensä syvät jäljet. Kantaväestön selittämätön ja ilkeä käytös muistetaan vielä tänäkin päivänä, vaikka elämäkokemus onkin tuonut toisille myös ymmärrystä valtaväestön käytöstä kohtaan. Kolmannessa tutkimuskysymyksessäni pohdin, miksi evakkolapset joutuivat kokemaan syrjintää omassa kotimaassaan?

6.1 Meidän tavat ja teidän tavat

Perheen ja sukulaisten tärkeä rooli korostui siirtoväkipolitiikassa ja sijoituksissa pyrkimyksenä oli säilyttää perhe kokonaisuutena (Waris 1952, 18). Asutustoiminnan tuloksena Karjalan siirtoväki sijoitettiin uusille asuinpaikoilleen kuitenkin erillisinä tai melko pieninä ryhminä. Evakot edustivat uusilla asuinalueillaan vähemmistöä, eikä kohtamistilanne kantaväestön kanssa ollut aina ongelmaton. Erilaisten kulttuurien

ristitulessa evakoiden oli luotava yksilöllisin ratkaisumallein jonkinlainen suhde vähemmistöasemaansa. Heikki Wariksen (1952, 134) mukaan tämä tarkoitti omien kulttuuristen tapojen ja käsitysten saattamista kompromissiin, siten että sekä omat että toisen osapuolen tavat hyväksytään tai niitä ainakin siedetään.

Aineistostani tuli esiin monia vastakohtaisuuksia ja ryhmien erilaisia ominaispiirteitä. Varsinkin karjalaista elämäntapaa leimaa suku- ja perhekeskeisyys. Evakkoaikaisesta hajasijoituksesta johtuen karjalaiset perheet kyläilivät toistensa luona ahkerasti jakaen näin kodin ja kotiseudun jättämiseen sekä evakkomatkaan liittyviä kokemuksiaan. Kyse on eräästä karjalaisesta kulttuurisesta mallista, yleisestä ja kollektiivisesta toimintatavasta. Sodan aikana kyse oli myös eräästä evakoiden selviytymiskeinosta, joksi sitä ei aina uudella asuinseudulla ymmärretty siitä huolimatta, että sodasta ja sen aiheuttamista menetyksistä ei ollut sopivaa puhua yleisesti. (ks. myös. Puuronen 2003, 193).

”Kylässä käynti tarkoitti silloin x:lla [Karjalassa] lyhyttä, muutaman tunnin käyntiä naapurissa tai muuten ennestään tutussa talossa, perheessä, aivan milloin vain. Käytiin ilman erityistä kutsun odottelua. Tai, oikeastaan oli päällä aina jatkuva kutsu. Aina tavatessa tai kylästä lähtiessä sanottiin molemmin puolin: Ah, käy kyläs, tule toizzeki. Saattoi kylässä kynti venyä yli yönkin, varsinkin jos kyläpaikka oli vähän kauempana. Sukulaisvierailut saattoivat kestää useita päiviä, jopa viikon, parikin. Niistä saatettiin sopia etukäteen. Tämä kylässä käynti oli silloin siellä maan tapa ja se jatkui myöhemmin evakkotaipaleella ollessamme. Silloin välimatkat vain olivatkin aivan eri luokkaa, satojakin kilometrejä. Paikkakuntalaiset usein ihmettelivät sitä jatkuvaa evakkojen reissuamista kylästä toiseen. Sanoivat, että aina ne on jonnekin menossa tai jostakin tulossa, eivät pysy paikallaan montaakaan päivää. No, kuinka olisimme pysyneet, kun kaikki sukulaiset ja tuttavat, jopa perheetkin oli hajonneet tai hajotettu mikä minnekin, ympäri Suomea. Sieltähän ne piti hakea, missä milloinkin olivat. Saisi heidän kanssaan edes puhua ja vähän keventää mieltä, jotta jaksaisi kestää raskaan evakossa olon ja säilyä terveeseen kirjoissa.” (s 58.)

”Ehkä siksi me evakot ravasimme tuttavissa ympäri Suomea, jotta jaksaisimme yhdessä tarinoiden paremmin kestää kovat kohtalomme” (s 96).

Paitsi erilaiset tavat, myös erilainen puhetapa ja puheen runsaus aiheuttivat ihmetystä uudella kotiseudulla. Karjalassa puhuttiin omaa murretta ja lähes joka pitäjällä oli oma

murteen muotonsa. Näin itä ja länsi törmäsivät myös kielellisesti. Murteista johtuvat erot johtivat paitsi erikoisiin sattumuksiin myös kiusantekoon (ks. myös Puuronen 2003, 193–196). Vaikeinta oli varmasti niillä evakkolapsilla, jotka joutuivat asettumaan täysin ruotsinkielisille alueille.

”Me karjalaiset jouduimme sodan jaloista siirtymään idästä länteen. Meillekin muutos oli suuri, vaikka olimme kotimaassa. Kieli, murre ja tavat ovat perin erilaiset idässä ja lännessä. Meidän haastamista ei aina ymmärretä ja meillä oli suuria vaikeuksia, kun muutimme paikkaan X, jossa siihen aikaan puhuttiin miltei yksinomaan ruotsia.” (s 377.)

Kodinhoidossa karjalaiset arvostavat siisteyttä. Vaatimattomimmissakin karjalaisissa kodeissa emäntä pesi pöydän ennen ateriala ja ruokailijat pesivät kätensä ennen syömistä. Samoin lattia pestiin päivittäin. Jo Elias Lönnrot kiinnitti Raja-Karjalaan tekemällään runonkeruumatkalla huomioita karjalaistalojen siisteyteen verratessaan niitä hämäläisiin koteihin. (Kilpeläinen & Peltas 2007, 98.) Taloudenhoitoon liittyvät erot nousivat esiin myös evakkolasten tarinoista.

”Sopeutuminen hämäläiseen maalaismeiniinkin ei ollut helppoa. Vaikeinta oli perheen yleinen epäsiisteys.” (s 420.)

Jaottelu ”meihin ja teihin” saattoi pahimmillaan johtaa tietoiseen valtaväestöön sulautumiseen, kuten Petsamon evakon tarinassa tuli esiin. Perinnepuvut piilotettiin, yhteiset tavat ja yhteinen murre peitettiin. Hänelle pakkosopeutuminen ja omien elämäntapojen muuttaminen oli selviytymiskeino, keino kohdata valtaväestö (ks. myös Puuronen 2003, 208 ja Bourdieu 1998, 18–21, 210 ja Sallinen-Gimpl 1994, 59–60). Aineistoni Karjalan siirtoväen elämäntarinoissa ei tällaista pakkosopeutumista tullut esiin, joskin sitä varmasti esiintyi. Ratkaisuun saattoi vaikuttaa evakoiden erilainen kulttuurinen tausta tai erilainen sijoituspaikka.

”Monet petsamolaiset ovat sulautuneet tietoisesti valtaväestöön, -varsinkin sotien jälkeisinä vuosina oli helpompaa, kun ei suuremmin mainostanut siirtolaisuuttaan. Juuri yhteisen murteen ja tunnistettavien tapojen tai muun perimän puuttuminen helpotti tuota prosessia. Evakkovuosina karjalaisten tai kolttasaamien perinnepuvut pidettiin piilossa ja varsinkin venäjän kielen taitoiset salasivat visusti taitonsa.” (s 247.)

6.2 Evakot sodan symboleina

Evakkojen vaelluksen alkaessa Suomi kävi sotaa Venäjää vastaan. Sota vaikutti kaikkien elämään ja sitä kautta myös kaikkien käytökseen. Siitä johtuen evakkolapset kokivat usein olevansa ei-toivottuja vieraita.

Oli paljon sellaista, että tunnettiin, ettei oltu toivottuja. Että oltiin liikaa. Oli paha olla.” (DVD4, 5.45.)

M’hammed Sabourin (2003, 98) haastattelemat afrikkalaiset maahanmuuttajat kuvasivat tuntemuksiaan aivan samoin sanoin: ”en ole haluttu, olen torjuttu, olen oudosti erilainen”. Evakkolapsen silmin katsottuna kohtelu tuntui kovalta ja kylmältä.

”Paikassa x sijoituimme kirkonkylän lähistöllä suureen maatalon tupaan usean muun perheen kanssa. Keitimme talosta saamiamme perunoita ja söimme loppuja eväitämme. Maitoa ei emäntä antanut edes lapsille.” (s 375.)

Evakkolapset muistelevat yhä tarinoissaan monia kantaväestön selittämättömiä ikäviä tekoja, kokemaansa empatian puutetta ja avuntarpeen ohittamista. Elämäntarinoista nousevat esiin evakkoperheiden kokema ikävä kohtelu, mutta myös lapsille tärkeisiin kotieläimiin kohdistuneet teot.

”Oli juhannusaatto ja vettä satoi kuin aisaa. Jossain tien vieressä olleen pellon laidalla seisoivat isäntä haulikon kanssa vahtimassa oraspeltoaan, uhaten ampua kaikki evakoiden lehmät, jotka pellolle yrittävät. Mutta minkäs teet nälkäisille eläimille...” (s 287.)

”Äiti pesi pyykit, kylän nainen veti ne narulta alas ja sotki ne jaloillaan” (DVD1, 18.10).

”Talossa ei emäntä istumaan edes käskenyt, kaukaa kävi kättä pistämässä, tunsi, ja palasi paikalleen pirtin keskilattialle. Antoi äidin seistä ovensuussa vauva sylissään. Minä lysähdin ovensuupenkille vapisevin polvin, X [veli] laski koulureppunsa lattialle ja asettui maata, pää reppua vasten. –Ei nyt sovi, pojat kun tulevat sodasta, pitää olla heille tilaa, emäntä sanoi. Äiti yritti, että kyllä hänellä rahaa on, x [puoliso] oli ennen sotia hyvissä tienesteissä, kyllä me vuokra maksetaan... Vaan ei. –Jaa ei. –Ei. Äiti auttoi

x:n [veli] ylös ja haluttomina ja kiukuttelevina laahustimme takaisin asemalle, minä jo jalat horjahdellen.” (s 232.)

Evakoiden osalta kohtelua selittää osaltaan se historiallinen tilanne, johon heidän muuttonsa ajoittui. Sodasta ja hyödykkeiden säännöstelystä johtuen pulaa oli kaikesta ja kaikilla. Yhteisen uhan edessä olisi kuitenkin ollut tärkeää unohtaa kaikki ristiriidat ja tehdä yhteistyötä, mutta näin ei aina tapahtunut. Sota oli julmaa ja toi esiin ihmisen alhaisimmat puolet. Paikallinen väestö kohdisti evakoihin sodan synnyttämiä kielteisiä tunteitaan. Tahtomattaan ja aiheetta evakot leimautuivat Suomen historian vaikean vaiheen symboliksi.

”Jo pelkkä meidän kohtaaminen, näkeminen, nostaa pintaan sen vaikean ajan. Jokainenhan olisi halunnut, että sitä viittä vuotta ei olisi ollut. Evakot joutuivat olemaan kielteisten tunteiden sijoittamisen kohde paikallisen väestön taholta. Näin kävi, kun te olette olemassa.” (DVD4, 23.22.)

6.3 Luonne-erot

Maamme kirjassa (1865) Topelius kuvasi karjalaista heimoa Suomen kansan päiväpuolena: avomielisenä, luokseenlaskevana ja vilkkaana sekä ystävällisenä ja herkkämielisenä. (Kilpeläinen & Pelvas 2007, 93). Vaikka Jukka Korpela (2003, 214) toteaaakin, ettei Topeliuksen esittämässä kuvauksessa ole kyse kovinkaan syvällisestä historiallisesta tai kansantieteellisestä analyysistä, ovat väittämät jollain tavoin tosiksi todettuja ja esitetyn kaltainen karjalaiskuva elää syvällä suomalaisessa muistissa. Evakkolapset muistelevat tarinoissaan erityisesti pohjalaisen ja hämäläisen luonteen poikkeavan voimakkaasti omastaan. Evakkolapset kokivat, että näillä seuduilla evakkoja kohtaan ei löytynyt empatiaa, ystävällisyyttä, auttamishalua eikä ymmärtävääisyyttä.

”Usein keskustellaan siitä millaista oli evakkojen vastaanotto ja kohtelu kunkin kohdalla. Siltä vaikuttaa, että maan eri osissa on tilanne ollut ylisummaan vähän erilainen. Pohjalaisille taitaa tulla pitkä miinus jos plussan saisi ystävällisyydestä, auttavaisuudesta ja ymmärtävääisyydestä. Puuttuuko kykyä empaattisuuteen!?” (s 295.)

”Hämeessä odotti karjalaisia evakkoja halveksunta ja viha. Amerikan ja Ruotsin apu, laardi, kahvi, uudet villasukat menivät herrasväelle. Saimme haisevia, likaisia, homeisia vaatteita hämäläisten jäljiltä ja tietysti rupisia perunoita ”Amerikan apuna”. Lapsiperheemme, äiti ja lapsilauma [5 lasta] häädettiin paikassa x veden peittämän jään yli saareen kuolemaan. Äiti repi irti aidanseipäitä saadakseen hataran mökin lämpimäksi. X, talvisodan vauva, syntyi kaksi viikkoa myöhemmin.” (s 284.)

Kuitenkin ajan kuluessa ja elämäkokemuksen karttuessa katkeruus on vaihtunut ymmärrykseksi siitä, ettei helppoa ollut kantaväestölläkään. Evakot ovat ymmärtäneet erilaisuuden aiheuttavan väistämättä konflikteja – puolin ja toisin (ks. myös Puuronen 2003, 208).

”Sota, puute ja ahtaus kävivät selvästi ihmisten hermoille. Helppoa ei ollut toisten nurkissa majoilevilla, mutta ei tietysti ollut helppoa kantasukkaillakaan, joiden koteihin majoitettiin vieraita ihmisiä. Väkisinkin siinä tahtoi tulla epäsopua ja sanomista. Oli totuttu erilaisiin oloihin puolin ja toisin; nyt itä ja länsi iskivät vastakkain.” (s 423.)

Furman (1997, 75) toteaa pahoja asioita elämässään kohdanneelle ihmiselle kehittyvän erityisen kyvyn tuntea myötätuntoa ja oppia ymmärtämään myös toisen ihmisen kärsimystä. Elämäkokemukset vahvistivat evakkoja, mutta myös menetysten perimmäisen aiheuttajan ymmärtäminen on purkanut kantaväestöä kohtaan koettuja ikäviä tunnemuistoja.

”Meidän evakkojen on kyllä syytä muistaa sekin, ettei tilanne ole ollut helppo vastaanottajillekaan. MUTTA puhuttaessa niistä kaikenlaisista vaikeuksista ja ongelmista, joita meidän suomalaisten keskuudessa on tuolloin ollut ja on edelleenkin, on mielestäni pidettävä kirkaana mielessä se mistä kaikki johtuu. Ei meitä ajaneet evakkoon sen paremmin hämäläiset kuin pohjalaisetkaan vaan kaiken takana on ikaikainen venäläinen imperialismi, etten sanoisi ryssä.” (s 295.)

Tarinoissa samankin alueen sisältä tuli esiin monenlaisia kokemuksia. Kyse on ollut kuitenkin ihmisistä yksilöinä - kokijoina ja tekijöinä. Sopeutumista tapahtui myös toisinpäin ja parhaimmillaan karjalaiset tavat siirtyivät kantaväestölle.

”Heimorajalla karjalaiset ja hämäläiset ei ollut minun kokemukseni mukaan minkäänlaista jännitettä. Jälkeenpäin voikin vain ihmetellä kuinka

juonikkaasti esimerkiksi poika x [hämäläinen poika], muonamiehen poika, otti tilanteen. Hän omaksui uutta murretta niin, että olisi kohta käynyt karjalaisesta.” (s 323.)

Kokemusten kannalta ratkaisevaa tuntui olleen se, mihin päin Suomea evakkomatallaan päätyi. Osa evakoista pääsi majoittumaan muualla Suomessa asuvien sukulaisten luo ja tällöin kielteisiin asenteisiin ei luonnollisestikaan törmätty.

”Koskaan en ole törmännyt niihin kielteisiin asenteisiin, joista monet evakot ovat saaneet elinikäisiä traumoja, mutta tässä lienee osuutensa sillä, että kaksi kolmesta evakkomatasta suuntautui isän sukulaisten luokse. Toisaalta sodanjälkeisenä asuinpaikkana X oli siinä mielessä kiitollinen, että siellä lähes kaikki olivat olleet samassa veneessä.” (s 292.)

Evakkopaikat olivat erilaisia ja mieluisen evakkopaikkaan palaaminen herätti lapsessa ilon tunteita. Lapsen mielessä kodiksi rakentui paikka, johon liittyi mieluisia muistoja.

”Eläköön, eläköön, eläköön!! Me päästään paikkaan X [vanha, tuttu evakkopaikka] !!! Ajattele! ME PÄÄSTÄÄN PAIKKAAN X!!!!!! Voi, me olemme niin onnellisia!! Radiossa ilmoitettiin juuri, että mm. paikkaan x pääsee! Kun isä tulee lomalle, saa hän hankkia meille auton, ja sitten sitä mennään! Voi, kuinka kivaa! En osaa mitään kirjoittaakaan, kun olen niin onnellinen. Me puhumme, puhumme ja nauramme. Voi onnea ja riemua!.. Olemme kotona, kotona! Oi, miten ihanaa on olla kotona!” (s. 434–435.)

6.4 Pohdintaa syrjinnästä

Suomalaisessa rotututkimuksessa ei puhuta rasismista sen klassisessa merkityksessä, eikä evakointeihin liittyvässä virallisessa historiankirjoituksessa juuri löydy viitteitä omaan kansaan kohdistuvasta syrjinnästä. Päinvastoin yleinen käsitys oli, että evakot sopeutuivat suomalaiseen yhteiskuntaan ilman suurempia yhteiskunnallisia ongelmia (ks. esim. Sallinen-Gimpl 1994, 10–11). Asiaa onkin tarkasteltu lähinnä yhteiskunnan kannalta, siirtoväkipolitiikan pyrkimyksinä, tavoitteina ja toteutumisenä. Esiin nostetaan evakointien onnistuminen siinä mielessä, että väestö saatiin turvaan (ks. esim. Sallinen-Gimpl 2006, 27) tai että yhteiskunta tarjosi tukea uuden kodin luomiseen ja taloudellista ja sosiaalista turvaa (ks. esim. Waris 1952, 5, 135).

Mielestäni onnistuneen siirtoväkipolitiikan määrittelemiseen tarvitaan kuitenkin muitakin mittareita. Määrittelyyn tarvitaan myös siirtoväkeen kuuluneiden ihmisten kokemusten kuulemista. Aineistoni evakkolasten elämäntarinat haastoivat virallisen tiedon. Ne toivat esiin toisenlaisen totuuden, sopeutumisen vaikeuden ja syrjinnän kokemukset. Tämä henkilökohtaisesti koettu siirtoväkipolitiikka johdatti minut löytämään evakkolapsiin kohdistuneesta syrjinnästä yhteyksiä tämän päivän pakolaisten kokemaan rasismiin ja sitä kautta myös tämän päivän maahanmuuttopolitiikan puutteisiin. Sota-aikaa eläneiden ihmisten kokemuksia ei tule unohtaa. Niillä on suuri merkitys tieteelle. Aineistostani esiin nousut toinen totuus vakuutti minut keräämäni aineiston arvokkuudesta ja erinomaisuudesta virallisen tiedon haastajana. Suomen historia on kirjoitettu kokonaan vasta sitten, kun mukaan on otettu myös kokemuksiin pohjautuva tieto.

Evakoiden ja kantaväestön yli 60 vuoden takaisessa kohtaamisessa tulevat esiin samat ongelmat kuin tämän päivän maahanmuuttajien ja kantaväestön kohtaamisessa. Epätasapaino ja erot kulttuurissa, luonteessa ja tavoissa kuvaavat vaikeutta tulla toimeen vierauden ja erilaisuuden kanssa. Bourdieun (1998, 18–21, 210) mukaan kyse on eroista käyttäytymistäipumuksessa sekä kulttuurisessa pääomassa. Erilaiset ryhmät tunnustavat ja hyväksyvät täysin vain ne, jotka julkisesti tunnustavat ryhmän, siis unohtavat oman taustansa ja alistuvat vallitsevalle kulttuurille, kuten petsamolaisen evakon kohtalona oli. Käytäntöön liittyy paljon valtaa, joka pohjautuu sosiaaliseen erotteluun, jonka heijastusta erilaiset arvostukset ja asenteet suhteessa kulttuuriin piirteisiin ovat. Syinä tähän näen Sabourin (2003, 111–112) tapaan kuilun, joka on syntynyt tietämättömyydestä toisen kulttuuria kohtaan. Tämä kuilu jättää tilaa stereotyyppiselle leimaamiselle ja torjumiselle. Koska paikallinen väestö ei ollut kiinnostunut eikä kokenut tarvitsevansa evakoita, se oli sosiaalisesti haluton hyväksymään heidät, ainakaan omine kulttuurisine tapoineen. Vähemmistöjen näkeminen sosiaalisesti ongelmaksi on eräs arkipäivän rasismien muoto (Puuronen 2003, 205). Sabour (2003, 112) puhuu ”kulttuurisesta välttelystä”, jossa näen hyvin samankaltaista elämäntavan muutoksen vaatimusta kuin mitä ulkomaalaiset maahanmuuttajat joutuvat kokemaan yhä tänäkin päivänä.

Jotta yhteentörmäyksiltä olisi välttytty, evakoiden olisi siis tullut sulautua valtakulttuurin vaatimuksiin. Osa evakoista toimikin näin. Petsamon evakon tarinasta sain lukea kuinka omaa taustaa tietoisesti peiteltiin ja häivytettiin, jotta elämä olisi ollut helpompaa. Lopputuloksena tästä on kuitenkin se, ettei petsamolaista kieltä tai tapakulttuuria juurikaan enää ole (ks. luku 7.2.1). Vastareaktionä valtaväestön vaatimuksiin voi olla täydellisen sulautumisen sijaan oman erityisyyden ja taustan vahva säilyttäminen, sen parantaminen tai jopa voimistaminen (Sabour 2003, 113; Malewska-Peyre 1989, 117). Oman ainutkertaisuutensa näyttämällä voi päästä ulos syrjintää synnyttävistä kategorioista ja saavuttaa itselleen myös uusia asemia. Jotta tämä olisi mahdollista, tulee tuottaa omalle minäkuvalleen positiivisia merkityksiä sekä yksilönä että vähemmistökulttuurin edustajana. (Huttunen 2002, 131.) Tämä positiivinen vastareaktio tuli esiin karjalaisten evakoiden tarinoissa. Eräänä vastavoimana syrjinnälle ja poissulkemiselle oli voimakasyhteisen taustan säilyttäminen (ks. luku 7.2.1). Se näkyy Suomessa yhä tänäkin päivänä: karjalainen kulttuuri ja karjalaisuus elävät edelleen vahvana, vaikkei Karjalaa kotiseutuna enää fyysisesti olekaan.

Evakoiden syrjintä ei mielestäni perustunut klassisen rasmin lähtökohtiin. Näin ollen evakkojen kohtaamassa syrjinnässä ei ollut kyse ihmisryhmien hierarkisuudesta, vaikka alemmuudentunne onkin kulkenut monen evakkolapsen mukana läpi elämän. Sen sijaan Vesa Puurosen (2003, 193–193) käsite arkipäivän rasismi kuvaa hyvin valtaväestön ja evakoiden kohtaamista. Se ei jättänyt epäselväksi sitä, kuka on valtaväestön mielestä ”ylempi” ja kuka on ”alempi” ihminen. Evakoiden kokema syrjintä oli yhteydessä myös historialliseen kontekstiin, joka yhteiskunnassa vallitsi tuona aikana ja joka vaikutti myös kantaväestön käytökseen. Evakkolasten sitaateissa esiintuodut kantaväestön syrjivät toimet toteutuivat äärimmäisissä olosuhteissa, vaikkakaan tämä ei millään muotoa oikeuta heidän tekojaan. On kuitenkin kyettävä erottamaan teko ja tekijä toisistaan ja yhdistämään tämä teko siihen historialliseen aikaan, jota elettiin. Sota kärjisti kaikkien kansalaisten tunteita ja evakoista tuli aiheettomasti tämän vaikean historiallisen vaiheen symboleita.

ratkaiseminen. Sota-aikaa elämättömänä voisi kuvitella, ettei sodan särkemästä ympäristöstä löydy positiivisuutta eikä sodan kokeneelta lapselta kykyä ratkaista näin suuren asian mukanaan tuomia ongelmia. Evakkolapset ovat kuitenkin tänäkin päivänä kertomassa tarinaansa. He ovat selvinneet. Miten he ovat lapsuudessaan kyenneet rakentamaan sellaista vahvaa minäkuvaa ja löytämään positiivisia kokemuksia, jotka ovat auttaneet heitä selviytymään?

7.1.1 Ikä

Aineistoni pohjalta voin väittää evakkolasten iän vaikuttaneen paljon siihen, miten tapahtumat koettiin. Vaikka järkyttävät tapahtumat muistetaan iästä riippumatta, lapsuus elämänvaiheena jollain tavoin suojeli lasta sota-aikana. Vähäisen iän vuoksi lapsi ei ymmärtänyt tilanteen vakavuutta ja myös kaikenlainen sotaan liittyvä sanasto oli lapselle vierasta.

”Olin sen ikäinen, etten ymmärtänyt sanoja. En ymmärtänyt, mitä tarkoittaa sota, mitä tarkoittaa evakko, mitä tarkoittaa kaatuminen.”
(DVD4, 6.04.)

”Menen äidin kanssa hakemaan kannulla maitoa läheisestä maatalosta. Katselen lehmiä ja kysyn äidiltä: Ovatko lehmienkin isät sodassa?” (s 290.)

Iästä johtuen sotaan liittyvät asiat ja tilanteet olivat vieraita ja saivat lasten leikeissä täysin uuden muodon. On vaikea päätellä, oliko kyse silkasta tietämättömyydestä, lapsen uteliaisuudesta ja leikin viehätystä vai tietoisesta vaipumisesta omaan sisimpään, turvalliseen mielikuvitusmaailmaan. Trauman kokeneiden lasten terapiatyöskentelyä tutkinut Inkeri Eskonen (2005, 34) toteaa lasten hyödyntävät mielikuvistaan tuottaessaan itselleen terapeutteja kertomuksia.

” Isän kielloista huolimatta menimme siskon kanssa seuraavana päivänä katsomaan pommituksen jälkiä. Pellossa oli syvä kuoppa ja sen ympäriltä keräsimme tyhjiä hylsyjä ja veimme ne leikkitupaan. Laitoimme niihin savea ja näin saimme vuokaleipää leikkeihimme.” (s 279.)

”...suntio oli [pommitusten vuoksi] komentanut ihmiset yöllä lumiseen metsään ja lapsilla oli lakanat päällä ja kummittelimme niissä toisillemme niin että suntio suuttui” (s 217).

Vähäisestä iästään johtuen lapset eivät osanneet kantaa huolta yhtä suurista asioista kuin aikuiset evakot, vaan evakkomatkan mieleenpainuvimpana huolenaiheena saattoi olla se

”miten pysyä täyteen lastatun kärrykuorman päällä ja hallita hevosta ja kuormaa etenkin jyrkissä myötämäissä” (s 282).

Pirkko Sallinen-Gimpl (2005, 18, 22) on Karjalan evakoita haastatellessaan päätenyt samaan johtopäätökseen: ikä vaikuttaa paljolti siihen, millaisina tapahtumat muistetaan. Hänen mukaansa varsinkin miesten, sota-ajan evakkopoikien, muisteluissa korostuvat evakkomatkan seikkailulliset piirteet. Myös omassa aineistossani evakkomatka sai lapsen silmissä seikkailullisia piirteitä. Vaikka seuraavan sitaatin evakkopoika joutui pärjäämään evakkomatallaan yksin, löysi hän matkastaan myös positiivisia kokemuksia seikkailuhenkensä, rohkeutensa ja neuvokkuutensa muodossa.

”Päivä oli muistaakseni 9 tai 10 p. kesäkuuta, lähtiessäni kävelemään kotiani kohti. Olin kulkenut jo puolisen kilometriä ohi paikan X [Karjalassa], kun eräs vastaani tullut sotilas tiedusteli minulta, minne olin menossa. Kerrottuani meneväni kotiini paikkaan X, sanoi sotilas, että älä mene, ei siellä ole enää ketään... Kylä oli kuitenkin jo tyhjä, kaikki sen asukkaat, myös tätini, olivat lähteneet evakkoon. Muistin toisen tätini asuvan paikassa X ja juoksin sinne, mutta sielläkään ei enää ollut ketään. Siinä olivat pienellä pojalla neuvot vähissä. Kaikki omaiseni olivat lähteneet ja minä kymmenvuotias pojannaskali olin jäänyt yksin. Ensin minuun iski paniikki ja taisin itkeä kohtaloani, sitten aimo annos seikkailuhenkeä, olihan minulla pienestä iästäni huolimatta jo kokemusta suuresta maailmasta. Lyöttäydyin lähteen päin kulkevien evakkojen matkaan. Kuljin milloin kenenkin seurassa ja sain nälkääni evakoilta ruokaa. Jossakin vaiheessa alkoivat jalassani olleet puukengät hiertää, joten heitin ne tien vieressä olleeseen jokeen ja jatkoin matkaa avojaloin.” (s 286.)

7.1.2 Perhe

Aineistoni evakkolasten elämäntarinoissa perheellä oli merkittävä rooli sodanaikaisessa ja sodan jälkeisessä sopeutumisessa uuteen. Sopeutumisprosessia helpotti se, että lapset saivat käydä dramaattista elämänvaihetta läpi yhdessä oman vanhemman kanssa. Vaikka koti menetettiin, ”vanhemmat tekivät kodin” ja ”tarjosivat turvallisen kasvuympäristön”, josta evakkolapset kokivat saavansa ”vahvat henkiset perusevääät elämälle.” Evakkolasten tarinoiden kautta rakentuu myös kuva siitä, mistä lapsen koti koostuu. Perhe kietoutuu kiinteästi yhteen kodin käsitteen kanssa. Perhe teki kodin uudessa ympäristössä toimien turvapaikkana ja kiinnekohtana. Maantieteellisesti vieraat paikat kohdattiin läheisten ihmissuhteiden kautta (ks. myös Huttunen 2002, 60–63).

Perheen läsnäolon luoma ilmapiiri korvasi evakkolasten fyysisen kodin menetystä. Huttusen (2002, 99) käyttämä käsite ”mukaan otettu koti” kuvaa mielestäni hyvin perheen merkitystä muutostilanteessa, jossa kiinnittyminen perheeseen ylittää kiinnittymisen maantieteellisiin paikkoihin. Perheen kautta ja sen kanssa eletään ja luodaan suhdetta uuteen, vieraaseen ympäristöön Aineistoni evakkolapset korostivat perheen merkitystä nimenomaan henkisessä selviytymisessään. He rakensivat menetetyt fyysisen kodin tilalle ”henkisen kodin”, joka muodostui vanhempien läsnäolosta ja sijaitti aina siellä, missä perhekin oli. Pidän vanhempien läsnäoloa evakkolasten selviytymisen kannalta erittäin olennaisena seikkana. Evakkolapset saivat kokea kotoa lähdön, evakkomatkan ja sijoittumisen uuteen ympäristöön yhdessä läheisten ihmisten kanssa.

”Meille [lapsille] evakkoreissut olivat paljolti seikkailua, uuteen ja outoon tottumista – tietysti myös syrjään jäämistä, köyhyyttä. Henkisesti tärkeintä on kuitenkin ollut se, että vanhemmat pystyivät kaikissa vaiheissa luomaan turvallisen kodin kaikille meille.” (s 296.)

”Henkisesti tärkeintä on ollut kuitenkin se, että vanhemmat pystyivät kaikissa vaiheissa luomaan turvallisen kodin kaikille meille – ei siis Ruotsiin lähtemistä tms” (s 296).

Sotatilanteesta johtuen miehet olivat rintamalla, joten tarinoissa korostuu erityisesti äidin läsnäolo, joka rauhoitti lasta sodan melskeessä tai evakossa elettyäessä. Äitiä kuvattiin ”valoisaksi, luovaksi, rohkeaksi, ahkeraksi ja yritteliääksi” ihmiseksi, jonka läsnäolo rauhoitti vaikeissakin tilanteissa.

”Äidin valoisa asenne on auttanut uskomaan huomiseen ” (s 211).

”..äidin läsnäolo poisti enimmäkseen pahanolon ja ikävä unohtui” (s 214).

”Äidin rauhallisuus vei meitä evakkomatalla eteenpäin. Tunnettiin läheisyys. Helpotus, että myö oltiin kaikki siinä.” (DVD2, 46.14.)

”Ei ollut silloin kriisiapua, oli äidin rauhallisuus, mummon lämmin syli, läheisten rakkaus ja iltarukous” (s 442).

7.1.3 Usko

Uskolla ja uskonnolla oli merkittävä rooli evakkolasten selviytymiskokemuksissa. Vanhempien usko Jumalaan ja kodin kristillinen henki rakensivat pohjaa myös lasten kristillisille arvoille. Toiset taas totesivat juuri vaikeiden elämäkokemusten rakentaneen tämän pohjan. Furman (1997, 36) on tutkinut 300 vaikean lapsuuden kokeneen aikuisen selviytymiskeinoja ja havainnut myös uskonnon merkityksen selviytymisessä. Hänen tutkimuksensa muukaan uskoon tuleminen on ollut monelle suoranainen pelastus. Myös evakkolapset saivat uskosta voimaa ja toivoa kohdatessaan sodan kauheuksia. Usko auttoi edes jollain tavoin hyväksymään tapahtuneen: *”kaikella on tarkoituksensa.. ei ole sattumaa.” (s 550).*

”Tiedän ja olen varma, että meidän perheen ja suvunkin miksei koko heimonkin osoittama voima ja kestävyys on kummunnut viime kädessä uskosta Jumalan johdatukseen. Siihen tyydyttiin ”Pittää ottaa vastaa mitä isä kääestää antaa” – näinhän se isä tilannetta kommentoi evakkotiellä kesällä 1944.” (s 296.)

7.1.4 Luonto, leikit ja koulu

Evakkomatkan aikaisissa tilapäisissä majapaikoissa evakkoperheille pystyttiin usein osoittamaan vain pieni oma tila, joten evakkolasten kuvauksissa korostuukin fyysistä evakkomajoitusta voimakkaammin sitä ympäröivä luonto. Evakkolasten kyky löytää suojaavia tekijöitä ei siis rajoitu vain toisiin ihmisiin, vaan myös eläimet ja virikkeellinen asuinympäristö kuuluivat lasten selviytymistä tukeviin tekijöihin. Luonto oli ympäristö, jossa lapsen mielikuvitus ohjasi toimintaa ja jossa hän voi toteuttaa harrastuksiaan ja leikkejään. Myös Ben Furmanin (1997, 26–27) ja Anni Vilkon (1998, 52) tutkimuksissa luonto todetaan tärkeäksi selviytymisen ehdoksi. Se tarjoaa pakopaikan todellisuudesta ja on myönteisten kokemusten lähde, vastavoima vieraalle, ahtaalle ja ahdistavalle sisätilalle.

Evakkolapsille luonto oli juuri tällainen vastavoima, myönteisten kokemusten lähde ja pakopaikka vieraasta sekä ahtaasta sisätilasta. Luonto oli vapauden paikka, jossa on mahdollisuus haaveilla ja toivoa. Paikka, jossa ajatukset selkiytyivät ja kaoottinen maailma löysi järjestystä.

”Sinä kesänä minusta tuli ahkera onkija. Metsästä etsin pitkän ohuen onkivapapuun, kuorin sen ja siiman laitoin karhunlangasta. Kohon sain pullon korkista, painon taioin pienestä lyijypalasta mutta koukut piti ostaa kaupasta. Niin oli onkilaite valmis. Kaivelin ja löysin jostain onkimatoja ja menin evakkoajan ensimmäiselle onkireissulle läheisen niemen kalliolle. Istuin siinä samassa paikassa koko illan, myöhään yöhön, vaikka en siitä mitään kalaa saanut, en ainuttakaan.” (s 96–97.)

Myös kotieläimet kuuluivat tärkeisiin, lasten selviytymistä tukeviin tekijöihin. Lemmit tarjosivat lapsille pyyteetöntä hellyyttä ja ymmärrystä. Yhä vuosikymmenten jälkeen muun muassa eläinten nimet ovat kirkkaina kirjoittajien mielessä. Tämä kuvastaa mielestäni eläinten suurta merkitystä lapsille.

”Eläimet olivat meille rakkaita. Ensimmäisenä niistä on mainittava kanit. Minusta ja veljestäni tuli melkoisia kaniiden kasvattajia. Parhaimmillaan kaneja oli useita kymmeniä...Miisu-kissa oli minulle hyvin rakas. Kotimme oli aika-ajoin kuin eläintarha. Yhteen aikaan veljelläni oli valkoinen hiiri.. Ja jonkin aikaa meillä eleli kotona laatikossa rottia... Usko tai älä meillä oli

kotona myös oravia...Vanhempamme suhtautuivat tähänkin eläininnovaatioomme ihmeen suosiollisesti.” (s 21.)

Kun olot rauhoittuivat ja evakot pääsivät asettumaan tilapäisiin majapaikkoihinsa, pääsivät lapset palaamaan leikkeihinsä sekä harrastuksiinsa ja jopa koulunkäynti mahdollistui. Evakkolasten mukaan harrastukset, leikki ja koulunkäynti veivät ajatukset pois ikävistä asioista. Tämä kuvastaa normaalin elämänrytmin suurta merkitystä lapsille. Vaikka he elivätkin oudossa ja vieraassa ympäristössä, evakkomatkan hetkellinenkin keskeytyminen ja tilanteen normalisoituminen loivat lapselle elämän jatkumisen tunteen. Keskittyminen leikkeihin ja harrastuksiin saattoi myös olla keino käsitellä tapahtunutta, paeta omaan maailmaan ja löytää turva sieltä, vaikka ympäröivät olosuhteet olivatkin hyvin epävakaa (ks. myös Levine 2008, 272).

”Juoksun ohella hyppäsimme pituutta, kolmiloikkaa ja korkeutta sekä työnsimme kuulaa. Ja ajoimme tietenkin myös pyörillä, kenellä sellainen nyt oli... Pesäpalloa pelasimme meijerin edessä olevalla kentällä... Uimassa kävimme muutaman sadan metrin päässä Lauttarannassa...Talvella luistelimme, hiihdimme ja laskimme mäkeä. (s 14–15.)

”Muistelen, että meille olisi ilmoitettu, että jatkokoulun toista vuotta ei tarvitse käydä. Tosin saa käydä, jos haluaa, sanottiin. Minä halusin ja moni muukin evakko halusi samoin. Olihan meillä aikaa, sai samalla tavata kavereita.” (s 178–179.)

”On eri kivaa olla koulussa. Meillä oli tänään laulua, laskentaa, luonnontietoa, historiaa ja viimeisellä tunnilla olimme punaisia viinimarjoja poimimassa.” (s 425.)

Koska miehet olivat sodassa, evakkotalojen työssä tarvittiin myös lasten apua. Omassa aineistossani lapset kertoivat päässeensä mukaan ”aikuisten töihin”. Tätä kautta lapset saivat kokea olevansa tarpeellisia. Työnteko otettiin vastaan tärkeänä velvollisuutena ja se selvästi kohotti lasten itsetuntoa ja sitä kautta lisäsi selviytymisen tunnetta (ks. myös Furman 1997, 32).

”Heinänteon kiireisempänä aikana talon emäntä pyysi minua avuksi heinätöihin ihan palkkaa vastaan. Sehän sopi minulle. Heinämiehistähän oli silloin kova pula, kun miehet olivat siellä jossain. Näin poikasetkin kelpasivat avuksi.” (s 106.)

Lukeminen, piirtäminen ja kirjoittaminen veivät evakkolasten ajatukset muualle, pois tästä hetkestä, mielikuvitusmaailmaan. Furmanin (1997, 30) mukaan kirjoittamisen terapeuttinen merkitys on ollut tiedossa jo kauan. Kirjoittaminen auttaa saamaan etäisyyttä tapahtumiin, ihmisen on helpompi ymmärtää asioita, kun hän pystyy näkemään ne kauempaa. Hänen tutkimuksensa mukaan monet vaikean lapsuuden kokeneet ovat pienestä pitäen harrastaneet aktiivisesti myös lukemista. Evakkolapsille kirjat ja kirjoittaminen olivat tarpeellinen pakotie, keino unohtaa huolet ja vaikeudet edes hetkeksi.

”Mutta ennen kuin täytän neljä, osaan jo lukea mitä vain. Ihanaa! Luen hartauskirjaa, luen virsikirjaa, luen mitä kirjaa vain...Minä luen kaikkea mitä vain löydän käsiini...Kirjat inspiroivat piirtämään paperinukkeja, ja niillä sitten näytellään kirjan tapahtumat. Itsekin yritän kirjoittaa – ja kirjoitankin – runoja ja pikku kertomuksia.” (s 289–290)

7.1.5 Positiiviset elämykset

Furman (1997, 59–60) on todennut, että ympäristön suhtautumisella on suunnaton vaikutus siihen, miten ihminen itse kokee tapahtuneen. Ympäristöstään lapsi voi joko saada voimaa tai ottaa itselleen uhrin aseman. Myös aineistoni tarinat kuvaavat hyvin toisaalta positiivisten kokemusten antamaa voimaa; toisaalta säälin lisäämää pahaa mieltä.

”Heinä oli kaadettu ja pellolla iso porukka heinää seivästävässä... Me evakot istumme härkävaunun ovella, ovi kokonaan auki. Kun juna hiljaa puuskuttaa heinäpellon ohi, niin kaikki heinäväki lopettaa työnsä, kaikki naiset vilkuttavat kädet suorina ja kasvot naurussa. Tämä ilahduttaa mieltäni tuhat kertaa enemmän kuin kaikki paikan X surkuttelijat. Ja pitkäksi aikaa.” (s 170.)

”Muistan vieläkin kuinka ihmisiä kerääntyi vaunumme viereen ihmettelemään ja surkuttelemaan evakoita. Niin kuin emme olisi sitä itse tienneet.” (s 168.)

7.1.6 Huumori

Kriisiterapiassa ja katastrofipsykologiassa huumori on harvoin vakavasti mielletty selviytymiskeinoksi. Furman (1997, 34–35) on kuitenkin tutkimuksensa pohjalta vakuuttunut siitä, että huumori näyttelee suurempaa osaa ihmisen selviytymisessä kuin arvaammekaan. Oma aineistoni vakuutti myös minut huumorin merkityksestä selviytymisessä. Nauru ja huumori olivat yksi evakolasten keino kohdata ja kestää sodan järkyttävät tilanteet ja niiden aiheuttama pelko. Se toi helpotusta sekä nykyhetken vaikeaan tilanteeseen että jo elettyjen kipeiden kokemusten kohtaamiselle.

”Hälytyksiä voi tulla keskellä päivääkin. Koulun pihaan oli kaivettu juoksuhauta, jota me nimitimme joukkohaudaksi. Sinne juostiin, jos hälytys keskeytti tunnin. Vaikka olikin kysymys vakavasta asiasta, kukki huumori nuorten parissa. Ehkä sillä tyynnyteltiin sisällä kaikertavaa pelkoa. Kun asialle voi nauraa, se ei enää tuntunut yhtä pahalta.” (s 431.)

”Illalla lämmitettiin talon sauna. Viimeisten vielä saunoessa tuli tieto, että kiireesti pitäisi varustautua lähtökuntoon...Hevoset tulevat kohta hakemaan. Saunojille tuli kiireinen lähtö, kun tavaratkin piti koota ja valmistautua pitkään rekimatkaan kovassa pakkasessa ja pimeässä yössä. Märän tukan kampaus ainakin pysyi hyvin koossa, kun pakkasta oli 25 astetta.” (s 375.)

7.1.7 Sotalapsuus Ruotsissa

Osa evakolapsista lähetettiin Ruotsiin sotaa turvaan. Tätä aikaa muistellaan elämäntarinoissa onnellisena ja turvallisena aikana, josta on jäänyt ihanat muistot. Vaikka tarinoissa korostuikin materiaallinen yltäkylläisyys, joka Ruotsissa Suomen sotaoloihin verrattuna vallitsi, suurimman painoarvon sotalapsuutta koskevissa teksteissä saa kuitenkin lasten Ruotsissa kokema lähimmäisenrakkaus. Tulkitsen nämä huolehtivien aikuisten tarjoamat kokemukset erääksi evakolasten selviytymiskeinoksi. Psykiatrian alalla ollaankin lähes yksimielisiä siitä, että yksi suojakeino elämän haasteissa on juuri hyvä suhde johonkin läheiseksi koettuun ihmiseen. Usein tällaiseksi ihmiseksi mielletään isä tai äiti, mutta Furmanin (1997, 24) mukaan on osoitettu, että lapsella on ilmiömäinen kyky löytää ympäristöstään itselleen ”korvikevanhempia”, jos oman isän tai äidin läsnäolo ei ole mahdollista. Näin tapahtui myös Ruotsissa sotalapsuutta eläneille evakolapsille.

”..ihana valkoinen iso talo jossa meidät hoidettiin ja ruokittiin ja hoitajat olivat todella aivan ihania meitä kohtaan! X, joka oli johtajatar oli ihana ihminen, hänen luonaan tein vierailuja jälkeenkin päin...Hoitajista muistakin on ihania muistoja...jokainen heistä ihania ja rakastavia ihmisiä, jotka meistä huolehtivat. Saimme hyvän hoidon jokainen, uusia vaatteita kenkiäkin jokainen ja siinä oli aina tietoa että sunnuntaina oltiin aina uusissa puhtaissa vaatteissa ja kengissä... Ne olivat sitä lähimmäisen rakkauden osoitusta meille lapsille silloin kun meillä vaikeaa oli, eikä se koskaan tuntunut mitenkään pahalta jälkeenpäin ajatellen vaan ne olivat niitä elämän ihania aikoja kuitenkin kaikesta huolimatta! Vaikka olimmekin poissa kotoa kaukana maailmalla se oli kuitenkin onnellinen ja turvallinen jakso lapsen elämässä kymmenen vuotiaan elämässä.” (s 538.)

7.2 Aikuisuuden elämänhallinnan keinot

On kiistatonta, etteivätkö vaikeat lapsuudenkokemukset jättäisi jälkiä ihmiseen, mutta ennustavatko ne väistämättä ongelmia myös aikuisuudessa? Voiko ihminen vaikeasta lapsuudesta huolimatta selviytyä myöhemmässä elämässään hyvin ja millä keinoin selviytyminen on mahdollista? Tässä luvussa tuon esiin niitä elämänhallinnan keinoja, joilla lapsuudessaan sodan ja evakkouden kokeneet ovat selvinneet elämänkaarensa myöhemmissä vaiheissa.

7.2.1 Yhteinen tausta

Evakkous on yhteen hiileen puhaltamista, yhteisöllisyyttä ja joukkohenkeä, sodan jälkeen se oli myös talkoohenkeä. Elämäntarinoissa korostuu ymmärrys siitä, että ”meitä on muitakin” ja että yhdessä selvitään.

”Vähin eväin olimme pakotetut tulemaan. Emme edes kieltä ymmärtäneet [ruotsinkielinen alue]. Yhteisvoimin silti selvisimme!” (s 379.)

”Piti luottaa Korkeimman apuun, omiin voimiin ja talkootyöhön. Kun oli vaikeaa, osattiin puhaltaa yhteen hiileen.” (s 387.)

Evakkoaikana vierailut muiden evakkojen luona auttoivat kestäämään kovan kohtalon. Nykyisin Karjalaiset evakot jakavat vaikeita kokemuksiaan ja nostavat esiin yhteistä taustaansa vuosittaisilla evakkovaelluksilla. Evakkovaellukset ovat monille

selviytymiskeino, jossa herätetään muistoja. Vaellukset keräävät mukaan myös nuoremman polven karjalaisia, joille ne ovat kokemusta siirtää historiaa oman elämänsä kartalle.

”Sodan aikaiset evakkotiet olivat täynnä selviytymistarinoita, mutta myös kipeitä asioita, joista vaikeneminen oli vaikeaa. Evakkovaellukset ovat tarjonneet evakkolapsille mahdollisuuden jakaa yhteisiä kokemuksia ja muistoja.” (DVD2, 9.22.)

”Evakkovaelluksen tärkeimpinä merkityksinä ovatkin yhteenkuuluvuuden tunteen löytäminen ja karjalaisten kokemusten mieleen palauttaminen. Vaellukset ovat myös kunnian osoittamista evakkoudesta selvinneille karjalaisille. Evakkovaellukset voidaan nähdä yhtenä tapana vaalia karjalaisuutta.” (DVD2, 52.26.)

Edellä analysoin aineistostani esiin nousutta juurettomuuden tunnetta, jonka kodin ja kotiseudun pakkomenetyks jätti evakoihin (ks. luku 4.2.1). Aineistoni mukaan pelkkä yhteisen taustan löytäminen ei auta korjaamaan menetysten aiheuttamaa juurettomuutta, vaan tueksi tarvitaan myös oman henkilökohtaisen taustan ja elämäkokemusten selvittämistä. Myös Terhikki Linnainmaa (2005, 75) on havainnut traumasta toipumisen kannalta tärkeäksi herätellä henkiin traumaa edeltäneen ajan muistot, joiden avulla ihminen löytää itsestään sen saman ihmisen kuin hän oli ennen traumaa. Vasta kun trauma tulee osaksi ihmisen henkilöhistoriaa, vapautuu käyttöön myös traumaa edeltäneet voimavarat. Evakkojen henkilökohtaisten juurien löytymisen myötä he ovat pystyneet kohtaamaan ja jakamaan yhteiset kokemuksensa.

”Evakkolasten kodin ja kotiseudun pakkomenetyks ilmeni juurettomuuden tunteena. Tunteena, ettei ole kotoisin mistään. Siksi, yhteisen taustan lisäksi, evakkolapset ovat kokeneet tärkeäksi selvittää omia henkilökohtaisia taustojaan ja etsiä omia karjalaisia juuriaan. Kyseessä on saattanut olla vuosia kestävä tutkimusmatka. Tämä matkanteko rakensi evakkolapsille uudet juuret, synnytti vahvan identiteetin ja itsetunnon sekä loi samaistumisen tunteen muihin evakoihin.” (DVD4, 34.43.)

Aineistoni tarinoista esiin nouseva yhteisen taustan rakentama yhteisöllisyys on mielestäni tämän päivän sanoin vertaistukea, mahdollisuutta antaa ja saada tukea ihmisiltä, joilla on samanlainen elämäntilanne. Vertaistuen ajatus on, että tiettyssä elämäntilanteessa eläneellä ja tiettyjä asioita itse kokeneella on näistä asioista

asiantuntemusta, joka on ainutlaatuista ja jota muulla asiaan perehtymisellä ei voi saavuttaa. Vertaistuen voi määritellä omaehtoiseksi, yhteisölliseksi tueksi sellaisten ihmisten kesken, joita yhdistää samankaltainen elämäntilanne, jonkinlainen kohtalonyhteys. Auttaessaan muita auttaa myös itseään ja toisin päin. Apua ei tietoisesti tarjota tai vastaanoteta, eikä avun saantia ja tarjontaa usein edes huomata. (Mielenterveyden keskusliitto.) Myös Peter A. Levine (2008, 44) on todennut eri tavoin traumatisoituneiden ihmisten tunnistavan itsensä uhreiksi ja muodostavan vertaisryhmiä, jotka ovat usein tarpeellinen askel kohti toipumista. Evakkojen tapaamisissa auttaminen ei ole tarkoitushakuista, vaan itse itseään ruokkiva sosiaalinen ja voimaannuttava prosessi.

”Voimaantumista on tapahtunut hyvin paljon muistelun ja vertaisryhmän myötä. Viha, kateus, suru on käsiteltävä myös. Niistä voi syntyä voimavara.” (DVD4, 47.20.)

Karjalainen kulttuuri ja historia elävät yhteiskunnassamme edelleen vahvana. Karjala on ollut historiansa aikana monien haluama, kokema ja muistama, monille rakas ja rikas temaattinen ympäristö. Suomessa sanotaan vallitsevan Karjala-aalto, uuskarelianismin kukoistuskausi, jossa uusi suomalainen sukupolvi on kiinnostunut suomalaisen kulttuurin perusjuurista. (Fingerroos & Loipponen 2007, 7–8.) Aktiiviset evakot jälkipolvineen pitävät yllä karjalaista kulttuuria muun muassa useiden yhdistysten voimin. Sen sijaan aineistostani kävi ilmi, että petsamolaista kieltä tai tapakulttuuria ei juurikaan enää ole. Petsamolaisen evakon mukaan yhteinen tarina kuitenkin yhdistää myös Petsamon evakkoja.

”Vaikka petsamolaista kieltä tai tapakulttuuria ei juuri ole, suuri osa petsamolaisista tuntee edelleen kuuluvansa jollakin mystisellä tasolla samaan heimoon, olevansa samaa väkeä. Petsamolainen kulttuuri syntyy muistamisesta, yhteisistä kohtaloista ja kokemuksista.” (s 248.)

7.2.2 Yritteliäisyys ja työnteko

Elämänkaarensa myöhemmässä vaiheessa evakolasten tarinoissa korostuivat ahkeruus ja yritteliäisyys. Elämän onnistumisen koettiin olevan itsestä kiinni ja uudella kotiseudulla ponnisteltiin tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Työnteko koettiin tärkeäksi, työstä on saatu iloa ja sen kautta evakot ovat kokeneet olevansa mukana elämässä. Mielestäni työ kuvastaa aikuisilla evakoilla samanlaista selviytymiskeinoa ja normaalin elämän kaipuuta kuin mitä evakolasten tarinoissa edustivat koulunkäynti, leikit ja harrastukset (ks. luku 7.1.4). Myös Pirkko Sallinen-Gimpl (2005, 23–25) on havainnut jatkuvaa sopeutumista vaatineen epäsäännöllisen elämän kasvattaneen evakoista varsin yritteliäitä ja vastuuntuntoisia. Myös sota- ja pula-ajan yleisesti muodostamat arkielämän jäljet vaativat yksilöä lunastamaan paikkansa yhteisössä työtä tekemällä. Yritteliään luonteensa ja yhteiskunnallisten arvovaatimusten myötä evakkosukupolven työmoraali rakentui tiukaksi ja työlle suorastaan omistauduttiin.

”Se työ antoi paljon, josko se vaatikin paljon, mutta mieluinen työ se oli. Palveluammatti, palvella ihmisiä ja olla mukana siinäkin elämässä. Ja mitä kaikkea siihen sisältyikään..!” (s 597.)

”Tehtiin päivät jopa yöt töitä ja yritettiin selvitä. Ei auta itku markkinoilla.” (s 367.)

Ahkera työnteko on varmasti ollut eräs tärkeä selviytymiskeino, mutta toisaalta kyseessä saattaa myös olla trauman oire. Levine (2008, 145) on todennut ihmisen ajautuvan trauman myötä erilaisiin tunnetiloihin, esimerkiksi juuri ylivireyden tilaan. Koetut elämän uhkatekijät ovat käynnistäneet kehossa energiaa synnyttävän prosessin, keinon vastata uhkaan. Ihmisen henkeä uhkaavassa tilanteessa, jollaiseksi sota voidaan luokitella, liikkeelle lähtenyt energian määrä on korkeampi kuin missään muussa elämäntilanteessa. Tällaista ylivireystilaa ei voi hallita tahdolla, on vain toimittava, kuten evakot ovat tehneet.

7.2.3 Luonne

Jälkikäteen pohdittuna evakkolapset löysivät karjalaisesta alkuperästään sellaisia ominaisuuksia, joiden avulla he kokivat selviytyneensä kovasta elämänkohtalostaan. Tietynlaisten luonteenpiirteiden ja asennoitumistapojen on aiemminkin todettu olevan selviytymisen kannalta hyödyllisiä (ks. esim. Furman 1997, 33 ja Roos 1987, 66–68). Kyseessä on eräänlainen vaikean kokemuksen eläneen ihmisen näyttämisen halu, joka auttaa selviytymään. Se vaatii voimakasta tahtoa, sinnikkyyttä ja periksi antamattomuutta. Evakkolasten tarinoissa selviytymistä auttaviksi luonteenpiirteiksi mainittiin joustavuus, tunteiden näyttäminen ”ilot iloittiin ja surut surtiin”, karjalainen sisukkuus, neuvokkuus, optimistisuus, rohkeus olla oma itsensä, hymy ja nauru vaikeissakin oloissa sekä ylpeys juuristaan.

”Mieliala laskee, sisu nousee” (s 356).

”Olen aina tuntenut ylpeyttä karjalaisuudestani ja tuonut sen tietysti reilusti esille. Olen sitä mieltä, että me Karjalan lapset olemme tarponeet sellaiset retket ettei taida vertaa löytyä, ei ole mitään syytä tuntea alemmuutta.” (s. 296.)

Levinen (2008, 60, 449) mukaan trauman syystä riippumatta, ihmisellä on suurempi todennäköisyys toipua trauman vaikutuksista, jos hän kykenee luomaan itselleen positiivisen viitekehyksen ja näkemään itsensä luonteikkaana. Subjektiiivisella itseluottamuksen tunteella on merkitystä selviytymisessä. Juuri luontevahvuus, eräänlainen ihmisen oma asenne, on myös evakkojen selviytymiskeino. Se että ihminen päättää selviytyä, tekee hänestä selviytyjän tilanteista ja olosuhteista huolimatta. Evakot eivät ole suostuneet ottamaan itselleen uhrin roolia, vaan he ovat löytäneet alkuperästään sellaisia voimavaroja, jotka ovat auttaneet kohtaamaan vaikeat kokemukset ja tekemään heistä selviytyjiä. Joidenkin tarinoiden kertojien mukaan on ollut omasta päätöksestä kiinni, selviytyykö vai antaako periksi.

”Evakkoperheen lapsista kaksi pääsi toiselle puolelle Suomea koulukotiin ja oppikouluun. Koko lapsilauma pyrittiin kouluttamaan. Hullut karjalaiset, sanottiin....Äiti pani asiat sellaiseen arvojärjestykseen, että ensisijaisena oli

lasten kouluttaminen ja sivistäminen ja vasta sen jälkeen ruoalla ravitseminen, jos rahaa riitti... Kouluissa, yliopistoissa, työpaikoilla, johtajana tietysti, olen pyrkinyt ottamaan revanssia länsisuomalaisista ja olen joka mutkassa messunnut olevani evakko ja sotalapsi. Se on ollut elämäni voima, vimmatu karjalaisuuteni. Minusta ei ole nöyristelijäksi, ei edes nyt huippueläkkeensaajana. Olen oman onneni seppä ja sellaisena menen hautaan.” (s 285.)

Vaikeiden kokemusten myötä luonne voi myös kehittyä ja vahvistua. Evakoiden vaikeat kokemukset ovat kasvattaneet kestävämmän maailman kolhut, opettaneet olemaan nöyrä, ottamaan vastaan sen, mitä annetaan, taipumaan, mutta ei taittumaan (ks. myös Roos 1987, 66–68).

”Mänty latvatonna sinnitellyt. Niin kuin myö evakot: meit kohdeltiin kovin ja meillä oli väli latva poikki. Mut myö sinnitellään ja jatketaan elämää.” (DVD1, 13.44.)

Sitaatti kuvastaa mielestäni hyvin vaikeiden kokemusten kehittämää vahvaa luonnetta. Nuori puu on vaurioitunut, mutta tästä huolimatta jatkanut kasvuaan. Se on kasvanut suureksi ja loppujen lopuksi vaurio on jäänyt pieneksi suhteessa puun kokoon. Taipuneet ja vääntyneet oksat kertovat puun aikojen saatossa saamista iskuista ja kohtaamista esteistä. Kuitenkin tapa, jolla puu on kasvanut menneisyytensä ympärille, on antanut sille ainutkertaisen yksilöllisyyden, luonteen ja kauneuden. Vaurioitunut, mutta yhä elävä puu on mielestäni hyvä vertauskuva parantuneista haavoista. (Levine 2008, 43.) Kyvystä nähdä asiat kaikesta huolimatta myönteisessä valossa. Vaikka evakkolasten kertomuksissa kuvastuukin tapahtumiin liittyvä mittaamaton kärsimys ja suru, korostuvat myös sisukkuus ja selviytyminen.

7.2.4 Perhe

Kuten lapsuudessa, myös aikuisuudessa ympäröivän perheen antamalla tuella on ollut suuri merkitys selviytymiselle. Perhe osoittautui evakoiden tarinoissa sellaiseksi ulkoiseksi voimavaraksi, jonka avulla menetykset on ollut helpompi kohdata. Evakot kertovat keskittyneensä perheeseen koko elämänsä ajan. Lapsuudessa vanhemmat loivat

turvallisuuden tunteen (ks. luku 7.1.2) ja aikuisuudessa kokemukset on jaettu suvun, sisarusten, lasten ja lastenlasten kanssa.

”Turvallisen kasvuympäristön ulkoisesti epävakaisinkin olosuhteissa sekä henkiset ja hengelliset perusevääät sain äidiltä ja isältä. Saamistani matkaeväistä en osannut vanhempiani heidän eläessään kyllin kiittää, siksi haluan elämäntarinallani välittää kiittollisuuttani kaikille sukulaisilleni ja jälkipolvilleni. Lähimpinä ja pitkäaikaisimpina matkakumppaneinani ovat veljeni X ja siskoni X. Haluan omistaa elämänkertomukseni heille kiittollisena hyvistä sisarussuhteistamme, toistemme tukemisesta ja uskollisesta vierellä kulkemisesta elämän kaikissa vaiheissa. En ole ollut hetkeäkään yksin.” (s 1.)

7.2.5 Harrastukset

Evakkolapset ovat elämänsä varrella purkaneet kokemuksiaan kirjoittamalla, piirtämällä ja maalaamalla. Kirjoittaminen on vapauttanut ahdistavista muistoista, piirtäminen ja maalaaminen ovat paitsi purkaneet pelkoa, myös vieneet ajatukset takaisin lapsuusmaisemiin. Evakkolapsille menetetty koti ja kotiseutu eivät ole kuolleita. Ne elävät vahvoina mielikuvissa ja taide on heille voimavara ja keino kohdata nämä muistot. Maalaamissaan tauluissa evakot kuvaavatkin menetettyä lapsuudenkotiaan ja kotiseutua hyvin yksityiskohtaisesti: perhosia, lintuja ja kukkia myöten.

Taiteen keinoin on käsitelty paitsi kotia ja siihen liittyvä onnellisia aikoja, myös sotaa. Levinen (2008, 272–273) mukaan traumatisoituneet aikuiset voivat aktivoida trauman uudelleen eri keinoin. Aktivoinnin avulla he voivat elää tapahtumiin liittyvät tunteensa läpi, kohdata pelkonsa ja ottaa lopulta tilanne haltuunsa. Evakot kokevat tapahtumien muistelemisen tärkeäksi. Jos asioista on vaikea puhua, on tärkeää päästää irti ajattelemisen tietoisesta kontrollista ja muistella tekemisen kautta: maalaamalla, kirjoittamalla, laulamalla tai soittamalla. Kyseessä on omien tunteiden, myös vaikeiden tunteiden, ilmaisu. Taiteen keinoin tapahtuva muistelu on tekemistä, joka vapauttaa ahdistavista muistoista.

”Lähdimme Kannakselta ennen pakkoevakuointia lokakuun 9. päivänä 1939. Lähtöpäivän kuvaus on säilynyt 15 vuotta myöhemmin kirjoitetussa tunteenpurkauksessa - ilmeisesti juuri tämän tekstin kirjoittaminen vapautti minut ahdistavista muistoista.” (s 418.)

”Muistelemisen on palapelin kokoamista ja kuvan rakentamista ehyeksi” (DVD4, 42.02).

”Sehän on terve, joka uskaltaa tuoda myös varjopuolen tunteita pintaan ja lähteä käsittelemään niitä. Se on rohkea, joka uskaltaa kohdata.” (DVD4, 43.44.)

Evakkolapset ovat läpi elämänsä kantaneet huolta lähiomaisistaan. Nyt aikuisina erityisesti niistä, *”jotka ovat kantaneet heidän kanssaan heidän elinikäistä tunnetaakkaansa”* (DVD2, 1.24). He kokevatkin tärkeäksi tehdä taidetta paitsi itselleen, myös perheelleen. Itse näen evakkolasten käten työn vielä laajemmassa ja arvokkaammassa mittakaavassa. Heidän mennyttä kuvaavat tekstinsä, maalauksensa ja piirustuksensa ovat historiallisen perinteen tallentamisena ja välittämistä kaikille meille.

7.2.6 Usko ja luottamus elämään

Evakkolasten tarinoista kuvastuu vahva luottamus elämään, usko siihen, että elämä kantaa. Luottamukseen liittyy vahvasti usko, ajatus siitä, että elämä on suuremmissa kädessä. Kasvupohjan luottamuksella ja uskolla ovat luoneet lapsuuden epävarmat ja vaikeat elämäkokemukset. Kokemukset, joista on selvitty, ovat luoneet evakoille voimaa ja rohkeutta kohdata mennyt sekä kestävyyttä ja uskoa siihen, että valo voittaa lopulta pimeyden.

”Niinpä minäkin tohdin muistella elämäni taustaa ja kulkua, en sitä arvostellen vaan arvostaen ja kokemuksiani rohkeasti jakaen...”Paikat merkitsevät olemassaolomme etappeja, joille on vuorollaan sanottava hyvästit.” Nämä Paul Tournierin sanat havaitsin karjalaisena evakkona totisesti todeksi muistellessani. Elämäkerran kirjoitettua jätän kiitollisena ja kaihoisana hyvästit menneille vuosikymmenille ja avaan uuden kirjoittamattoman lehden elämässäni. Elämä kantaa.” (s 1.)

Traumasta kärsivälle matka kohti elinvoimaista elämää ei merkitse pelkästään trauman oireiden lievittymistä – se merkitse muuntumista. Trauma tulee jäsentää menestyksellisesti uudelleen, olemisessa täytyy tapahtua perustavanlaatuisen muutos. Tässä muutoksessa tunteet ailahtelevat pelon ja rohkeuden välillä, mutta lopulta tunteet nostavat ihmistä ylöspäin, eivätkä enää paina maahan. Ihminen kykenee vastaanottamaan tuomitsematta sen, mitä on tapahtunut. Hän ei katso enää maailmaa ylivalppaan pelokkaasti, vaan kykenee oppimaan elämäkokemuksestaan. Maailma muuttuu paikaksi, jossa tapahtuu pahoja asioita, mutta jossa ne myös voidaan voittaa. Tämä kasvattaa itsevarmuutta ja kykyä nauttia taas elämästä, elää täydesti. (Levine 2008. 205.) Evakoilla on ollut taito kääntää ”uusi lehti elämässään”. Näen evakoiden rohkeudessa elää elämäänsä yhteyden giddensiläiseen elämänpolitiikkaan, johon Roos (1998, 22–23) liittää vahvasti juuri yksilölliset valinnat ja elämäntyylin. Elämänpolitiikka on siis elämänhallintaa, sen edellytyksiin vaikuttamista ja toisien mahdollisuuksien edistämistä. Evakkolapset ovat selviytymisellään osoittaneet, ettei elämä ole sidottu vain yhteen ainoaan elämänkulun malliin tai yhteen ainoaan vaihtoehtoon. Aina on mahdollisuus aloittaa uudelleen.

7.2.7 Unohtaminen

Joinakin hetkinä evakkolapset eivät ole pystyneet kohtaamaan lapsuutensa traumaattisia kokemuksia. Evakoiden tarinoissa pelko, kauhu ja muut vaikeat tunteet peitettiin muistojen kera sisimpään. Ne kätettiin tietoisesti paitsi muilta, myös itseltä. Lapsuuden torjuttujen kokemusten pelolla on perustellut syynsä ja se on ilman muuta luvalinen tunne (Miller 1991, 54). Monet kokivat tapahtumien unohtamisen selviytymiskeinokseen, mutta toisaalta myös elämänmittaiseksi taakaksi.

”Minkäänlaista kriisipalvelua tai terapiapalveluja ei ollut. Vaikutti jopa siltä, että sodan aiheuttamia kodin, naapurien, ystävien ja suvun hajaannuksen ikävää ja muistoja jotkut perheen vanhemmat pyrkivät unohtamaan työllään.” (s 410.)

Koetun tapahtuman kieltämisessä ei ole kyse ihmisen luonteen heikkoudesta tai tahdonalaisesta valinnasta. Traumaattisen tapahtuman aikana ja sen jälkeen kieltäminen

auttaa ihmistä säilyttämään toimintakykynsä ja auttaa häntä selviämään. Muuttuessaan krooniseksi, kieltäminen kuitenkin tukee ja ylläpitää traumaa estäen paluun normaalin elämän piiriin. Kieltämiseen puuttuminen vaatii rohkeutta ja muistin palaamisen hetki onkin traumasta kärsivälle hyvin merkityksellinen. (Levine 2008, 178.) Seuraavan kuvauksen kirjoittajalle padottujen muistojen purkautuminen oli hyvin voimakas, mutta samalla vapauttava kokemus.

”Kauhu, jota olin padonnut sisälläni vuosikymmeniä, jatkoi purkautumistaan. Purkautumista auttoi sairastumiseni, joka Suomeen päästyäni ja HYKS:iin jouduttuani osoittautui klamydiabakteerin aiheuttamaksi keuhkokuumeeksi ja sydämen vajaatoiminnaksi. Sydäntautiosaston tarkkailuhuoneessa neljättä päivää kovassa kuumeessa maatessani ihmettelin levollista oloani. Lepään sairastuvuoteella avuttomana, voimattomana ja samalla onnellisena. Suljen silmäni ja tunnen olevani kevyt kuin höyhen... ”Shokkihoidon” ansiosta sain yhteyden kauhun ja pelon tunteisiini sekä niiden synty lähteisiin. Ihmeellisellä tavalla olen rohkaistunut nyt tuntemaan sekä myönteisiä että kielteisiä tunteita entistä paljon laajemmalla asteikolla. Uskallan myös puhua ja ilmaista tunteitani himpunverran aikaisempaa rohkeammin.” (s 32.)

7.2.8 Unet ja muistot

Evakkolapset ovat työstäneet traumaattisia tapahtumia myös sisäisesti, unien, tunteiden, mielikuvien ja aistimusten kautta. Näin he ovat saaneet mahdollisuuden kohdata uudelleen ne tapahtumat, jotka ovat synnyttäneet traumoja sekä ne tunteet, joita tapahtumiin liittyivät. Levine (2008, 201) puhuu trauman muuntamisesta keholliseksi, ilman että tunteita tarvitsee tuoda ulkoiselle näyttämölle. Evakkolapset itse puhuvat tunnemuistista, jonka avulla he saavat esiin syvällä sisimmässään olevat muistot ja jolla elämän pirstoutuneet osat voidaan sisäisesti linkittää toisiinsa. Tämä eheyttää, antaa tunteen itsensä hallitsemisesta ja asian loppuun saattamisesta.

”Muisteleminen on palapelin kokoamista ja kuvan rakentamista ehyeksi” (DVD4, 42.02).

”.. toivon mieleni ja tunteiden suoja kerrosten ohenevan ja raottuvan ainakin hetkeksi, välähdyksenomaisesti. Iloitsen pienistäkin lapsuuteni ja nuoruuteni hetkien mieleenpalautumisesta.” (s 5.)

Marjatta Kiuttu (2005, 165–166) on todennut, että vain tietämällä tavoitetaan huonosti asioista. Täydennykseksi tarvitaan muistitietoa, joka laukaisee tunnereaktioita. Tunteet nousevat jostakin koetusta ja ihmistä koskettaneesta tapahtumasta ja ne ovat aina tosia ihmiselle itselleen. Kuitenkin varsinkin lapsuudessa koetuissa, sietokyvyn ylittävissä traumaattisissa kokemuksissa kehittyy myös asioita, joita ei voi muistaa. Muistiin syntyy eräänlainen musta aukko, jota esimerkiksi uni voi täydentää heijastamalla jo kadonneita muistoja mielen näyttämölle. Unissa esiintyvät kuvat liittyvät Eeva Lehtovuoren (2005, 119, 121) mukaan aina sekä henkilökohtaisiin että kulttuurisiin merkityksiin. Elämänkriiseissä unet opastavat ja ehdottavat selviytymiskeinoja.

”Kotiseutumatkalla [Karjalassa] 1993 kävin x järven rannalla. Lähdin sieltä palaaman metsän kautta kuten unessakin olin tehnyt. Hämmästys oli suuri kun huomasin kohta edessä aivan samanlaisen pellon kuin unessakin olin nähnyt. Kun oikein pinnistin muistiani, muistin kuinka isän kanssa olin pikkupoikana pari kertaa kulkenut silloin pellon vieressä ollutta polkua pitkin järveltä kotiin. Totesin silloin, että oli se pelto sittenkin jäänyt pikkupojan muistiin ja palautunut muutaman kerran unessa mieleen, vaikka valveilla ollessa en mitenkään muistanut koko pellon olemassaoloa.” (s 36.)

Muistot voivat olla myös kehollisia. Evakkolapset ovat herättäneet tunnemuistojaan kehon elämysten kautta. Eräs evakkolapsi kuvaa kokemusta, jossa hän pääsi kosketuksiin menetetyltä kotiseudulta tuodun rantahiekan kanssa.

”Kokemuksellisuus ja elämyksellisyys kirvoittaa kehon muistoja hyvin vahvoina pintaan. Ne voivat olla myös myönteisiä lapsuuden muistoja ihanista lapsuuden uimarannoista. Tämä on sitä samaa hiekkaa.” (DVD4, 32.29.)

7.2.9 Kotiseutumatkat

Vuosikymmenien jälkeen, 1990-luvulla vierailut luovutetun Karjalan alueelle tulivat mahdollisiksi. Vaikka en aineistonkeruussani millään tavoin viitannut kotiseutumatkoihin, osa kirjoittajista halusi kuitenkin kertoa paluustaan menetetyille kotiseudulle. Aivan kuin evakkomatka olisi jatkunut vuosikymmenten ajan ja vasta paluu kotiseudulle päättäisi tämän matkan. Kotiseutumatkat toteuttivat monen evakon

toiveen: nähdä vielä kadotettu kotiseutu ja lapsuuden leikkipaikat. Matkoilta ei välttämättä enää ole löytynyt sitä lapsuusmaisemien idylliä, joka on säilynyt mielessä kuluneet vuosikymmenet. Kuitenkin evakot ovat kokeneet tärkeäksi paluun ja myös sen toteamisen, ettei muistossa säilynyttä maisemaa ole enää fyysisesti jäljellä.

”Nähdä vielä lapsuuden leikkipaikat ja kotiseutu, edes se mitä niistä on jäljellä ja löydettävissä...” (s 46).

Mielenmaisema on kuitenkin se maisema, joka on säilynyt evakkolasten muistoissa ja jota kukaan ei voi viedä pois. Tätä maisemaa he ovat halunneet välittää myös minulle, elämäntarinoidensa lukijalle. Paluu lapsuudenmaisemiin on terapeutista muistin hoitoa. Tutut paikat nähdessään evakot totesivat muistiin palautuvan jatkuvasti kaikenlaisia pieniä ja suurempiakin unohduksissa olleita asioita. He pitivät aivojen sopukkoihin tallentuneiden kuvien ja tuntemusten paluuta mieleen tärkeänä kokemuksena, paluuna ajassa taaksepäin, paluuna lapsuuteen. Tämän ilmiön kokeminen todettiin ehkä tärkeimmäksi syyksi lähteä kotiseutumatkalle aina uudelleen.

”Totesin myös, että muistissa on tallentuneena hyvin paljon sellaisia yksityiskohtia ajalta ennen evakkoon lähtöä, jotka vasta nyt, uudelleen nähtynä, palautuvat hyvin tarkasti uudelleen mieleen.. Jopa joltakin kallion korokkeelta laskeutuessa jalkojen askeljärjestys ja askelpaikat asettuvat aivan itsestään samoille paikoille kuin lapsena muistan tapahtuneen...Tuntui kuin olisin saanut palata aikaan 50 vuotta taaksepäin. Se oli jännittävää. Pelloillakin pinnalla näkyvät isot kivet alkoivat elää, ja muistuttaa kuinka hankmolla jouduin niitä kiertämään. Tämän ilmiön kokeminen oli yksi, ehkä tärkein peruste, lähteä aina uudelleen kotiseutumatkalle... Muistiin palautui jatkuvasti kaikenlaisia pieniä ja suurempiakin asioita heti kun näki niihin liittyvät paikat. Se tuntui ihmeelliseltä. Löytää aivojen sopukoihin tallentuneita kuvia ja tuntemuksia 50 vuoden takaa.” (s 114.)

Kotiseutumatkailun voi selkeästi luokitella yhdeksi evakkolasten selviytymiskeinoksi. Evakkolapsille on ollut tärkeää päästä liittämään omia henkilökohtaisia lapsuuden kokemuksiaan menetetyin kotiseudun tarjoamaan ympäristöön. Kun vierailut menetetyille kotiseudulle sallittiin, annettiin samalla lupa kaivaa esiin pölyttyneet muistot, puhua ja kohdata menetettyyn kotiin ja kotiseutuun liittyvät tunteet. Näen

kotiseutumatkat vuosikymmenten puhumattomuuden purkauksena. Niiden myötä evakkolasten kokema menetys on myönnetty julkisesti ja vaikenemisen muuri on murrettu.

Kotiseudulle paluu herätti evakkolapsissa voimakkaita tunteita, se merkitsi oman taustan ja samalla myös kadoksissa olleiden juurien löytymistä. Paluusta kirjoitettiin ”ilmiönä”, jossa aikatasot sekoittuivat ja mieleen tulvivat vuosikymmeniä kadoksissa olleet muistot. Palattiin ajassa taaksepäin, palattiin lapsuuteen. Tuossa tilassa saavutettiin kokonaisuuden, vapauden ja eheyden tunne, jossa ajalla ei ollut merkitystä. Siirtokarjalaisten kotiseutumatkailua tutkineiden Liisa Lehdon ja Senni Timosen (1993, 100–103) mukaan evakkojen matkanteko on verrattavissa pyhiinvaellukseen, jossa matkataan kolmivaiheisesti ihmiselle pyhään paikkaan. Lehto ja Timonen rakentavat evakkojen matkanteon kolmivaiheisesti: irtautumisena ja lähtönä, matkan tekemisenä sekä saapumisena paikalle. Lopulta edessä on paluu. Pyhiinvaelluksen toista vaihetta leimaa juuri kuvailemani kaltainen, ajan kadottava liminaalisuuden kokemus. Myös erään karjalaisen perheen sota-ajan tunteja tutkinut Karen Armstrong (2004, 88) vertaa evakkojen kotiseutumatkoja pyhiinvaeltajien matkaksi pyhälle maalle.

Kaikkien evakkolasten tarinoissa kotiseutumatkoista ei kuitenkaan kirjoitettu. Ehkä entisellä kotiseudulla on käyty, mutta matka ei ole ollut positiivinen kokemus? Vieras valtio, vieraat kansalaiset ja muuttunut ympäristö eivät ehkä ole tarjonneet kokemusta paluusta lapsuuteen, vaan ennemminkin särkeneet muistoja ja todistaneet kodin lopullisesti menetetyksi? Ehkä osa evakoista koki evakkomatkinsa päättyneen sodan päättymiseen ja uuden, pysyvän asuinpaikan löytymiseen? Tarinoista onkin tulkittavissa, että paluu lapsuuteen voi tapahtua monin eri tavoin, joista kotiseutumatkot ovat vain yksi esimerkki. Lapsuuteen palaaminen ei välttämättä vaadi paikan fyysistä kokemista, sillä paluu voi tapahtuma myös muistoissa.

”Minulle Kannas on historiaa, omia lapsuusmuistoja, maisemia, jokia, järviä, metsiä, mäkiä, merta, sinistä taivasta, käen kukuntaa, linnun laulua...muuten se on aivan tyhjä.” (s 296.)

Paluu kotiin on mahdollinen myös mielikuvissa. Evakkolapset kirjoittivat mielenilmiöstä, jossa he löysivät nykyisestä muuttuneesta kodin maisemasta yhtymäkohtia lapsuudenmaiseman kanssa. Tämä maisema herätti tunteen lapsuudesta ja tyydytti näin kaipuuta kotiseudulle.

”Olen syntynyt korkealla paikalla x:lla [Karjalassa], josta näkyi laajalti eteläistä Kannasta - kotiseutuani... Siitä [Lapin matkasta] alkoi nyt jo yli neljäkymmenen vuoden kaipuu tuntureille ja aluksi kävinkin työn merkeissä vähintään kerran vuodessa enimmäkseen viikon kestävillä vaelluksilla eri puolilla Lappia. Nykyisin en ihan joka vuosi käy, mutta vielä on tarkoitus jatkaa. Jotenkin lapissa ja etenkin tuntureilla on samantapainen tunne kuin kotipaikalla – avaruuteen liittyvä selittämätön mielenilmiö.” (s 210.)

”Meri [nykyisessä asuinpaikassa] johdattaa ajatukseni syntymäsaareni..” (s 393).

7.3 Pohdintaa selviytymiskeinoista

Evakkolapset eivät pystyneet ohjaamaan sodan aikaista elämäntulkuaan, vaan matkan vaiheisiin vaikuttivat useat heistä itsestään riippumattomat tekijät, jotka kadottivat ulkoisen elämäntulkun lähes täysin (ks. myös Roos 1987, 65). Kotiseudun ja kodin menetys on evakkolasten yhteinen kohtalo. Aineistoni elämäntarinoista käy selvästi ilmi tämän kokemuksen traumaattisuus. Kotiseutu ja kodin seinät eivät pystyneet tarjoamaan lapsille turvaa, vaan sota ajoi evakkolapset uusiin ja outoihin oloihin, katkaisi heidän turvallisen lapsuutensa ja repi heihin psyykkisiä haavoja. Sodasta käynnistyi pitkä evakkomatka, joka oli kärsimysten taival ja toisille myös henkensä edestä pakenemista.

Evakkomatkasta käynnistyi myös vaiheittainen sopeutuminen uuteen. Miten evakkolapset selviytyivät kokemastaan? Analyysissani en pystynyt rakentamaan vain yhtä selviytymisen mallia, vaan olen koonnut tutkimustuloksiini aineistossani toistuvasti esiin nousevat selviytymiskeinot. Jokainen selviytymistarina on omanlaisensa ja jokaisella kertojalla on ollut omat keinonsa selvitä ja jaksaa. Laajassa mielessä ajateltuna mikä tahansa elämän ongelmien ratkaisuyritys on selviytymistä. On myös tärkeää huomata, että vaikka keräämäni aineiston kirjoittajat ovat jo edenneet selviytymisprosessissaan, kaikki evakot eivät välttämättä ole selviytyneet vielä tämän

tutkimuksen kerronnan hetkellä. Heidän äänensä ei kuulu tässä tutkimuksessa, vaan heidän evakkomatkinsa jatkuu yhä. Ehkä he vaeltavat evakkoina läpi elämänsä?

Tutkimuskysymyksenä osoittautui kuitenkin hyödylliseksi. Evakkolapset ovat tarinoissaan osoittaneet, että selviytyminen on mahdollista. Tutkimuskysymyksen avulla löysin useita sisäisiä voimavaroja, jotka ovat auttaneet niin lasta kuin aikuistakin selviytymään vaikeista elämäkokemuksistaan. Tämä osoittaa sen, ettei elämäämme ole rakennettu vain yhden kortin varaan. ”*Kaikkeen sitä ihminen tottuu keskenkasvuisenakin*”, toteaa eräs evakkolapsi (s 162).

Tutkimustulosten tarkastelu erikseen lapsuuden ja aikuisuuden kontekstissa toi esiin selviytymisen prosessinomaisuuden (ks. myös Sugarman 2001, 144–148). Prosessinomaisuutta kuvaa se, että eri elämänvaiheissa kertojat ovat löytäneet itselleen erilaisia ratkaisuja, jotka ovat auttaneet heitä selviytymään. Tarinoissa tulee esiin myös sellaisia elämänvaiheita, jolloin lapsuuden traumaattisia kokemuksia ei ole pystytty kohtaamaan, vaan tilanteeseen on toistaiseksi sopeuduttu. Kyse ei kuitenkaan ole ollut luovuttamisesta, vaan yhdestä selviytymisprosessin vaiheesta. Pian on taas löytynyt keino, jonka avulla selviytymisprosessissa on päästy eteenpäin. Levine (2008, 185) toteaaakin trauman viemisen päätökseen ja siitä parantumisen olevan hyvin voimakas ja itsepintainen tarve.

Levinen (2008, 60) teorian mukaan lapset ovat erityisen haavoittuvia traumatisoitumiselle. Hän toteaa iän riskitekijäksi, mutta analyysini mukaan se voi käänteisenä olla myös selviytymistä tukeva tekijä. Vähäisestä elämäkokemuksesta johtuen lapset eivät ymmärtäneet sotatilanteen vakavuutta, vaan kohtasivat tapahtumat leikin varjolla ja huumorilla. Evakkomatkojen voimavaraksi muodostuivat hyvinkin pienet, positiiviset kokemukset: vieraiden hymyt ja vilkutukset asemilla. Toisinaan evakkoajan majapaikkojen vieraus ahdisti lapsia. Tilanteen käydessä liian raskaaksi, he löysivät pakopaikan luonnosta. Luonto tarjosi myös puitteet harrastuksille ja leikeille, joiden avulla lapset pääsivät purkamaan traumaattisia kokemuksiaan. Lapset loivatkin sidettä uudelle kotiseudulle hyvin toiminnallisista perusteista. Leikit, harrastukset, koulu ja osallistuminen evakkopaikkojen työhön toivat elämään normaaliuden tuntua. He

liittivät sopeutumisprosessiinsa omaa aiempaa elämäänsä, omia henkilökohtaisia kokemuksiaan ja omia muistojaan. Kotiseudulle jääneet rakkaat lemmikit löysivät seuraajansa uudella kotiseudulla ja lapset kokivat lemmikkieläinten tukeneen selviytymistään, niiltä he saivat pyyteetöntä rakkautta ja hellyyttä. Evakkolapset menettivät fyysisen kotinsa, mutta menetystä korvasi ”henkinen koti”, ympärillä oleva perhe (ks. myös Huttunen 2002, 99). Osa aineistoni evakkolapsista lähetettiin sotalapsiksi Ruotsiin, mutta myös nämä matkat näyttäytyivät tarinoissa positiivisina kokemuksina. Vaikka lasten selviytymisessä korostuukin eniten perheen merkitys, myös muiden aikuisten tarjoamat huolenpidon kokemukset olivat tärkeä evakkolasten selviytymiskeino.

Useinkaan evakkomatka ei päättynyt sodan loppumiseen eikä lapsuuteen. Iän myötä kodin menetys on käsitetty laajemmin kotiseudun menetykseksi. Tämä tuntuikin herättäneen hajaannuksessa elävien evakoiden joukossa voimakkaan yhteisöllisyyden, me-hengen. Kyse on vertaistuesta, saman kohtalon eläneiden ihmisten kohtaamisesta. Vaikka evakot ovat pakon edessä joutuneet etääntymään Karjalaisesta ympäristöstä, kokevat he kuuluvansa ensisijaisesti karjalaisiin. Evakkoajan uudessa ympäristössä kohtaamastaan syrjinnästä huolimatta he rakensivat itselleen positiivista viitekehystä, eivätkä suostuneet ottamaan uhrin roolia. Tällaista luonteenlujuutta pidän päätöksenä selviytyä, kaikesta tapahtuneesta huolimatta (ks. myös Levine 2008, 60, 449.) Erityisesti tarinoissa korostui karjalainen luonne: joustavuus, tunteiden näyttäminen ”ilot iloittiin ja surut surtiin”, karjalainen sisukkuus, neuvokkuus, optimistisuus, rohkeus olla oma itsensä, hymy ja nauru vaikeissakin oloissa sekä ylpeys omista juurista. Näenkin hyvin vahvasti ihmisen selviytymiseen vaikuttaviksi tekijöiksi yksilölliset ja/tai vahvat yhteisölliset piirteet ja ominaisuudet. Tällaisiin piirteisiin yhdistän myös yritteliäisyyden sekä ahkeran työnteon, jotka pitivät aikuisia evakoita kiinni normaalissa elämässä. Karjalaisen heimon ohella oma perhe on koettu suureksi avuksi myös aikuisuuden selviytymisessä. (ks. myös Sallinen-Gimpl 1994, 47, 55.)

Traumaattiset muistot ovat seuranneet evakkolapsia läpi elämän ja tapahtumia on työstetty sisäisesti, unien, tunteiden, mielikuvien ja aistimusten kautta. Loppujen lopuksi aineistoni evakkolapset ovat uskaltaneet kohdata kokemansa ja ottaa elämän

omaan hallintaansa. Tässä kohtaamisessa apuna on ollut erilainen luova toiminta, kuten kirjoittaminen, piirtäminen ja maalaaminen. Traumaattiset tapahtumat eivät ole kadonneet evakkolasten mielistä, mutta ne eivät enää hallitse heidän elämäänsä (ks. myös Roos 1987, 67 ja Sugarman 2001, 147–148). Vuosikymmeniä traumaattisten tapahtumien jälkeen evakkolapsille tarjoutui mahdollisuus palata lapsuusmaisemiin kotiseutumatkojen muodossa Lapsuusmaisemien näkeminen ja niistä esiin nousevien muistojen kohtaaminen muodostivat heille tunteen paluusta lapsuuteen. Evakkomatka päättyi ja ympyrä sulkeutui.

Vaikeat elämäkokemukset voidaan nähdä elämän riskitekijöinä. Evakkolasten tarinoiden perusteella näen kuitenkin vaikean lapsuuden käänteisesti kasvualustana, joka on luonut pohjan elämänuskolle, henkiselle kestävyydelle ja rohkeudelle kohdata mennyt. Ulkoisen elämänhallinnan puutteesta huolimatta evakot ovat osoittaneet vahvaa elämän sisäistä hallintaa, kykyä sopeutua ja löytää lopulta menetyksistä myös positiivisia puolia (ks. myös Roos 1987, 66). He ovat kukin yksilöllisellä aikataulullaan kohdanneet tapahtuneen elämänmuutoksen ja hyväksyneet sen olemassa olevana tosiasiana. Pakon edessä he ovat taipuneet, mutta eivät taittuneet. Tämä on vaatinut rohkeutta, mutta samalla se on ollut elämänmuutoksen ensimmäinen vaihe. Jotta heidän elämänsä on voinut jatkua tasapainoisena, ote menneestä on täytynyt irrottaa, mutta menneestä ei ole tarvinnut luopua täysin. (ks. myös Sugarman 2001, 146–147). Menneen voi jossain määrin kohdata kotiseutumatkoilla, mutta täydellisenä sen voi kohdata unissa ja muistoissa. Lapsuudenkodin mielenmaisema säilyykin evakkolasten selviytymiskeinona läpi elämän. Sitä maisemaa ei mikään voi vahingoittaa.

8 EVAKKOLAPSEN SELVIITYMISTARINA

Tutkimustulokset -pääluvussa olen esitellyt evakkolasten elämää juuri sellaisena kuin se todella on ollut. Olen tuonut esiin lasten äänen runsaiden sitaattien muodossa ja sitä kautta pyrkimyksenäni on ollut säilyttää elämäkertojen autenttisuus ja sen myötä rakentuva elävyys. (ks. myös Roos 1987, 72.) Tutkimustulokset ovat avautuneet minulle tematisoinnin keinoin ja tässä luvussa esittämäni tyyppitarinan avulla pyrin tiivistämään ja kokoamaan ne yhteen, jotta aineistoni kokonaisuutta olisi helpompi hahmottaa. Esittämäni tyyppitarina on aineistoni autenttisista tarinoista konstruoitu kokonaisuus, jonka juoni rakentuu evakkolasten elämäntarinoiden merkityksellisiä kohtia korostaen tuoden esiin paitsi elämän dramaattisen puolen myös kyvyn selvitä vaikeistakin elämäkokemuksista.

8.1 Tutkimustuloksista konstruoitu tyyppitarina

Marraskuun 30. päivä vuonna 1939 katkaisi evakkolapsen onnellisen ja turvallisen lapsuuden. Talvisota oli syttynyt ja sen taistelujen päänäyttämöksi muodostui Karjalankannas, jota vihollisen lentokoneet pommittivat yötä päivää. Sodan aiheuttamat tapahtumat vyöryivät lapsen elämään ilman, että hänellä olisi ollut niihin mitään vaikutusmahdollisuuksia. Koska lapsi ei voinut ymmärtää tapahtuvaa, hän koki tilanteen aikuisten tunteiden, reaktioiden ja käyttäytymisen kautta. Tapahtumien outous, kodin jättäminen ja matka kohti tuntematonta aiheuttivat pelkoa ja jännitystä sekä horjuttivat lapsen turvallisuuden tunnetta. Rankkaa evakkomatkaa tehtiin kävellen, hevoscärryillä, autoissa, veneissä, ja junissa. Helpotusta tilanteeseen toi kuitenkin se, että lapsi sai kokea tapahtumat yhdessä läheisten ihmisten kanssa.

Evakkolapsen elämän uudella seudulla täytti koti-ikävä tunne ja haave kotiinpaluusta. Välirauhan aikana vuonna 1941 kotiinpaluu mahdollistui. Alkoivat kotiseudun kunnostamisen: rakentaminen, kotieläinten ja maatalouskoneiston hankinta, sekä viljely. Tämä tiesi ponnisteluja myös lapselle, jolle työt olivat usein velvollisuus. Kaikesta

huolimatta paluu kotiin ja elämä kotiseudulla tarjosivat talvisodan äkkilähdön jälkeen lapselle kokemuksia, joista rakentui arvokkaita muistoja.

Välirauha kesti vain 15 kuukautta. 9.6.1944 Neuvostoliitto aloitti voimakkaan suurhyökkäyksen Karjalankannakselle. Hyökkäys tuli suomalaisille yllätyksenä ja myös siviiliväestön kotoa lähtö oli pakoon juoksua. Jo toinen kodin menetyksen kokemus aiheutti lapsessa pelkoa, järkytystä ja neuvottomuutta. Kodin menettämisen lisäksi hän pelkäsi myös äidin ja isän menettämistä. Sota vei aikuisten voimat ja huomion ja lapselle tärkeät asiat jäivät syrjään. Pitikö lelut ja lemmikitkin jättää? Alkoi toinen evakkomatka, joka tallentui nyt jo muutama vuosi vanhemman lapsen mieleen erityisen tarkasti. Nuoren pojan mielessä matka sai seikkailullisiakin piirteitä. Kuten kotiseudun jälleenrakennuksessa, myös evakkomatalla lapselle osoitettiin vastuuta erilaisten avustavien tehtävien muodossa.

Lapsen vastuunkanto jatkui sijoituspaikalla. Isän lähtiessä rintamalle ohjeisti hän pojan pitämään huolta perheestä ja myös tyttö sai tehtävän huolehtia nuoremmista sisaruksistaan. Sisimmässään evakkolapsi kantoi myös huolta perheensä toimeentulosta ja isän kohtalosta rintamalla. Sota kaikkine kokemuksineen kasvatti lapsen vastuuntuntoa. Vastuu tuli liian varhain. Jatkuvasti muuttuvien olosuhteiden vuoksi lapselta vaadittiin jatkuvaa kykyä luopua entisestä ja sopeutua uusiin, kulttuurisesti hyvinkin erilaisiin oloihin. Lapsen elämä oli jatkuvaa uudelleen aloittamista sekä uuteen ja outoon tottumista. Toistuvien muuttojen vuoksi myös koulunkäynti muuttui epäsäännölliseksi. Evakkolapsen elämästä puuttui turvallisuutta rakentava rutiini ja tapahtumat vain seurasivat toisiaan. Lapsen taakkaa lisäsi myös sodan ympärillä vallinnut puhumattomuus. Se vaienssi erityisesti evakkolapsen äänen ohittaen hänen kokemuksensa ja näkökulmansa tapahtumiin liittyen. Lapsella oli kuitenkin keinoja ohittaa puhumattomuus; siitä, mistä ei saanut puhua, saattoi kirjoittaa.

Sota vaikutti myös uuden asuinseudun kantaväestöön ja toi esiin ihmisen ikävät puolet. Evakkolapsi joutui aiheetta kohtaamaan myös kielteisiä asenteita. Kantaväestön tietämättömyys hänen kulttuuristaan, erilaiset tavat, erilainen murre, puheen runsaus ja luonne-erot riittivät syyksi leimaamiselle ja torjumiselle. Lapsella oli kuitenkin kyky

kohdata tapahtumat leikin varjolla ja huumorilla. Hän haki voimaa pienistä, positiivisista kokemuksista, joita evakkotaipaleen varrella myös oli. Ja kun vieraan paikan outous kävi liian raskaaksi, löysi hän turvapaikan luonnosta, joka tarjosi mahdollisuuden harrastuksille ja leikeille. Side uuteen kotiseutuun rakentui toiminnan kautta: leikit, koulu ja osallistuminen evakkopaikkojen työhön toivat elämään pitkään kaivattua normaaliuden tuntua. Koti-ikävää toiminta ei kuitenkaan poistanut eikä kodin tuntu rakentunut pelkän fyysinen majapaikan kautta. Kun lapsi ikävöi kotiin, hänen ikävänsä kohdistui hyvin konkreettisiin asioihin: leikkeihin, lemmikkeihin ja leluihin. Tällöin lapsi koki tärkeimmäksi voimavarakseen ympärillään olevat läheiset, evakkomatalla mukana kulkeneen ”henkisen kodin”.

Sota-aika jätti jälkensä evakkolapsen elämään ja sen tapahtumat ovat seuranneet lasta kaikissa elämänkaaren vaiheissa. Sota-aikana hän koki jäävänsä syrjään ja tämä hylkäämisen tunne jäi syvälle lapsen mieleen. Vielä aikuisuudessakin sotaan liittyvä traumaattinen menetyskriisi on aiheuttanut pelkoa, ahdistusta, juurettomuutta sekä tunteen minäkuvan hajoamisesta ja erilaisuudesta. Vaikka evakkomatka oli päättynyt, ”evakkous oli jäänyt asumaan”. Evakkolapsen elämänkaareissa vahvimpana säilynyt tunne on kuitenkin jatkuva kaipuu lapsuudenkotiin. Kodin käsite on aikuisuudessa laajentunut kattamaan koko menetetyn kotiseudun, joka on evakkolapselle aina rakkain, jota mikään muu ei voi korvata ja jota ei tänä päivänäkään voi muistella ilman kyyneliä. Aikuisuudessa lapsen kotiseutuhenki kasvoi ”mehengeksi”, ymmärrykseksi siitä, ettei hän ole kokemuksineen yksin, vaan meitä on muitakin. Lapsuudessa syrjinnän kokemuksia aiheuttanut heimoluonne muuttui voimavaraksi, jonka avulla sodan aiheuttama traumaattinen kriisi on edennyt. Uhriksi evakkolapsi ei ole suostunut, vaan luonteenlujuudella ja juuristaan ylpeänä hän on rakentanut ympärilleen positiivista viitekehystä. Hän on päättänyt selviytyä. Jo lapsuudessaan lapsi lunasti paikkansa uudessa yhteisössä työtä tekemällä. Työlle hän omistautui myös aikuisuudessa. Työ oli selviytymiskeino, joka piti kiinni elämässä, mutta se oli myös pakopaikka, jossa omia tunteita ei aina tarvinnut kohdata.

Sodan vuoksi evakkolapsi joutui luopumaan kotiseudustaan, kodistaan, leluistaan ja lemmikeistään. Materiaalinen pääoma menetti lapsen elämässä merkityksensä ja henkinen pääoma kasvoi muokaten asenteita ja arvoja. Vaikea lapsuus on ollut kasvupohja evakkolapsen elämänuskolle, henkiselle kestävyydelle ja rohkeudelle kohdata mennyt. Vaikka ulkoinen elämänhallinta on ollut puutteellista, vahvan sisäisen elämänhallinnan myötä lapsella on ollut kykyä sopeutua ja lopulta löytää kokemistaan menetyksistä myös positiivisia puolia. Vaikka traumaattiset muistot ovat seuranneet häntä läpi elämän, hän on lopulta uskaltanut kohdata kokemansa ja ottaa elämän omaan hallintaansa. Traumaattiset tapahtumat eivät enää hallitse evakkolapsen elämää. Hän on työstänyt tapahtumia sisäisesti: unien, tunteiden, mielikuvien ja aistimusten kautta, mutta myös luovan toiminnan keinoin: kirjoittamalla, piirtämällä ja maalaamalla. Tunnemuistoja hän on herättänyt henkiin kotiseutumatkoilla. Vaikka evakkolapsi on nyt vuosikymmenten jälkeen uskaltanut irrottaa otteensa menneestä, ei hän ole luopunut siitä täysin. Hän kohtaa lapsuuden kotiseutunsa unissa ja muistoissa mielenmaisemana, jota kukaan ei voi vahingoittaa eikä ottaa pois.

Evakkolapsen elämä on ollut monipuolinen ja tapahtumarikas, kielteisine sekä myönteisine kokemuksineen. Hän ei ole voinut vaikuttaa lapsuudessa kokemiensa tapahtumien kulkuun, mutta aidon sisäisen elämänhallinnan keinoin hän on kyennyt sopeutumaan vaikeuksiin ja löytänyt keinot selvitä. Elämä on osittain pakostakin rakentunut työn varaan, mutta perhe ja läheiset ovat kuitenkin olleet evakkolapsen kantavin voima läpi elämän. Nyt, vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen, evakkolapsi kokee tärkeäksi antaa evakkotaipaleelleen kertomuksen muodon. Hän kokee tärkeäksi kertoa kokemistaan tapahtumista avoimesti ja yksityiskohtaisesti. Se osoittaa evakkolapsen kykyä etäännyttää kokemus nykyisyydestä ja nähdä itsensä tapahtumien kokijana. Se osoittaa kykyä selviytyä.

8.2 Roosin talonpoikainen elämäkertatyyppi

J. P. Roos (1987, 10) yhdistää tyyppitarinat elämäkerralliseen tutkimukseen. Aineistoni elämäkerrat ovat elämäkokemusten osalta varsin yhtenäisiä. Syyksi tähän näen kirjoittajien kuulumisen samaan sukupolveen sekä elämäkertojen tapahtumia ympäröivän saman historiallisen todellisuuden. Myös Roos (1987, 53) näkee sukupolven muuttujana, joka kuin itsestään asettuu elämäkerta-aineiston tyyppittelijäksi. Aineistoni on siis varsin homogeeninen, eikä sen pohjalta voi tehdä varsinaista elämäkertojen tyyppittelyä.

Useiden eri tyyppien sijaan muodostin aineistoni elämäkertoista yhden, edellä esitetyn, tyyppitarinan. Tyyppittelyni pohjautui elettyyn, tapahtumarikkaaseen elämään, josta muodostui suomalaisen sotasukupolven tarina, evakkolapsen selviytymistarina. Koska oma aineistoni ei mahdollistanut erilaisten tyyppitarinoiden rakentamista ja sitä kautta tapahtuvaa vertailua ja tulkintaa, halusin etsiä tarinastani yhtymäkohtia J. P. Roosin (1988, 213–214) rakentamiin viiteen erilaiseen elämäkertatyyppiin. Nämä elämäkertatyyppit pitävät sisällään erilaisia kärsimyksen ja onnen kaaria sekä erityyppistä elämäntähtäystä. Evakkolapsen selviytymistarinan yhdistän Roosin (1988, 214) talonpoikaiseen elämäkertatyyppiin, jonka myös Roos sijoittaa sodanjälkeisen nousun ja jälleenrakennuksen sukupolveen. Esittelen seuraavassa yhtymäkohdat Roosin talonpoikaisen elämäkertatyyppin ja evakkolapsen selviytymistarinan välillä oman tarinani näkökulmasta.

Evakkolapsen tarinassa korostuu ulkoisen elämäntähtäyksen puute. Sota vyöryi lapsen elämään ja tapahtumat seurasivat toisiaan ilman, että lapsella olisi ollut niihin vaikutusvaltaa. Sota teki evakkolapsen elämästä tapahtumarikkaan, sekä myönteisessä että kielteisessä mielessä. Sota ja sitä seuranneet kodin ja kotiseudun menetys, evakkomatka ja sijoittuminen uudelle kotiseudulle ovat olleet lapsen elämän merkittävimpiä kokemuksia. Niiden ympärille rakentuu koko heidän elämäntarinansa. On selvää, että menetys on jättänyt pysyvän jäljen lapsen sydämeen. Koetut tapahtumat eivät ole oikeutettuja, eikä niitä voi nähdä muuten kuin negatiivisessa valossa. Kuitenkin ajan, elämäkokemuksen ja vahvan sisäisen elämäntähtäyksen keinoin

evakkolapsi on nyt aikuisuudessaan kyennyt löytämään kokemastaan myös myönteisiä sävyjä.

Evakkolapsen kerronnassa keskeisiksi elämänalueiksi nousivat perhe, työ, koti ja sopeutuminen. Työ on ollut paitsi keino unohtaa ja sopeutua, myös välttämätöntä sodan jälkeiseen jälleenrakentamiseen liittyen. Vaikka omin käsin raivattu ja rakennettu talo saakin huomiota elämäntarinoissa, rakentuu evakkolapsen koti kuitenkin sinne, missä on rakkautta ja läheisyyttä. Perhe onkin ollut lapsen kantava voima läpi elämänkaaren. Lapsen tarinaa leimaa kokemusmaailman rikkaus sekä vahva sisäinen elämänhallinta. Evakkomatalla lapsen yksityisyys kadotti merkityksensä, eikä hänen elämänsä nytkään rakennu onnellisen julkisivun varaan. Yksityiselämän alue oli sodan aikana pakon sanelemana kapea, lähes julkinen. Elämäntarinoissa tuo vähäinenkin yksityisyys on tuotu lukijan nähtäväksi hyvin yksityiskohtaisella oman elämän pohdinnalla, ilman rajoituksia. Liittyneekö tällainen avoimuus osaltaan ihmisluonteeseen, joka on syntynyt vahvasti sosiaalisessa Karjalaisessa kyläkulttuurissa?

8.3 Evakkolapsen selviytymistarina välineeksi pakolaistyöhön?

Kotinsa jättämään joutuneet pakolaiset ovat yksi kaikkein vaikeimmassa asemassa oleva ihmisryhmä tämän päivän maailmassa. Pakolaisuus koskettaa 20 miljoonaa ihmistä (Ulkoasiainministeriö). Vaikka heillä kaikilla on erilaiset syyt lähtemiseen, joka tapauksissa kyse on ihmisistä, jotka pelkäävät henkensä puolesta tai joilla ei ole ihmisarvoisen elämän edellytyksiä kotimaassaan (Pakolaisneuvonta). Suomi auttaa omalta osaltaan hädässä olevia ihmisiä ottamalla vastaan pakolaisia joko pakolaiskiintiön puitteissa tai myöntämällä oleskelulupia henkilöille, jotka hakevat kansainvälistä suojelua (Maahanmuuttovirasto 1). Enemmistö Suomeen saapuvista maahanmuuttajista on naisia ja lapsia (Halonen 1999, 1).

Evakkolasten elämäntarinat osoittavat, että kotoutuminen uuteen ympäristöön ei tapahdu itsestään eikä hetkessä. Nyky-Suomessa kotoutumista on pyritty edistämään lainsäädännön sekä erilaisten kotouttamistoimenpiteiden avulla. Pakolaistyön tavoitteet

määrittää laki, joka osoittaa tehtäviä sisäasiainministeriölle, työvoima- ja elinkeinokeskukselle, lääninhallituksille, työvoimatoimistoille ja kunnille (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta). Pakolaistyöhön osallistuvat lisäksi useat eri järjestöt sekä kirkko.

Tehdyn työn vaikutusten arviointi ja kotoutumisen mittaaminen on hankalaa. Maahanmuuttopoliittinen keskustelu tuo esiin ennen kaikkea maahanmuuton mahdollisuudet, keskittyen lähinnä maahanmuuton kautta saatavaan työvoimaan. Myös kielitaitoa ja opiskelua pidetään kotoutumisen mittareina. Mielestäni keskustelusta kuitenkin unohtuu yksittäinen ihminen yksilöllisine taustoineen ja kokemuksineen. Maahanmuuttajat eivät ole vain työvoimaa tai numeroita tilastoissa. Kotoutuminen uuteen on yksilöllinen prosessi.

Aineistoni osoitti, ettei selviytymisestä voi rakentaa vain yhtä mallia. Evakkolasten uusi alku kulttuurisesti erilaisessa ympäristössä oli vaikeaa. He ovat kuitenkin sopeutuneet. Jokainen selviytymistarina on ollut omanlaisensa ja siten myös keinot sopeutua ovat olleet yksilöllisiä. Kuitenkin aineistoni omaelämäkerrallisessa kerronnassa toistuivat tietyt selviytymiskeinot, jotka esittelen seuraavassa tämän päivän maahanmuuttajatilanteeseen peilaten. Toivoin selviytymiskeinoista olevan apua tänä päivänä Suomeen saapuvien pakolaislasten kanssa työskenneltäessä. Vaikka aineistoni evakkolasten ja tämän päivän maahanmuuttajien kokemukset sijoittuvat ajallisesti eri kontekstiin, kokemukset yhdistävät heitä.

Sekä evakkolapset että tämän päivän maahanmuuttajat ovat kohdanneet Suomessa arkipäivän rasismia (ks. luku 6 ja myös Sabour 2003; 2001). Sota-ajan synnyttämä niukkuus teki kaikkien elämästä vaikeaa ja evakot joutuivat aiheetta sodan symboleiksi ja syrjinnän kohteeksi (ks. luku 6.2). Myös tämän päivän rasistisen ilmapiirin on todettu kiristyneen juuri taloudellisesti vaikeina aikoina (Hildén-Paajanen 2003, 120). Maahanmuuttajista on tullut tämän päivän niukkuuden symboleita. Vähemmistöryhmien kohtaaminen kategorisena ryhmänä unohtaa ja vaientaa yksilön äänen. Se rakentaa vääriä asiayhteyksiä ja luo pohjaa rasismille. Turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten leimaaminen ja kategorisointi vie ajatukset pois kotiseudultaan

pakenemaan joutuvien ihmisyydestä ja ihmisarvosta. Maahanmuuttajien kohtaamisessa tuleekin huomioida yksilöllinen avuntarve. Kaikkien ongelmat eivät ole samoja, eikä heitä siksi voida katsoa saman tiukan kehysten läpi.

Aineistoni evakkolasten tärkeimpänä sopeutumista edistävänä tekijänä olivat perhe ja läheiset ihmiset (ks. luku 7.1.2). Vaikka isä usein olikin rintamalla ja lapsi kantoi huolta hänen kohtalostaan, muun perheen muodostama ”henkinen koti” kulki mukana evakkomatalla luoden turvaa ja paikaten menetyksen aiheuttamia haavoja. Suurin osa Suomeen saapuvista maahanmuuttajista on lapsia ja naisia (Halonen 1999, 1). Usein osa perheestä on jäänyt lähtömaahan tai matkan varrelle joutuen elämään vaarassa tai muuten vaikeissa olosuhteissa. Evakkolasten kokemuksiin viitaten voi olettaa, ettei maahanmuuttajien kotoutuminen onnistu niin kauaa, kuin he joutuvat kantamaan huolta läheistensä kohtalosta. Erityisen huolestuttavana näen ilman huoltajaa saapuneiden lasten kohtalon. Vaikka lainsäädäntömme puhuukin myönteiseen sävyyn maahanmuuttajien perheenyhdistämisestä, tosiasia kuitenkin on, ettei Suomessa asuvien pakolaisten perheen yhdistäminen toteudu kaikille siihen oikeutetuille (Punainen risti). Oikeus perheenyhdistämiseen tulisi nähdä kotoutumisen keskeisenä toimenpiteenä ja perheen saapuminen Suomeen pakolaislasten voimavarana.

Vaikka evakkolapset menettivät kotiseutunsa, ovat he onnistuneet säilyttämään oman taustansa ja kulttuurinsa. Karjalainen kulttuuri ja karjalaisuus elävät Suomessa edelleen vahvana, vaikkei Karjalaa kotiseutuna enää fyysisesti olekaan. Tutkimustulokseni osoitti oman taustan tuntemisen tärkeyden (ks. luku 7.2.1). Yhteisestä taustasta muodostui evakkolasten sopeutumiskeino sekä voimavara. Maahanmuuttajien kotoutumisessa tulisi paremmin ymmärtää oman taustan ja kulttuurin merkitys. Erityisesti maahanmuuton alkuvaiheessa yhteys oman maan kansalaisiin takaa henkisen hyvinvoinnin ja tuen. Se vahvistaa ja ylläpitää omia kulttuurisia arvoja ja kesyttää siten vierasta ympäristöä omakseen. Vieraskielisten maahanmuuttajien kohdalla näkisin oman yhteisön tärkeäksi myös kommunikaation mahdollistajana.

Evakkolasten kokema syrjintä johtui osaltaan kategorisoinnin mahdollistamista ennakkoluuloista ja tietämättömyydestä toisen kulttuuria kohtaan (ks. luku 6). Vaikka

sota-aikana evakot nähtiinkin vähemmistönä, josta valtaväestö ei ollut kiinnostunut ja jota se ei kokenut tarvitsevansa, tänä päivänä tuskin kukaan kyseenalaistaa keskuudessamme elävän karjalaisen kulttuuriin rikastuttavaa vaikutusta. Valitettavasti myös tämän päivän maahanmuuttajat nähdään enemmän sosiaalisena ongelmana kuin rikkautena (Puuronen 2003, 205). Itselle vierasta kulttuuria väheksymällä voidaan vähemmistöä toki pakkosopeuttaa, mutta samalla saatetaan hävittää kokonaisia kulttuureja (ks. luku 7.2.1). Erilaisten kulttuuristen tapojen oppiminen ja niiden hyväksyminen edellyttävät kulttuurien välistä vuoropuhelua. Työ suvaitsevaisuuden edistämiseksi vaatii kaikkien yhteiskunnan tahojen mukana oloa. Maahanmuuttajien kanssa työskenneltäessä monikulttuurisuus tulisi nähdä rikastuttavana ja monipuolistavana tekijänä, sekä monikulttuuriset kontaktit arkipäivän sosiaalisen elämän rikastuttajina.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA KESKUSTELUA

Kokoan lopuksi vielä yhteen elämäkerrallisesta aineistostani esiin nousseita evakkolasten tunteja lapsuudenkodin menetykseen liittyen, sekä niitä voimavaroja, joiden avulla he ovat selvinneet. Tarkoitukseni on tuoda esiin erilaisia tunteja sekä erilaisia keinoja selviytyä. Jokainen menetys koetaan yksilöllisesti ja siten myös jokainen selviytymistarina on omanlaisensa.

Paluumuuttajien kokemuksia tutkinut Olga Davydon (2003) on todennut perheen muutos- ja kriisitilanteiden synnyttävän elämänhistoriallisia kertomuksia. Kerronnalla ihminen luo järjestystä elämässään vallitsevaan kaaostilaan. Aineistoni elämäntarinoiden kirjoittaminen lähti liikkeelle lapsuuden katkaisseesta sodasta, sitä seuranneesta kodin pakkomenetyksestä, sen herättämistä tunteista ja läpi elämänkaaren jatkuneesta selviytymistaistelusta. Koettu menetys on elänyt evakkolasten muistoissa aiheuttaen pelkoa ja ahdistusta. Näiden muistojen kohtaaminen on toiminut heidän motiivinaan kirjoittaa. Kirjoituksissa he ovat siirtäneet ajatuksensa menetetyille kotiseudulle, palanneet lapsuuteensa ja eläneet tapahtumat läpi uudelleen. Muisteleminen ja kirjoittaminen ovat olleet heille elämän palapelin kokoamista ja sodan särkemän lapsuuden rakentamista ehjäksi.

Tutkimuksessani lähdin hakemaan nimiä niille tuntemuksille, joita sodasta johtuva kodin pakkomenetys sekä sitä seurannut evakkomatka toivat evakkolasten elämään. Kodin pakkomenetys osoittautui aineistoni perusteella lapselle erittäin traumaattiseksi kokemukseksi. Tätä kokemusta evakkolapset ovat joutuneet työstämään kaikissa elämänkaarensa vaiheissa. Kodittomuus ei merkinnyt evakkolapsille vain fyysisestä kodista luopumista, vaan kodin menetys osoittautui paljon syvällisemmäksi, ihmisen sisimpään vaikuttavaksi kokemukseksi, joka herätti lapsessa pelon, järkytyksen, yksinäisyyden, hylkäämisen, outouden, vierauden ja ikävän tunteita. Lapsi koki menettäneensä lapsuutensa. Menetyksen synnyttämä pelko ja ahdistus ovat seuranneet evakkolasta aikuisuuteen asti. Kodin käsitteen laajeneminen koskemaan myös menetettyä kotiseutua on synnyttänyt aikuisuudessa myös juurettomuuden tunteen, joka on hajottanut minäkuvaa. Kaipuu kotiin ei ole hellittänyt koskaan.

Kodin menetyksen ymmärtäminen vain fyysisen asunnon puutteen aiheuttamaksi kodittomuudeksi väheksyisi tutkimustulosteni osoittamaa menetyksen syvyyttä ja kokonaisvaltaisuutta. Rakennankin evakolasten kodin menetyksen merkityksen Riitta Granfeltin (1998, 104–105) kuvaaman kodin kolmitasoisen kokemuksen varaan. Fyysisen kodin menetys oli vasta kodin ensimmäinen tason menetys, vaikkakin emotionaalisesti hyvin merkittävä. Evakolapsen lapsuudenkoti rakentui paitsi fyysisestä kodista ja sen luomasta turvasta, myös kotiin kuuluvista rakkaista leluista ja lemmikeistä. Kodin ensimmäisen tason menetyksen myötä evakolapsi menetti fyysisen kodin, elämyksellisen ja ruumiillisen kokemuksen hänelle merkitsevää tilasta.

Yli puolet evakoista sai toimeentulonsa maataloudesta. Heille koti merkitsi myös yhteyttä rakkaaseen toimintaan. Evakolapsille kotipiha tarjosi tilan lapselle merkitykselliseen toimintaan, leikkiin. Kodin toinen taso rakentuu juuri tällaisen kodin tarjoaman tilan ja siihen liittyvän, ihmiselle rakkaan toiminnan välisestä vuorovaikutuksesta. Menetettyään kodin mahdollistaman toimeentulon ja tekemisen ympäristön, kadottivat evakot samalla mahdollisuudet itselle merkitykselliseen toimintaan. Tämän menetyksen jälkeen on ollut vaikeaa löytää paikkaansa maailmassa.

Kodin kolmas taso muodostuu ihmisen sisäisestä maailmasta nousevista merkityksistä. Se on subjektiivisesti määriteltävissä oleva, mahdollisuuksien tila. Aineistossani esiin tulevat viittaukset ”..jos olisin vielä Karjalassa..” kuvaavat mielestäni kodin kolmannen tason menetystä. Kaikkien niiden mahdollisuuksien menettämistä, jota koti ja kotiseutu olisivat voineet tarjota. Kodin kolmas taso on myös sisäinen koti, johon ihminen voi vetäytyä elämän käydessä liian raskaaksi. Aineistoni kuvasi hyvin traumaattiseen menetykseen liittyvää sisäisen kodin menetystä. Sisäinen kodittomuus kadotti evakolasten turvallisuuden ja aiheutti aikuisuudessa minäkuvan hajoamisen tunteen sekä pelkoa ja ahdistusta. Ajan kuluessa evakot ovat kuitenkin eri keinoin edenneet kriisissään ja nykyisessä elämänsä vaiheessaan he ovat löytäneet uudelleen kodin kolmannen tason ja onnistuneet myös säilyttämään sen. Aineistoni elämäntarinoiden pohjalta evakoiden kodin kolmas taso on paikka omille ajatuksille, tunteille ja menetyksen työstämiselle. Evakolasten sisäisessä kodissa vallitsee lähtemätön kaipuu

ja ikävä, mutta se pitää sisällään myös heidän kalleimman aarteensa, muiston lapsuuden kodista.

Oletin tutkimusprosessini etenevän suoraan evakkolasten kokemasta kodin menetyksestä selviytymiseen. Olihan virallisessa historian kirjoituksessa kuvattu siirtoväkipolitiikan hyvää onnistumista ja evakkojen helppoa sopeutumista uusille kotiseuduille. Toisin kävi. Evakkomatka osoittautui tutkijalle yhtä yllätykselliseksi kuin mitä se aikanaan oli evakkolapsille. Aineistoni elämäntarinoista purkautui virallisen tiedon haastama toinen totuus. Uudella kotiseudulla evakot joutuivat vaikenemaan kaikesta koetusta: kokemuksista ei saanut puhua, menetystä ei saanut surra. Sijoittuminen pienentyneen Suomen rajojen sisäpuolelle ei myöskään sujunut ongelmitta. Uusilla asuinseuduillaan lapset joutuivat evakkotaustastaan johtuen monenlaisten ennakkoluulojen kohteeksi. Eräs tutkimukseni eettinen tavoite on ollut tuoda esiin evakkolasten ääni. Aineistosta toistuvasti esiin nousevien, joskin hypoteeseistani poikkeavien, temaattisten painotusten poisjättäminen olisi ollut rike paitsi eettistä lupaustani kohtaan, myös aineiston tuhlausta ja analyysin tarkoituksellista vinouttamista. Historia ei rakennu vain virallisen tiedon varaan, vaan todellisuuden havaitseminen edellyttää moninaisten näkökulmien esiin tuomista.

Tämän toisen totuuden innoittamana lähdin etsimään vastausta kysymykseen, miksi evakkolapset eivät saaneet puhua kokemastaan? Aineistoni mukaan evakkolasten vaikeneminen rakentui monista tekijöistä. Puhumattomuuden malli opittiin aikuisilta, joille vaikeneminen merkitsi lapsen suojelemista. Heille puhuminen oli tapahtumien tuoreudesta johtuen usein liian raskasta. Merja Laitisen (2006, 181) mukaan kyse on tiedostamattomasta toiminnasta, jossa liian traumaattiset muistot suljetaan pois tietoisuudesta. Usein muistot myös peittyivät arjen kiireen alle. Uuden elämän aloittaminen vei niin evakkolasten kuin aikuistenkin ajan ja voimat. Koska evakot vastaanotettiin uudella kotiseudulla yksilöiden sijaan yhtenä ryhmänä, evakkoina, jätti tällainen kategorisointi piiloon yksilöiden omat kokemukset mahdollistaen näin hiljaisuuden. Puhumattomuudesta tuli keino päästä ulos kategorisoinnista ja tehdä itsensä hyväksytyksi valtaväestöön sopeutumalla. Saman asian on tuonut esille myös Maritta Itäpuisto (2006, 261), jonka mukaan vain ihmisen kohtaaminen erillisenä suo

hänelle äänen yksilönä. Vaikeneminen oli myös tietoista ja pakotettua. Pirkko Sallinen-Gimpl (2005, 29) on havainnut, etteivät puhuminen ja omien tunteiden esiin tuominen kuulunut sota-aikaan. Aineistoni perusteella päädyin samaan tulokseen: vahvin vaikenemista tukeva tekijä oli vallitseva historiallinen konteksti. Asioista ei ollut sopivaa ”valittaa”, sillä olihan luovutettujen alueiden evakuointi ja evakkojen asuttaminen yleisen mielipiteen mukaan onnistunut hyvin. Vaikka sodan aiheuttamat menetykset koskettivatkin voimakkaimmin evakoita, sodan menetyksistä vaikeneminen kosketti paitsi evakoita, myös valtaväestöä ja koko yhteiskuntaa yleisemminkin.

Suomalaisessa aatehistoriassa on korostunut vastenmielisyys rasistista rotuajattelua ja rotututkimusta kohtaan. Kuitenkin Suomen saamelais-, romaani- ja juutalaisvähemmistöt ovat joutuneet aikojen saatossa rasistisen määrittelyn kohteeksi. (Isaksson 2003, 39–44.) Evakkoihin kohdistuvasta rasismista en sen sijaan löytänyt tieteellisiä viitteitä. Yleisen käsityksen mukaan evakot sopeutuivatkin hyvin uusille asuinalueille. Heikki Wariksen (1952) tutkimuksen mukaan siirtoväki oli mukautunut uuteen kotiseutuun ja uuteen kotiin vain kahdeksan vuotta menetystensä jälkeen. Jos näin on, miksi aineistoni evakkolapset kokevat tänäkin päivänä kantavansa ”erilaisuuden viittaa” harteillaan? Oman aineistoni syrjintää koskeva omaelämäkerrallinen kerronta paljasti jälleen toisen totuuden. Uuden kotipaikan käytännöt saattoivat olla hyvinkin poissulkevia, eikä kohtaaminen valtaväestön kanssa suinkaan sujunut ongelmitta.

Evakkolasten kohtaama syrjintä jätti heidän mieliinsä elinikäiset ja syvät jäljet. Tässä tutkimuksessa kysyin, miksi evakkolapset joutuivat kohtaamaan syrjintää omassa kotimaassaan? Aineistoni elämäntarinat loivat kuvaa sotaa pakenevista, kodittomista evakoista, joihin valtaväestön oli helppo sijoittaa kielteisiä tunteitaan. Evakot olivat näkyvä muistutus Suomen historian vaikeasta vaiheesta. Vaikka evakkotaustaa ei voinut pyyhkiä pois, valtaväestölle erilaiset tavat ja murre riittivät syyksi arkipäivän rasismiin (ks. myös Puuronen 2003). Aineistoni osoitti, kuinka arkipäivän rasismi johti pahimmillaan petsamolaisen evakon kuvaamaan tietoiseen sulautumiseen ja oman taustan täydelliseen hävittämiseen. Samalla hävisi jotain vielä suurempaa ja arvokkaampaa: kokonainen petsamolainen kieli- ja tapakulttuuri. Pekka Isaksson (2003,

40) vihjaa suomalaisen rasismien historian tutkimuksessa olevan monia kiinnostavia aiheita, joihin tutkijat eivät vielä ole paneutuneet. Nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa maahanmuuton jatkuvasti lisääntyessä tuon historian tunteminen, siitä vaikenemisen sijaan, on tärkeää ja oleellista. Toivonkin aineistoni pohjalta tekemiäni havaintojen olevan pienimuotoinen päänavaus tälle tutkimukselle.

Vaikka evakkolasten elämään on mahtunut paljon surua, he eivät ole katkeria. Sen sijaan monet heistä pohtivat elämäkerroissaan, mitä onnettomat tapahtumat ovat heille opettaneet. Heidän ajattelunsa on kaikesta koetusta huolimatta myönteistä ja heillä on kyky nähdä myös asioiden valoisa puoli. Halusin tutkimuksessani selvittää, kuinka tähän on päästy? Mitkä ovat olleet heidän selviytymiskeinonsa? Tein selviytymistä koskevan analyysini kahdessa eri kontekstissa: lapsuudessa ja aikuisuudessa. Lapset on helppo mieltää sodankäynnin uhreiksi, jota he tietysti ovatkin. Aineistoni pohjalta näen heidät kuitenkin myös aktiivisina toimijoina ja oman tilansa määrittelijöinä.

Lapsuudessa selviytymistä vahvimmin tukeviksi tekijöiksi näen luonnon, leikin ja perheen. Tilanteen käydessä liian ahdistavaksi, lapset löysivät pakopaikan luonnosta. Myös Anni Vilkkonen (1998, 52) kuvaa ympäröivää luontoa vastavoimaksi vieraille, ahtaalle ja ahdistavalle sisätilalle. Lapset rakensivat sidettä uudelle kotiseudulle toiminnallisin perustein: leikin, koulun ja työn myötä. Leikki tarjosi mahdollisuuden mielikuvituksen käyttöön, koulu ja työ rutiiniin, joka loi elämään normaaliuden tuntua. Aineistoni mukaan lapsen tärkeimmäksi selviytymiskeinoksi osoittautui kuitenkin perhe. Selviytymiseen liittyvä tutkimustulos laajensi myös ymmärrystäni kodin käsitteestä. Evakkolapset menettivät aiemmin esitetyt kodin kolme tasoa, mutta menetystä korvasi ”henkinen koti”, joka rakentui perheen varaan. Tuo koti kulki heidän mukanaan koko ajan ja kaikkialla. Laura Huttunen (2002, 99) on tehnyt saman havainnon tutkiessaan maahanmuuttajien omaelämäkertoja. Hän puhuu ”mukaanotettavasta kodista”, jolla tarkoitetaan mukana muuttavaa perhettä, johon kiinnittyminen ylittää kiinnittymisen maantieteellisiin paikkoihin. Aineistoni osoitti selviytymisen olevan helpompaa, kun läheiset ovat tukena. Siksi perheen merkitys tulisi ymmärtää myös tämän päivän maahanmuuttajien kotoutumisessa. Perheenyhdistäminen tulisi nähdä kotoutumista edistävänä tekijänä.

Aineistoni elämätarinat osoittavat, ettei evakkomatka päättynyt sodan loppumiseen eikä lapsuuteen. Traumaattiset muistot ovat seuranneet evakkolapsia läpi elämän ja tapahtumia on työstetty sisäisesti, unien, tunteiden, mielikuvien ja aistimusten kautta. Aikuisuuden tärkeimmiksi selviytymiskeinoiksi nostan aineistoni perusteella yhteisen taustan, perheen, luonteen ja muistojen purkamisen. Aikuisuudessa kodin menetyksen käsittäminen laajemmin kotiseudun menetyksenä tuntui herättäneen hajaannuksessa elävien evakoiden joukossa voimakkaan yhteisöllisyyden tunteen. Aivan kuin saman kohtalon eläneiden ihmisten kohtaaminen lieventäisi trauman oireita. Karjalaisen heimon ohella oma perhe koettiin avuksi selviytymisessä ja perhe onkin säilynyt keskeisessä roolissa koko evakkolasten elämän ajan. (ks. myös Sallinen-Gimpl 1994, 47, 55.) Aineistoni mukaan näen hyvin vahvana selviytymistä tukevana tekijänä myös vahvat yksilölliset tai yhteisölliset piirteet ja ominaisuudet. Kuvaan ominaisuutta luonteenlujutena, luottamuksena elämään, päätöksenä selviytyä, rohkeutena kohdata mennyt ja ottaa elämä omaan hallintaansa. (ks. myös Levine 2008, 60, 449 ja Roos 1987, 67.) Tässä kohtaamisessa ja muistojen purkamisessa evakkolapsilla on ollut apuna erilainen luova toiminta, kuten kirjoittaminen, piirtäminen ja maalaaminen

Evakkolapset ovat joutuneet kokemaan sodan, kodin menetyksen ja evakkomatkan. Heidän tarinansa osoittavat, että vaikeilla menneisyyden tapahtumilla on vaikutuksensa läpi elämän. Mennyttä ei voi muuttaa, eikä tapahtunutta tehdä tapahtumattomaksi, mutta menneen voi kuitenkin nähdä elävänä tarinana, joka muuttaa muotoaan, kun sitä kerrotaan, sille annetaan merkityksiä ja selityksiä (ks. myös Furman 1997, 122–123). Aineistoni osoittaa muistojen olevan tällaista menneisyyttä. Muistot kertovat elävästi ja yksityiskohtaisesti niistä tapahtumista, joita kertoja itse eli, näki, kuuli, koki ja tunsu. Juuri yksityiskohdat tekevät menneestä elävän. Kuten aineistoni osoitti, muistot myös haastavat virallisen tiedon tuomalla esiin niin sanotun toisen tiedon. Vaikka evakkolasten sotakokemuksissa korostuukin tapahtumiin liittyvä mittaamaton kärsimys, korostuu vahvasti myös selviytyminen. Evakkolapset ovat osoittaneet minulle, että menneisyys rakentuu sellaiseksi kuin itse asian näkee. Elämässä on varjoja, mutta aina myös valoa.

Aineistossani (s. 572) eräs evakko pohtii ”*olemmeko unohtaneet sodan.. suuren hävityksen, tuskan ja hädän? Eikä aikaa ole kuin muutama vuosikymmen?*” Hän ihmettelee ”*kuinka sellaista katastrofia voi unohtaa, vaikka meitä sen kokeneita on vielä paljon kertomassa siitä ajasta ja niistä kokemuksista?*” Emme ole unohtaneet – tämä tutkimus on yksi merkki siitä. Sukupolvien välinen muistojen vaihto on tärkeää. Tuomalla esiin muistojaan ja kokemuksiaan, evakkolapset pitävät menneisyyttä elossa. Tämän tutkimuksen kautta annan tutkijana äänen evakkolapsille ja yhdyn tähän tehtävään. Paitsi että toivon tällä olevan eettistä arvoa, toivon sen myös avaavan tietä historiamme laaja-alaisemmalle ymmärtämiselle. Emme myöskään saa unohtaa – meidän historiamme voi olla muiden nykyisyyttä. Sota, kodin jättäminen ja muutto uuteen ympäristöön ovat edelleen maailmanlaajuisesti ajankohtaisia aiheita. Eräs aineistoni evakkolapsi kokee muistelun, rohkeuden kohdata ja tuoda esiin omia kokemuksiaan ”*rauhantyöksi*” (DVD4, 45.27), josta hän toivoo olevan apua Suomeen saapuville pakolaisille. Evakkolasten traumaa ei tulekaan nähdä vain heidän yksityiseksi kohtalokseen, vaan kaikkien sodan kokeneiden lasten yhteiseksi kohtaloksi. Myös niiden, jotka joutuvat sodan uhreiksi tänäkin päivänä.

Tämä onkin ollut tutkimukseni tavoite. Suomi on osa globaalia maailmaa ja ihmisten muuttovirtoja ohjaavat monet tekijät. Suomeen saapuu vuosittain pakolaisia, turvapaikanhakijoita, adoptiolapsia sekä muita erilaisen kulttuurisen taustan omaavia henkilöitä. Oman tutkimukseni hiljaiseen tietoon perustuva löydös koski syrjintää. Kun vertaan tutkimukseni tuloksia M’hammer Sabourin (2003; 2001) maahanmuuttajien kokemuksia selvittäneeseen tutkimukseen, ehkä voimakkain yhteinen kokemus suomalaisilla evakoilla ja tämän päivän maahanmuuttajilla on juuri syrjinnän kokemus. Vaikka evakkolasten matkasta on kulunut jo vuosikymmeniä, näyttää siltä, ettei mikään ole muuttunut. Edes lainsäädännölliset toimenpiteet eivät ole onnistuneet poistamaan syrjintää maastamme. Moni tänä päivänä kotimaansa jättämään joutuvasta, Suomeen saapuvasta maahanmuuttajasta kokee itsensä täällä samalla tavoin leimatuksi ja ulkopuoliseksi kuin evakkolapset aikoinaan. Maahanmuuttajat kokevat, ettei valtakulttuuri arvosta heidän uskontoaan, elämäntapojaan eikä arvojaan He kokevat olevansa ei-toivottuja, torjuttuja ja oudosti erilaisia. (Sabour 2003, 87, 98; Sabour 2001, 19–31.) He kantavat harteillaan samaa erilaisuuden viittaa kuin mitä evakot ovat

kantaneet jo vuosikymmeniä. Tällaiset kokemukset voivat johtaa marginalisoitumisen tunteisiin, eivätkä ainakaan edistä maahanmuuttajien sosiaalista ja kulttuurista sopeutumista.

Vaikka edellä kirjoitankin maahanmuuttajista yhtenä ryhmänä, yhteiskunnassa heidät tulee kohdata paitsi yhteisönä myös yksilöinä. Tutkimustulokseni osoittavat vahvan luonteen ja positiivisen minäkuvan voiman selviytymisessä (ks. myös Roos 1987, 66). Syrjintä synnyttää tällaisen luonteen omaavassa henkilössä vastavoiman, tarpeen oman taustan vahvistamiseen ja positiivisen viitekehyksen rakentamiseen (ks. esim. luku 7.2.3 ja Huttunen 2002, 131 ja Levine 2008, 60 ja Sabour 2003, 113; Malewska-Peyre 1989, 117). Evakoille karjalainen yhteisö ja positiivisen viitekehyksen varaan rakennettu minäkuva ovat olleet ja ovat yhä voimavara. He ovat ylpeitä taustastaan, ovat säilyttäneet sen ja tuoneet muuttaessaan mukanaan kokonaisen kulttuurin. Vaikka tuo kulttuuri onkin irrotettu syntymämaistansa, se elää uudella kotiseudullaan vahvana ja rikastuttaa siten koko Suomea. Kaikilla tällaista voimaa ei ole. Valtakulttuurin alistaman minäkuvan omaava henkilö pyrkii pakon edessä sopeutumaan vallitsevaan kulttuuriin ja tietoisesti kadottamaan taustansa (ks. esim. luku 6.1 ja Sallinen-Gimpl 1994, 59–60). Maahanmuuttajat ovat rikastuttaneet maata jo vuosia ja heidän myötänsä yhteiskuntaamme voisi rikastuttaa monikulttuurisuus. Kuitenkin vähäinen kulttuurien välinen vuorovaikutus, epäluuloisuus ja syrjintä ylläpitävät vahvaa monokulttuurisuutta. Evakkolasten kokemuksista oppineina tämän päivän maahanmuuttajien integraatioprosessissa oma kulttuurinen yhteisö tulisi ymmärtää tärkeäksi sopeutumista tukevaksi voimavaraksi ja omien kulttuuristen erityispiirteiden säilyttäminen maahanmuuttajien oikeudeksi.

Aineistoni elämäntarinat kuvaavat hyvin elävästi sitä elämän mittaista evakkotaivalta, jota sadat tuhannet evakot ovat joutuneet kulkemaan. Ne kuvaavat voimattomuutta, pelkoa, kaiken menettämistä, mutta myös toivoa ja elämän uudelleen aloittamista. Jotta evakkolasten elämän on voinut jatkua tasapainoisena, ote menneestä on täytyntä irrottaa. Menneestä ei kuitenkaan ole tarvinnut luopua täysin. Menneisyys elää vahvana evakkolasten muistoissa. Lapsuudenkodin mielenmaisema on toiminut evakkolasten selviytymiskeinona läpi elämän. Sitä maisemaa ei mikään voi vahingoittaa.

LÄHTEET

Armstrong, Karen (2004) *Remembering Karelia. A Family's Story of Displacement during and after the Finnish Wars*. New York, Oxford: Berghahn Books.

Aro, Laura & Kohvakka-Kettunen, Kirsi & Hytönen, Jorma & Junkala, Pekka (2002) *Siirretyt. Evakot kertovat*. Palokka: Sharda.

Bourdieu, Pierre (1998) *Järjen käytännöllisyys*. Tampere: vastapaino.

Davydova, Olga (2003) *Syrjivä ja sisäänsulkeva suomalaisuus paluumuuttajien puheessa*. Teoksessa Heikkinen, Kaija & Simola, Raisa (toim.): *Monenkirjavia rasismi*. Joensuu: Joensuu University Press Oy, 175–192.

Eräsaari, Leena (1995) *Elämäni minuna*. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina & Hoikkala, Tommi & Peltonen, Eeva & Vilkkonen, Anni (toim.): *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 115–125.

Eskola, Katarina (2006) *Annan aika. Erään papinrouvan keskeneräinen elämä*. Helsinki: Wsoy.

Eskonen, Inkeri (2005) *Perheväkivalta lasten kertomana*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina (2006) *Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä*. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.): *Muistitietotutkimus*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura., 25–48.

Fingerroos, Outi & Loipponen, Jaana (2007) *Uudella reitillä Karjalaan*. Teoksessa Fingerroos, Outi & Loipponen, Jaana (toim.): *Nykytulkintojen Karjala*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7–15.

Furman, Ben (1997) Ei koskaan liian myöhäistä saada onnellinen lapsuus. Porvoo: WSOY.

Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hagelström, Petra (1999) *Lapset aseellisissa konflikteissa*. Teoksessa Erik Castrén-instituutti (toim.): *Humanitaarinen oikeus ja Suomi*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 1–11.

Halonen, Tarja (1999) *Johdanto*. Teoksessa Erik Castrén-instituutti (toim.): *Humanitaarinen oikeus ja Suomi*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Harinen, Päivi & Hyvönen, Sonja (2003) *Isänmaa ja sen äidinkasvot*. Teoksessa Heikkinen, Kaija & Simola, Raisa (toim.): *Monenkirjava rasismi*. Joensuu: Joensuu University Press Oy, 135–157.

Heinilä, Henna (2001) *Kommentti*. Teoksessa Jarva, Vuokko & Korvela, Pirjo (toim.): *Koti tieteiden risteyksessä*. Helsinki: Koti- ja käsityötieteiden laitos, 16–17.

Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Hietanen, Silvo (1990) *Perunan ja rukiin maa – ravinto ja asuminen sotavuosien Suomessa*. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): *Kansakunta sodassa*. Helsinki: Opetusministeriö, 301–319.

Hildén-Paajanen, Tarja (2003) *Tekoja, tapoja ja tunteita – Rasistinen rikollisuus Joensuussa*. Teoksessa Heikkinen, Kaija & Simola, Raisa (toim.): *Monenkirjava rasismi*. Joensuu: Joensuu University Press Oy, 120–134.

Hockey, Jenny & James, Allison (2003) *Social Identities across the Life Course*. New York: Palgrave Macmillan.

Hoikkala, Tommi & J. P. Roos (1998) *Elämänpolitiikka*. Tampere: Gaudeamus.

Huotelin, Hannu (1992) *Elämäkertatutkimuksen metodologiset ratkaisut*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, tuukka (2005) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Hänninen, Vilma (2003) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Iloniemi, Jaakko (1989) *Usko oman asian oikeutukseen*. Teoksessa Immonen, Keijo & Pesonen, Pertti (toim.): *Talvisota*. Helsinki: Kirjayhtymä, 225–240.

Immonen, Keijo & Pesonen, Pertti (toim.) (1989) *Talvisota*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Isaksson, Pekka (2003) *Tieteellinen rasismi juurtui huonosti Suomeen*. Teoksessa Heikkinen, Kaija & Simola, Raisa (toim.): *Monenkirjava rasismi*. Joensuu: Joensuu University Press Oy, 38–62.

Itäpuisto, Maritta (2006) *Nyt hiljaa, isi juo viinaa!* Teoksessa Hokkanen, Liisa & Sauvola, Maritta (toim.): *Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä*. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, 250–263.

Juntto, Anneli (2001) Onko asukkaalla koti. Teoksessa Jarva, Vuokko & Korvela, Pirjo (toim.): Koti tieteiden risteyksessä. Helsinki: Koti- ja käsityötieteiden laitos, 21–34.

Juntto, Anneli & Vilkkö, Anni (2005) Monta kotia. Suurten ikäluokkien asumishistoriat. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 115–144.

Juutilainen, Antti & Karvinen, Antero (1989) Kestokyky ja sotatapahtumat. Teoksessa Immonen, Keijo & Pesonen, Pertti (toim.): Talvisota. Helsinki: Kirjayhtymä, 113–145.

Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (2001) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY.

Järventie, Irmeli (2001) Eriarvoisen lapsuuden muotokuva. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.): Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 83 – 122

Järventie, Irmeli (1999) Syrjäytyvätkö lapset. Tutkimus 1990-luvun lasten perushoivasta, hyvinvoinnista ja lastensuojelupalvelujen käytöstä Helsingissä. Helsinki. Edita.

Karhos, Hannu (2005) Ei tullut isä kotiin. Jyväskylä: Atena Kustannus.

Karisto, Antti & Seppälä, Ulla-Maija (2004) Maukas gradu. Valmistusvihjeitä tutkielman tekijöille. Tampere: Vastapaino.

Kavén, Pertti (2004) 70 000 pientä kohtaloa. Helsinki: Sahlgrenin kustannusliike.

Kilin, Juri & Raunio, Ari (2005) Itsenäisyyden puolustajat. Sodan taisteluita 1. Talvisota. Porvoo: Genimap Oy.

Kilpeläinen, Hannu & Pelvas, Saija (2007) Muistojen Karjala. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.

Kiuttu, Marjatta (2005) Muistaminen laukaisee tunnereaktioita. Teoksessa Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (toim.): Evakkolapset. Jyväskylä: Gummerus Kustannus, 165–178.

Kirves, Jenni & Näre, Sari (2007) Lapsuus sodan keskellä. Teoksessa Kirves, Jenni & Näre, Sari & Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.): Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus. Helsinki: WSOY, 7–29.

Kirves, Jenni (2008) Pikkulottien ja lottatyttöjen vaativat tehtävät. Teoksessa Kirves, Jenni & Näre, Sari & Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.): Sodassa koettua. Uhrattu nuoruus. Helsinki: WSOY, 98–137.

Kirves, Jenni & Kivimäki, Ville & Näre, Sari & Siltala, Juha (2008) Sodassa kasvaneiden tunneperintö. Teoksessa Kirves, Jenni & Näre, Sari & Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.): Sodassa koettua. Uhrattu nuoruus. Helsinki: WSOY, 213–245.

Knuuttila, Seppo (2007) Kansanomaisen maailmankuvan tieto-opillisia ongelmia: esimerkin esimerkki, teorian teoria, merkityksen merkitys. Teoksessa Stark, Eija & Stark, Laura (toim.): Kansanomainen ajattelu. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 322–358.

Korpela, Jukka (2003) Maakuntahenki – eräs rasismin muoto. Teoksessa Heikkinen, Kaija & Simola, Raisa (toim.): Monenkirjava rasismi. Joensuu: Joensuu University Press Oy, 211–223.

Korvela, Pirjo (2001) Koti toiminnassa. Teoksessa Jarva, Vuokko & Korvela, Pirjo (toim.): Koti tieteiden risteyksessä. Helsinki: Koti- ja käsityötieteiden laitos, 65–85.

Kristeva, Julia (1992) Muukalaisia itsellemme. Alkuteos *Etrangers á nous-mêmes* (1988). Suomentanut Päivi Malinen. Helsinki: Gaudeamus.

Kuikka, Niilo (1999) Evakkojen elämää. Siirtoväen ja paikkakuntalaisten muistoja ja kokemuksia Lapinlahdella vuodesta 1994 alkaen. Lapinlahti: Lapinlahden Karjalaiset.

Kujala, Erkki (2007) Sodan pitkä varjo. Sota-ajan lasten elämä. Helsinki: Kotimaa-yhtiöt /Kirjapaja.

Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (2005) Evakkolapset. Jyväskylä: Gummerus Kustannus.

Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (2005) Lapsuus menetyksen varjossa. Teoksessa Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (toim.): Evakkolapset. Jyväskylä: Gummerus Kustannus, 7–10.

Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (2006) Evakkotie. Jyväskylä: Gummerus Kustannus.

Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (2006) Pakastuneet muistot purkautuvat. Teoksessa Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (toim.): Evakkotie. Jyväskylä: Gummerus Kustannus, 7–10.

Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2006) Paikkatunne murtui pakkolähdössä. Teoksessa Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (toim.): Evakkotie. Jyväskylä: Gummerus Kustannus, 199–207.

Laitinen, Merja (2006) Puhetta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä julkisella, yksityisellä ja professionaalilla areenalla. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Sauvola, Maritta (toim.): Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, 171–204.

Lehto, Liisa & Timonen, Senni 1993: Kertomus matkasta kotiin - karjalaiset vieraina omilla maillaan. Teoksessa Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.): Kauas on pitkä matka. Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 88–105.

Lehtovuori, Eeva (2005) Unimaailman mahdollisuudet. Teoksessa Linnainmaa, Terhikki & Mäki, Silja (toim.): Hoitavat sanat. Opas kirjallisuusterapiaan. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 115–128.

Levine, Peter A. (2008) Kun tiikeri herää. Trauma ja toipuminen. Oulu: Traumaterapiakeskus. Alkuperäisteoksesta, *Waking the Tiger – Healing Trauma*, suomentanut Immo Pekkarinen.

Linnainmaa, Terhikki (2005) Kriisit ja kirjallisuusterapia. Teoksessa Linnainmaa, Terhikki & Mäki, Silja (toim.): Hoitavat sanat. Opas kirjallisuusterapiaan. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 71–82.

Manninen, Ohto (1989) Stalinin talvisota. Teoksessa Immonen Keijo & Pesonen Pertti (toim.): Talvisota. Helsinki: Kirjayhtymä, 75–112.

Miller, Alice (1991) Murra vaikenemisen muuri. Helsinki: WSOY

Mylly, Juhani (1989) Kansallisen yhteisrintaman tausta. Teoksessa Immonen, Keijo & Pesonen, Pertti (toim.): Talvisota. Helsinki: Kirjayhtymä, 51–74.

Mäkelä, Klaus (1992) Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42–61.

Nieminen, Mauri & Värjölä, Maria (2007) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2006. Helsinki: Tilastokeskus.

Näre, Sari (2007) Sotaorpojen mykkä ikävä. Teoksessa Kirves, Jenni & Näre, Sari & Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.): Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus. Helsinki: WSOY, 139–169.

Näre, Sari (2008) Sotilaspojat ja poikasotilaat maansa puolesta. Teoksessa Kirves, Jenni & Näre, Sari & Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.): Sodassa koettua. Uhrattu nuoruus. Helsinki: WSOY, 138–179.

Kirves, Jenni & Näre, Sari & Siltala, Juha & Strandberg, Joni (2008) Sodassa koettua. Uhrattu nuoruus. Helsinki: WSOY.

Oksanen, Atte (2007) Evakkolasten kadotettu koti. Teoksessa Kirves, Jenni & Näre, Sari & Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.): Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus. Helsinki: WSOY, 69 – 101.

Paukkunen, Leo (1989) Siirtokarjalaiset Nyky-Suomessa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia.

Peltonen, Ulla-Maija (2007) Hyvyyden hauraus. Teoksessa Stark, Eija & Stark, Laura (toim.): Kansanomainen ajattelu. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 217–236.

Pietiläinen, Katri (2005) Päiväkirja mielen avaajana ja persoonallisen kasvun välineenä. Teoksessa Linnainmaa, Terhikki & Mäki, Silja (toim.): Hoitavat sanat. Opas kirjallisuusterapiaan. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 99–114.

Puuronen, Vesa (2003) Arkipäivän rasismi Suomessa. Teoksessa Heikkinen, Kaija & Simola, Raisa (toim.): Monenkirjava rasismi. Joensuu: Joensuu University Press Oy, 193–210.

Rahkonen, Keijo (1995) Elämäkerta: Tarua ja totta. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina & Hoikkala, Tommi & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.): Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus. Helsinki: Gaudeamus, 142–156.

Rajala, Pertti (1990) Talvisota ja jatkosota selkokielellä. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Rauhala, Lauri (1986) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, Kyösti (1999) Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Helsinki: Gaudeamus.

Rissanen, Päivi (2005) Skitsofreniasta kuntoutuminen. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Roos, J. P. (1987) Suomalainen elämä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Roos, J. P. (1988) Elämäntavasta elämäkertaan. Helsinki: Tutkijaliitto.

Roos, J. P. & Vilkkonen, Anni (1988) Suomalaisten elämä elämäkertakilpailun valossa. Teoksessa Roos, J. P. : Elämäntavasta elämäkertaan. Helsinki: Tutkijaliitto, 155–200.

Roos, J. P. (1998) Mitä on elämänpolitiikka? Teoksessa Hoikkala, Tommi & Roos J. P. (toim.): Elämänpolitiikka. Tampere: Gaudeamus, 20–33.

Roos, J. P. (1996). Pierre Bourdieun pieni ja suuri kurjuus. Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.): Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset. Helsinki: Gaudeamus, 141–154.

Ruth, Jan-Erik (1995) Kotiinpaluu kokemuksiin. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina & Hoikkala, Tommi & Peltonen, Eeva & Vilkkonen, Anni (toim.): Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus. Helsinki: Gaudeamus, 57–83. Suomentanut Aino Haavio.

Sabour, M'hammed (2003) Toiseuden kohtaaminen. Afrikasta tulleiden maahanmuuttajien integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan. Teoksessa Heikkinen, Kaija & Simola, Raisa (toim.): Monenkirjavia rasismiä. Joensuu: Joensuu University Press Oy, 87–119.

Sallinen-Gimpl, Pirkko (1994) Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Sallinen-Gimpl, Pirkko (2005) Kokemustieto täydentää historiaa. Teoksessa Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (toim.): Evakkolapset. Jyväskylä: Gummerus kustannus, 11–34.

Sallinen-Gimpl, Pirkko (2006) Turvaan sodan jaloista. Evakuoinnit 1939–1944. Teoksessa Kuorsalo, Anne ja Saloranta, Iris (toim.): Evakkotie. Jyväskylä: Gummerus kustannus, 11–29.

Salonen, Päivi (2001) Kommentti. Teoksessa Jarva, Vuokko & Korvela, Pirjo (toim.): Koti tieteiden risteyksessä. Helsinki: Koti- ja käsityötieteiden laitos, 98–99.

Saloranta, Iris (2005) Haavoitettu lapsuus jättää jäljet. Teoksessa Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (toim.): Evakkolapset, 179–191.

Silvasti, Tiina (2001) Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Silvasti, Tiina (2005) Kun on luovuttava, tuleeko myös luovuttaa? Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.): Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 222–258.

Sorvali, Ritva (2004) Evakkomuuttoaan ei unohda. Teoksessa Mäntysalo, Johanna & Pietikäinen, Pirjo & Sorvali, Ritva (toim.): En mie Karjalaa unoha. Kouvola: Kouvolan kaupunki, 7–9.

Sugarman, Léonie (2001) Life-Span Development. Frameworks, Accounts and Strategies. Hove: Psychology Press.

Tigerstedt, Christoffer (1992) Omaelämäkertojen erillisteemojen analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 99–113.

Waris, Heikki (1952) Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen Karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Vilkko, Anni (1992) Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 81–113.

Vilkko, Anni (1995) Lukijaelämää. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina & Hoikkala, Tommi & Peltonen, Eeva & Vilkko, Anni (toim.): Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus. Helsinki: Gaudeamus, 157–172.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Vilkko, Anni (1998) Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkko, Anni (toim.): Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 27–72.

Vilkko, Anni (2001) Koti mielessä. Teoksessa Jarva, Vuokko & Korvela, Pirjo (toim.): Koti tieteiden risteyksessä. Helsinki: Koti- ja käsityötieteiden laitos, 53–63.

Sähköiset lähteet

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 9.4.1999/493
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990493> (luettu 3.4.2009)

Luovutettu Karjala

<http://www.luovutettukarjala.fi/> (luettu 22.2.2008).

Maahanmuuttovirasto 1. Pakolaiset ja turvapaikka.

<http://www.migri.fi/netcomm/content.asp?path=8,2476> (luettu 19.11.2008).

Maahanmuuttovirasto 2. Turvapaikanhakijat ja päätökset 2000–2007.
<http://www.migri.fi/netcomm/content.asp?article=2003> (luettu 3.12.2008).

Mielenterveyden keskusliitto. Vertaistuki.
<http://www.mtkl.fi/tietopankki/kuntoutuminen/vertaistuki/> (luettu 13.3.2009).

Opetushallitus. Kiusaaminen, väkivalta ja häirintä.
<http://www.edu.fi/page.asp?path=498,1329,1330,17955,35388,35389> (luettu 19.11.2008)

Pakolaisneuvonta. Pakolaistietoa toimittajille.
<http://www.pakolaisneuvonta.fi/?lid=95&lang=suo> (luettu 3.4.2009)

Punainen risti. Pakolaisen perheen yhdistäminen ei aina toteudu.
http://www.redcross.fi/ajankohtaista/uutiset/fi_FI/perheenyhdistaminen
 (luettu 3.4.2009).

Ulkoasianministeriö. Uutisia 2.1.2006. Einola-Head, Outi (2005) Pakolaistyö on osa kehityspolitiikkaa.
<http://www.formin.finland.fi/public/?contentid=44135&contentlan=1&culture=fi-FI>
 (luettu 3.4.2009).

Vuoden 1945 maanhankintalain mukainen sijoitussuunnitelma
<http://www.luovutettukarjala.fi/> (luettu 22.2.2008).

Wikipedia. Jatkosota.
<http://fi.wikipedia.org/wiki/Jatkosota> (luettu 28.2.2008).

Suomen pakolaisapu. FAQ - eli usein esitettyjä kysymyksiä.
<http://www.pakolaisapu.fi/faq/> (luettu 4.12.2008)

Luennot

Rahkonen, Keijo (2007) Bourdieun elämäkertailuusio revisited. Elämäkertakurssi 2007. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta.

Roos, JP (2007) Elämäkertatutkimuksen kehityksestä ja suurista teemoista. Elämäkertakurssi 2007. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta.

Liite 3. Aineistopyyntö yksittäisille henkilöille

Helsingissä 3.6.2008

Hyvä vastaanottaja

Olen Helsingin yliopiston opiskelija. Teen pro gradu –tutkielmani valtiotieteellisen tiedekunnan yhteiskuntapolitiikan laitokselle. Tutkielmani ohjaaja on valtiotieteen tohtori Tiina Silvasti ja tutkielmani kohteena ovat evakkolapset eli lapset, jotka osana Karjalan siirtoväkeä menettivät sekä kodin että kotiseudun ja joutuivat kotiutumaan uuteen. Tutkielmassani olen kiinnostunut siitä, millaisen jäljen kodin ja kotiseudun menetys on jättänyt evakkolapsiin ja mitä muistoja evakkolapsilla on menetetyistä kotiseudustaan. Pohdin myös, miten kotiseudun pakkomuutos on vaikuttanut evakkolasten myöhempään elämään?

Tutkielmani on kunnianosoitus Karjalan siirtoväelle ja ennen kaikkea evakkolapsille. Syy tutkielman aiheeseen löytyy omista sukujuuristani, jotka ovat Karjalan Kannaksella, Koiviston kylässä. Toisena syynä ovat evakkolasten tarinat, joita olen lukenut muun muassa Anne Kuorsalon ja Iris Salorannan toimittamista kirjoista. Anne Kuorsalolta sain myös Teidän yhteystietonne.

Sotahistoriasta on kirjoitettu paljon. En kuitenkaan halua etsiä vastauksia kysymyksiini ainoastaan historiankirjoista. Haluan antaa äänen teille – tätä historiaa eläneille ihmisille, teidän kokemuksillenne ja muistoillenne. Haluan oppia tapahtumista, joita Te olette henkilökohtaisesti elänyt, nähnyt, kuullut, kokenut ja tuntenut sotavuosina 1939 – 1944.

Lapsuus sodan keskellä on varmasti kehittänyt Teille keinoja selviytyä vaativista elämäntilanteista. Monet lapset eri puolilla maailmaa joutuvat yhä kokemaan sodan kauheuksia. Meidän historiamme on heidän nykyisyyttään.

Evakkolasten kertomuksista toivon löytäväni myös niitä selviytymiskeinoja, joiden avulla te sodan keskellä eläessänne pystyitte säilyttämään toivonne ja selvisitte sota-ajan kokemuksista

Toivon vilpittömästi, että voisitte osallistua tutkielmani toteuttamiseen kirjoittamalla minulle henkilökohtaisen tarinanne, jota käsittelen luottamuksellisesti, henkilöllisyytenne suojaten. Teidän ei tarvitse liittää mukaan yhteystietojanne eikä edes nimeänne, mikäli ette halua. Tärkeintä on tuoda esiin kokemuksenne ja muistonne. Mikäli koette raskaaksi kirjoittaa uutta kertomusta, vaihtoehtoisesti ottaisin vastaan Anne Kuorsalolle ja Iris Salorannalle jo toimittamanne kertomuksen tai kopion siitä. Liitän mukaan osoitteellani ja postimerkillä varustetun palautuskuoren, jossa voitte toimittaa kertomuksenne minulle 10.8.2008 mennessä. Otan kertomuksianne vastaan myös sähköpostitse. Mikäli kirjeeni herätti kysymyksiä, keskustelen niistä mielelläni kanssanne.

Kunnioittaen,

Marja-Riitta Marttila
valtiotieteen ylioppilas
puhelin 040 – 724 3616
sähköposti marja.marttila@nettikirje.fi
osoite Vannetie 22 B 4, 00430 Helsinki

tutkielman ohjaaja
VTT Tiina Silvasti
puhelin 09 - 191 24579
Helsingin yliopisto
Yhteiskuntapolitiikan laitos
Snellmaninkatu 10
00014 Helsingin yliopisto

Liite 4. Aineistopyyntö Evakkolapset ry:n puheenjohtajalle

Hyvä Evakkolapset ry:n puheenjohtaja,

olen Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan opiskelija. Teen pro gradu - tutkielmaani evakkolapsista.

Olen aiemmin ollut yhteydessä Anne Kuorsaloon ja saanut häneltä korvaamatonta apua tutkielmani toteuttamisessa.

Häneltä sain myös Teidän sähköpostiosoitteenne.

Kerään tutkielmani aineistoksi evakkolasten henkilökohtaisia tarinoita, joista toivon löytäväni vastauksia tutkimuskysymyksiini:

- millaisen jäljen kodin ja kotiseudun menetys on jättänyt evakkolapsiin ja mitä muistoja evakkolapsilla on menetetystä kotiseudustaan?
- miten kotiseudun pakkomuutos on vaikuttanut evakkolasten myöhempään elämään?
- mitkä olivat ne selviytymiskeinot, joiden avulla evakkolapset sodan keskellä eläessään pystyivät säilyttämään toivonsa ja selviämään sota-ajan kokemuksista.

Pyytäisin apuanne ja toivoisin, että Te Evakkolapset ry:n puheenjohtajana voisitte toimittaa liitetiedostona olevan aineistopyyntöni yhdistyksenne jäsenille esimerkiksi jäsenkirjeen kautta.

Kiittäen,

Marja-Riitta Marttila

marja.marttila@nettikirje.fi

puhelin 040 - 724 3616

Helsingissä 4.6.2008

Hyvä vastaanottaja

Olen Helsingin yliopiston opiskelija. Teen pro gradu –tutkielmaani valtiotieteellisen tiedekunnan yhteiskuntapolitiikan laitokselle. Tutkielmani ohjaaja on valtiotieteen tohtori Tiina Silvasti ja tutkielmani kohteena ovat evakkolapset eli lapset, jotka osana Karjalan siirtoväkeä menettivät sekä kodin että kotiseudun ja joutuivat kotiutumaan uuteen. Tutkielmassani olen kiinnostunut siitä, millaisen jäljen kodin ja kotiseudun menetys on jättänyt evakkolapsiin ja mitä muistoja evakkolapsilla on menetetyistä kotiseudustaan. Pohdin myös, miten kotiseudun pakkomuutos on vaikuttanut evakkolasten myöhempään elämään?

Tutkielmani on kunnianosoitus Karjalan siirtoväelle ja ennen kaikkea evakkolapsille. Syy tutkielman aiheeseen löytyy omista sukujuuristani, jotka ovat Karjalan Kannaksella, Koiviston kylässä. Toisena syynä ovat evakkolasten tarinat, joita olen lukenut muun muassa Anne Kuorsalon ja Iris Salorannan toimittamista kirjoista.

Sotahistoriasta on kirjoitettu paljon. En kuitenkaan halua etsiä vastauksia kysymyksiini ainoastaan historiankirjoista. Haluan antaa äänen teille – tätä historiaa eläneille ihmisille, teidän kokemuksillenne ja muistoillenne. Haluan oppia tapahtumista, joita Te olette henkilökohtaisesti elänyt, nähnyt, kuullut, kokenut ja tuntenut sotavuosina 1939 – 1944.

Lapsuus sodan keskellä on varmasti kehittänyt Teille keinoja selviytyä vaativista elämäntilanteista. Monet lapset eri puolilla maailmaa joutuvat yhä kokemaan sodan kauheuksia. Meidän historiamme on heidän nykyisyyttään.

Evakkolasten kertomuksista toivon löytäväni myös niitä selviytymiskeinoja, joiden avulla te sodan keskellä eläessänne pystyitte säilyttämään toivonne ja selvisitte sota-ajan kokemuksista

Toivon vilpittömästi, että Evakkolapset ry:n jäsenenä voisitte osallistua tutkielmani toteuttamiseen kirjoittamalla minulle henkilökohtaisen tarinanne, jota käsittelen luottamuksellisesti, henkilöllisyytenne suojaten. Teidän ei tarvitse liittää mukaan yhteystietojanne eikä edes nimeänne, mikäli ette halua. Tärkeintä on tuoda esiin kokemuksenne ja muistonne. Otan kertomuksianne vastaan sekä kirjeitse että sähköpostitse 10.8.2008 mennessä. Mikäli kirjeeni herätti kysymyksiä, keskustelen niistä mielelläni kanssanne.

Kunnioittaen,

Marja-Riitta Marttila
valtiotieteen ylioppilas
puhelin 040 – 724 3616
sähköposti marja.marttila@netikirje.fi
osoite Vannetie 22 B 4, 00430 Helsinki

tutkielman ohjaaja
VTT Tiina Silvasti
puhelin 09 - 191 24579
Helsingin yliopisto
Yhteiskuntapolitiikan laitos
Snellmaninkatu 10
00014 Helsingin yliopisto